ISSN2617-2038

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
«ПРИАЗОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
(ДВНЗ «ПДТУ»)
DEPARTMENT OF EDUCATION SCIENCE OF UKRAINE
State higher educational establishment
«PRIAZOVSKYI STATE TECHNICAL UNIVERSITY»
(SHEE "PSTU")

Видається 2 рази на рік з 2018 року
Published twice a year, since 2018

ВІСНИК ПРИАЗОВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування

REPORTER OF THE PRIAZOVSKYI STATE TECHNICAL UNIVERSITY

Section: Socially-humanitarian sciences and public administration

Збірник наукових праць
Collection of scientific works

Випуск 4
Issue 4

Маріуполь, 2019
Mariupol, 2019

УДК 009

Вісник Приазовського державного технічного університету : зб. наук. праць. Вип. 4. – Маріуполь : ДВНЗ «Приазов. держ. техн. ун-т», 2019. – 75 с. – (Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування)

У збірнику публікуються результати теоретичних та експериментальних досліджень учених закладів вищої освіти та провідних спеціалістів у галузі соціально-гуманітарних наук: соціології, соціальної роботи, психології, педагогіки, філософії, історії, філології та політології, показаний їхній внесок у розвиток сучасної науки та практики.

Збірник буде корисним для викладачів, наукових працівників, аспірантів, магістрантів, студентів та фахівців соціальної сфери та сфери обслуговування.

Рекомендовано до друку вченою радою ДВНЗ «ПДТУ», протокол № 5 від 26.12.2019 року.

Головний редактор
Волошин В'ячеслав Степанович д-р техн. наук, професор

Заступники головного редактора
Марченко Ірина Федорівна канд. техн. наук, доцент
Ташкінова Оксана Анатоліївна канд. соціол. наук

Відповідальний секретар збірника
Лапіна Марина Дмитрівна

Адреса редакції збірнику: ДВНЗ «ПДТУ», к. 5.304, вул. Університетська 7, м. Маріуполь, Донецька обл., 87555, Україна

Address: PSTU, vul. Universytetska 7, Mariupol, Donetska Oblast, 87555, Ukraine

Tel.:0629 41 62 61

E-mail: socsrsbornik@gmail.com

© ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет» (ДВНЗ «ПДТУ»), 2019
© Колектив авторів, 2019

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Волошин В. С.	д-р техн. наук, професор, ректор ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», академік Міжнародної академії екології і безпеки життєдіяльності, академік Міжнародної кадрової академії, дійсний член Нью-Йоркської академії наук, заслужений діяч науки і техніки України
Марченко І. Ф.	канд. техн. наук, доцент, декан соціально-гуманітарного факультету ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Любчук О. К.	д-р держ. управл., професор, завідувач кафедри туризму ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Федосова І. В.	д-р пед. наук, професор, завідувач кафедри «Комп'ютерні науки» ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Хижняк Л. М.	д-р соціол. наук, професор, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Вонсович С. Г.	д-р політ. наук, професор, завідувач кафедри політології та соціології Кам'янець – Подільського національного університету імені Івана Огієнка
Юган Н. Л.	д-р філол. наук, професор кафедри української мови та слов'янської філології ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Мальцева О. В.	д-р філос. наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Ташкінова О. А.	канд. соціол. наук, завідувач кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Сахно С. В.	канд. психол. наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Голі-Оглу Т. В.	канд. філол. наук, доцент, завідувач кафедри української мови та слов'янської філології ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Висоцька Г. В.	канд. філол. наук, доцент, завідувач кафедри перекладу ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Коротіч Г. В.	канд. філос. наук, доцент кафедри філософських наук та історії України ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

ЗМІСТ

Алексопуло К. І., Ташкінова О. А.
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК ТА ЧОЛОВІКІВ НА РИНКУ ПРАЦІ ЯК НАПРЯМ ФЕМІНІСТИЧНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ……...5

Висоцька Г. В., Єварлак В. К.
КАЛАМБУР ЯК СКЛАДОВА СИТУАТИВНОГО ГУМОРУ ТА СПОСОБИ ЙОГО ПЕРЕДАЧІ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ.……...……10

Висоцька Г. В., Побегайло Д. О.
СПОСОБИ ПЕРЕДАЧІ МЕТАФОРИЧНИХ ОДИНИЦЬ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ У. ГОЛДІНГА «ВОЛОДАР МУХ» …….15

Клєніна О. Б.
ЕПІТЕТ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКСПРЕСИВНОСТІ У ТЕКСТАХ ЖУРНАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ …….20

Коротіч Г. В.
ДО ПРОБЛЕМИ ВІЙНИ У РОБОТАХ М. О. БЕРДЯЄВА.……...25

Лапіна М.Д., Кузьміна О.
БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ ……..…..31

Любчук О. К., Сахно С. В., Коваленко Д. Д., Сердюк А. А.
ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЗДАТНОСТІ ДО УПРАВЛІННЯ У СТУДЕНТІВ МОЛОДШИХ КУРСІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ТУРИЗМ» (НА ОСНОВІ МОНІТОРИНГУ)..…..37

Овчарова Л. М., Пашкова Є. Р.
НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ ..…….42

Роговська О. О., Бойко Л.
ІНКЛЮЗИВНА ПОЛІТИКА В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ..…….48

Роговська О. О., Гонтар М., Новікова С.
ДОГЛЯД ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В УМОВАХ, НАБЛИЖЕНИХ ДО СІМЕЙНИХ, ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ДЕІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ ……..55

Сахно С. В, Могукало А.
ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПІД ЧАС КРИЗИ 7 РОКІВ ПОДРУЖНЬОГО ЖИТТЯ ……..……..61

Суровцева І. Ю., Мітун А.
ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ З МОНІТОРИНГУ ПРОБЛЕМ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.…….66

Тимошенко Н. І.
АКТИВНА СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА МОЛОДІ В СФЕРІ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ЯК НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРІВ ЗАЙНЯТОСТІ В УКРАЇНІ…….…..……...71

УДК 316

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК ТА ЧОЛОВІКІВ НА РИНКУ ПРАЦІ ЯК НАПРЯМ ФЕМІНІСТИЧНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Алексопуло К. І., магістрантка ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Ташкінова О. А., кандидат соціологічних наук, завідувачка кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

У статті розглядаються особливості забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків на ринку праці в рамках теорії та практики феміністичної соціальної роботи. Особлива увага приділяється поняттям «гендер», «гендерна нерівність», «дискримінація». Аналізуються окремі аспекти гендерної дискримінації, її сутність, історичний розвиток та сучасні тенденції в трудовій сфері. Розглядається проблема гендерної нерівності та дискримінації у сфері зайнятості при прийомі і звільненні на роботу, при забезпеченні гідних умов праці, при кар'єрному зростанні тощо. Окрема увага приділена законодавчим основам гендерної дискримінації. Розглянуто підходи до вирішення гендерних проблем при здійсненні політики розвитку ринку праці, ключові проблеми сучасних взаємин на ринку праці України з точки зору гендерної нерівності. Аналізуються особливості профілактики гендерної нерівності в трудовій сфері як напрям сучасної соціальної роботи.

Ключові слова: гендер, ринок праці, гендерна рівність, занятість, гендерна політика, дискримінація.

Alexopoulo K. I., Tashkinova O. A. Provision of equal rights and opportunities of women and men in the labor market as a demand for feminist social work.

The article deals with the peculiarities of ensuring equal rights and opportunities of women and men in the labor market within the theory and practice of feminist social work. Particular attention is paid to the concepts of "gender", "gender inequality", "discrimination". Some aspects of gender discrimination, its essence, historical development and current trends in the labor sphere are analyzed. The problem of gender inequality and discrimination in employment and dismissal, in ensuring decent working conditions, in career growth and so on. Particular attention is paid to the legal foundations of gender discrimination. Approaches to the solution of gender problems in the implementation of the labor market development policy, the key problems of modern relations in the labor market of Ukraine in terms of gender inequality are considered. The features of prevention of gender inequality in the labor sphere as a direction of modern social work are analyzed.

Keywords: gender, labor market, gender equality, employment, gender policy, discrimination.

Постановка проблеми. Проблема гендеру та гендерної рівності є актуальною для сучасного українського суспільства, особливо для трудової сфери. Саме гендерна нерівність призводить до соціально-економічної диференціації, складнощів у професійній самореалізації, нерівного доступу до ресурсів, перегинів у оплаті праці, що зумовлює різні можливості самореалізації жінок та чоловіків у суспільстві. Нерівність негативно впливає як на індивідуальні ресурси людини, так і на суспільство в цілому, призводить до соціальної несправедливості. Одним з найнебезпечніших наслідків гендерної нерівності стає гендерна дискримінація, що передбачає необґрунтоване обмеження прав та свобод людей, приниження та протиправні дії стосовно як жінок, так і чоловіків, що пов'язано із їхніми гендерними ознаками. Саме тому підвищується актуальність феміністичної соціальної

роботи у напряму забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків на ринку праці в умовах сучасного українського суспільства, а також профілактики виникнення такого явища, як гендерна нерівність та дискримінація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Питання гендерної нерівності та гендерної дискримінації в достатній мірі висвітлено в публікаціях вчених, зокрема: А. Коротка [1], О. Балакірєва, І. Сахарук, І. Жигалкін [2] та інші. Різні аспекти прояву гендерної нерівності розглянуті у публікаціях І. Шевцової [3], І. Кочуми [4], Т. Мандоліної [4] та інших. Окремі аспекти прояву гендерної нерівності у сфері праці розглянуто у роботах: М. Пазюк [5], І. Сахарук [6]. Особливості теорії та практики феміністичної соціальної роботи розглянуті в роботах Т. Семигіної, А. Ярошенко [7; 8].

Мета статті – розглянути забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків на ринку праці в умовах сучасного українського суспільства як напрям феміністичної соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За даними Державної служби статистики України станом на початок 2019 року у структурі населення України за статтю 53,7 % (22528,3 тис. осіб) складають жінки і 46,3 % (19455,3 тис. осіб) – чоловіки. Рівень зайнятості, у % до населення відповідної вікової групи 15 років і старше - 45,9 % у жінок та 59,6 % серед чоловіків. Рівень безробіття (за методологією МОП), у % до робочої сили відповідної вікової групи15 років і старше – 7,3 та 8,1 відповідно. Отже, залучення жінок та чоловіків до праці є приблизно однаковим. У той же час, за даними статистики, жінки отримують заробітну плату приблизно на 20 % менше, ніж чоловіки. Найбільший розрив в оплаті праці спостерігається у таких сферах як промисловість (32 %), фінансова діяльність (29 %), діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг (34 %), надання комунальних та індивідуальних послуг (30 %). Актуальною залишається проблема гендерної нерівності та дискримінації за ознакою статі у трудовій сфері [9].

Аналіз наукової літератури та соціологічних досліджень дозволяє сформувати такі основні проблеми гендерної нерівності в трудових відносинах: по-перше, наявність гендерних стереотипів у трудовій сфері; по-друге, значний розрив в оплаті праці та можливостях професійної реалізації в окремих галузях; по-третє, горизонтальна та вертикальна сегрегація, що унеможливлює професійну самореалізацію та професійне зростання жінок та чоловіків у певних професіях; по-четверте, дискримінація при прийомі на роботу; по-п'яте, стереотипи та обмеження щодо суміщення материнства та кар'єрного зростання жінки; по-п'яте, сексуальне та гендерно-обумовлене насильство тощо.

Зважаючи на те, що сучасна теорія та практика соціальної роботи є доволі динамічною та інноваційною, звернемося до особливостей вирішення цих проблем у рамках одного з найновіших її напрямків – феміністичної соціальної роботи. Так, як зазначає Л. Домінеллі, феміністична соціальна робота концентрує увагу на взаємозв'язку між становищем жінки в суспільстві та особистими і соціальними проблемами, які є актуальними для неї; пропонує відповідні напрямки роботи , спрямовані на вирішення проблем клієнток соціальних служб [10]. Продовжуючи аналіз особливостей впровадження принципів феміністичної соціальної роботи у практику української соціальної роботи, А. Ярошенко наголошує на необхідність розглядати феміністичну соціальну роботу як специфічну соціальну практику, спрямовану на поліпшення становища жінок у суспільстві з урахуванням їхнього специфічного досвіду; емпауермент; збільшення автономності й інклюзивності; трансформація гендерного дисбалансу тощо [11].

Отже, важливим напрямком сучасної феміністичної соціальної роботи є забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків на ринку праці. Важливим є саме комплексний підхід вирішення проблеми, який поєднує, з одного боку, роботу, спрямовану

на зміни стереотипів у суспільстві, зміни у законодавстві, виховання та формування культури гендерної рівності у суспільстві, з іншого – роботу, спрямовану на надання допомоги особам, які стали жертвами гендерної дискримінації, гендерно-обумовлено насильства та страждають від будь-яких проявів гендерної нерівності. Діяльність соціальних працівників можна поділити на такі напрямки: попередження гендерної нерівності у суспільстві;надання гендерно-чутливих послуг; надання допомоги постраждалим від гендерної нерівності та дискримінації.

В першу чергу, коли йдеться про попередження гендерної нерівності, необхідно розглянути такий напрям діяльності, як гендерне виховання. Гендерне виховання – це цілеспрямований систематичний вплив на свідомість, почуття, поведінку вихованців з метою формування у них егалітарних цінностей, поваги до особистості незалежно від статі, розвитку індивідуальних якостей, здібностей задля її самореалізації, оволодіння навичками гендерно-толерантної поведінки» [12].

Таким чином, гендерне виховання спрямоване на забезпечення гармонійного розвитку особистості, вільної від гендерних стереотипів, де відсутня ієрархія чоловічих та жіночих ролей, зокрема в трудовій сфері. Соціальна робота в цьому напрямку повинна проходити в форматі організації різноманітних тренінгів, семінарів, присвячених темі гендеру. Також важливим моментом в цій роботі є залучення суспільства до даної темі та пояснення чому це важливо для самої людини.

Наступна особливість у соціальній роботі у напрямку забезпечення гендерної рівності – це надання гендерно-чутливих послуг. Гендерна чутливість – система сформованих поглядів окремої людини чи соціальної групи, що свідчать про їхнє розуміння взаємозв'язку між гендерними ролями та реальними обставинами, які обумовлюють їхнє насичення й існування. Від того, чи розпізнають фахівці, які надають соціальні послуги, гендерну нерівність на індивідуальному рівні в безпосередній взаємодії з клієнтами, залежать перспективи антидискримінаційного соціального обслуговування, соціальної справедливості і соціального розвитку. З якими б соціальними проблемами не взаємодіяли фахівці з соціальної роботи – бідністю, наркоманією, питаннями охорони дитинства, безробіттям, житловими або молодіжними питаннями, проблемами літніх людей, самотніх матерів, багатодітних сімей або родин з інвалідами, насильством - важливо застосовувати гендерно-чутливі мовні практики та методи соціальної роботи [12].

Працівники соціальних служб, згідно загальноприйнятих уявлень, іноді роблять акцент на взаєминах усередині сім'ї і розглядають проблеми жінки виключно як матері, дружини або дочки, ігноруючи статус трудових відносин своєї клієнтки. Гендерно-орієнтований підхід в наданні соціальних послуг має бути спрямований на розвиток потенціалу, підвищення самооцінки, покращення якості життя. Гендерно-чутливі послуги – послуги, які враховують існуючу гендерну нерівність, звертаючись до проблематики гендерних норм, ролей та доступу до ресурсів. Головний принцип – надавати різні послуги жінкам та чоловікам, коли їхні потреби відрізняються, та організовувати надання однакових за кількістю та якістю послуг, коли потреби жінок та чоловіків співпадають [12].

Важливим є впровадження у практику соціальної роботи гендерно-перетворюючих програм, які спрямовані на зміну гендерних ролей чоловіків і жінок, а також стосунків між ними, шляхом перетворення нерівноправних гендерних відносин на сприяння розподілу між чоловіками і жінками владних повноважень, контролю над ресурсами, процедур прийняття рішень, а також для підтримки розширення повноважень і сфер компетенції жінок [12].

Щодо роботи з постраждалими від гендерної нерівності та дискримінації, можна сказати, що більш уразливою категорією у цьому аспекті є жінки. Саме це є основною причиною виділення жінок в особливу соціально-демографічну групу й специфічну категорію клієнтів соціальної роботи.

Прояви гендерної нерівності в трудовій сфері розпочинається ще на етапі пошуку роботи і активно проявляє себе у процесі самої трудової діяльності. Зважаючи на те, що

головним суб'єктом у с сфері соціального захисту населення в умовах ринку праці є центри зайнятості, зупинимося більш докладно на аналізі їх діяльності у напрямку забезпечення гендерної рівності та формування гендерної культури у суспільстві.

Важливим напрямом діяльності центрів зайнятості стає профілактика гендерної нерівності на ринку праці. Наприклад, на базі Маріупольського міського центру зайнятості в 2018 році почав свою діяльність клуб гендерної рівності «WomanSpace». Діяльність клубу спрямована на інформування жінок про важливість саморозвитку, знань і захисту своїх прав, реалізації своїх бажань і здібностей і подолання різних бар'єрів; на їх мотивацію до вдосконалення своїх здібностей і навичок. На семінарах жінкам розповідають, що керівні посади або навіть власний бізнес під силу не тільки чоловікам, а й кожній жінці, яка бажає і прагнути до цього. У рамках дослідження було проведене інтерв'ю із співробітниками Маріупольського міського центру зайнятості, в ході якого було з'ясовано наступні особливості роботі клубу гендерної рівності «WomanSpace»: метою клубу є зруйнування гендерних стереотипів та провадження гендерно-чутливої політики на ринку праці;членами клубу є як і жінки, що стоять на обліку у Маріупольському міському центру зайнятості, так і жінки, що вже мають роботу;на засідання клубу запрошуються успішні жінки міста Маріуполь для того щоб показати свій приклад та розказати свою історію тощо. На засіданнях клубу у середньому присутні 15 жінок, різних за рівнем доходу, типом зайнятості, віком, сімейним положенням. Основні форми роботи: тренінги та семінари. На тренінгах жінкам пропонуються різноманітні вправи, тести та ін.; на семінарах жінкам надають інформацію про гендерні поняття, розповідають мотивуючі історії успішних жінок, розповідають жінкам про їх права тощо.

Отже, діяльність клубу спрямована на роботу з жінками для попередження гендерної нерівності у сфері праці та на мотивацію до успішного кар'єрного зростання, відкриття власного бізнесу тощо, попри існування гендерних стереотипів. Діяльність клубу є одним з напрямків соціальної роботи з жертвами гендерної нерівності та дискримінації на ринку праці.

Висновки. Таким чином, можна сказати, що гендерна нерівність в трудовій сфері є об'єктивною реальністю в Україні. Формально, чоловіки та жінки мають рівні права, але все ж таки якість їхньої зайнятості відрізняється. Жінки більш уразливі до прояву гендерної нерівності на ринку праці, ніж чоловіки. Важливим у цьому напрямку є розвиток теорії та практики соціальної роботи, спрямованої на формування гендерно-толерантної культури та забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок на ринку праці. Основним суб'єктом соціальної роботи у цьому напрямку стають центри зайнятості, які активно впроваджують інноваційні проекти та програми, спрямовані на попередження гендерної нерівності та формування гендерної культури у суспільстві.

Список використаних джерел

1. Коротка А. О. Заборона дискримінації у сфері реалізації права на працю (окремі питання). *Право: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. 2018. № 18. С. 150-153.

2. Жигалкін І. П. Заборона дискримінації у сфері праці як принцип трудового права. *Актуальні проблеми права : теорія і практика*. 2017. № 26. С. 193-198.

3. Шевцова І. І. Професійна спрямованість молодих чоловіків і жінок. *Ґендерна політика очима української молоді :* матеріали підсумк. конф. X Регіонального конкурсу молодих вчених, Харків, 30 листопада 2016 р. Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2016. С.259-270.

4. Кочума І. Ю., Мандоліна Т. М. Гендерні аспекти вітчизняного топ-менеджменту. *Smartand Young*. 2016. № 5. С.71-76.

5. Пазюк М. Гомофобія на ринку праці в Україні. *Гендерний журнал «Я»: Гендер і гроші. Макроекономічний вимір гендерної рівності*. 2017. № 1 (42). С. 27-29.

6. Сахарук І. С. Недопущення дискримінації у сфері праці як принцип трудового права: автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.05. К., 2012. 20 с.

7. Семигіна Т., Ярошенко А. Феміністична соціальна робота як професійне інвестування в жіночу солідарність. URL : https://www.researchgate.net/publication/331000638_FEMINISTICNA_SOCIALNA_ROBOTA_AK_PROFESIJNE_INVESTUVANNA_V_ZINOCU_SOLIDARNIST

8. Ярошенко А., Семигіна Т. Фемінізм і сучасна соціальна робота. *Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Умань, 11-12 жовтня 2018 р.). Умань, 2018. С. 179-182.

9. Державна служба статистики України : Веб-сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

10. Dominelli L. Feminist social work theory and practice. London : Palgrave, 2002. 208p.

11. Ярошенко А. А. Феміністична соціальна робота: сестринство і соціальна практика. URL : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/15404/Yaroshenko_Feministychna_sotsialna_robota.pdf?sequence=1&isAllowed=y

12. Особливості надання медичних та соціальних послуг для вразливих категорій населення з використанням ґендерно-чутливого підходу. К. : МБФ «Альянс громадського здоров'я», 2017. 112 с.

13. Гендерні аспекти ринку праці : Державна служба зайнятості України. URL: http://https://www.dcz.gov.ua/analitics/68

УДК 316.47

КАЛАМБУР ЯК СКЛАДОВА СИТУАТИВНОГО ГУМОРУ ТА СПОСОБИ ЙОГО ПЕРЕДАЧІ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Висоцька Г. В., кандидат філологічних наук, доцент, завідувачка кафедри перекладу ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Єварлак В. К., студентка ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

У статті розглядається каламбур як складова ситуативного гумору та способи його передачі при перекладі на українську мову. Прийоми і засоби створення комічного ефекту в художній літературі відносяться до проблематики, що займає проміжне положення між лексикологією і стилістикою. Серед численних фігур мови, каламбур займає одне із значущих місць. Каламбур – це стилістичний зворот мови, який є складовою ситуативного гумору. Перекладач прагне донести задум автора тексту оригіналу максимально чітко і близько, тому йому не обійтися без використання перекладацьких трансформацій, які допоможуть розкрити авторський задум, комічний потенціал та зберегти гумористичний настрій, яким наповнений твір. Перекладацькі трансформації – це такі особливі перетворення, які допомагають досягти максимального рівня еквівалентності перекладу, не дивлячись на наявні розбіжності у семантичній структурі двох мов: мові оригіналу та мові перекладу. Серед способів передачі каламбуру при перекладі, виділяють такі трансформації: лексичні (модуляцію, генералізацію та конкретизацію); граматичні (додавання, прийом опущення та граматичні заміни); лексико-граматичні трансформації (антонімічний переклад, метод експлікації (описовий переклад) і компенсації.

Ключові слова: ситуативний гумор, каламбур, функціональні, лексичні трансформації, граматичні трансформації, лексико-граматичні трансформації.

Vysotska H., Yevarlak V. Pun as a component of the situational humor and ways of transmitting it into Ukrainian.

The article highlight spun as a component of the situational humor and, ways to convey it when translated into Ukrainian. Methods and means of creating humorous effect in the fields of literature play a special part and are particularly important in stylistics and lexicology. The pun is a stylistic device that is part of the situational humor and it has an important place among the other figures of speech. It is a method of paradox creation and simultaneously it is a violation of the logical laws of text organization, which helps to understand some meanings of the words in the different ways. Translators are required to use the translation transformations for the avoidance of misunderstandings. Translation transformations help to display author's intention and preserve the comic potential and humorous effect in the text. Despite the all differences between the source language and translation language in their semantic structure, translation transformations are such a special metamorphosis through which it will be possible to reach a higher level of equivalence translation. There are some types of translation transformations, which often used for transmitting the puns in the text. Notable are: lexical transformation (modulation, generalization and concretization); grammatical transformation (addition, omission and grammatical replacement); lexical-grammatical transformation (antonymic translation, explication method (descriptive translation) and compensation).

Key words: situational humor, pun, lexical transformation, grammatical transformation, lexical-grammatical transformation.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Для сучасної лінгвістики досить актуальним є дослідження засобів досягнення гумористичного ефекту у

художній літературі, а саме каламбуру. З точки зору перекладацької проблеми, що реалізується в процесі передачі змісту перекладачем, даний стилістичний прийом являє собою серйозну проблему, що вимагає детального вивчення. Його специфіка використання та функціональне спрямування в процесі перекладу вивчені недостатньо, що й обумовило вибір теми даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про поняття та варіанти перекладу каламбуру у художніх творах було і є основним для багатьох вчених. А. Г. Самойленко [11] займається дослідженням природи каламбуру, а М. С. Чиж [12] вивчає особливості та способи передачі каламбуру при перекладі на українську мову. Це свідчить про те, що каламбур є досить складним стилістичним явищем, яке потребує ретельного вивчення. **Мета нашого дослідження** полягає в уточненні поняття каламбуру як складової ситуативного гумору та виокремленні способів його передачі при перекладі на українську мову. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання наступних завдань:

- уточнити поняття ситуативного гумору та його складових;
- визначити поняття каламбуру як складової ситуативного гумору;
- дослідити та визначити способи передачі каламбуру у художньому тексті в процесі перекладу на українську мову.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для того, щоб визначити поняття ситуативного гумору звернемося до дослідження Г. Г. Почепцова, який виділяє два типи гумору – гумор, в основі якого лежить ситуативна несумісність і гумор, в основі якого лежить мовна несумісність. Тобто, ситуативний та лінгвістичний гумор. Ситуативний гумор, на його думку, полягає у несумісності між зовнішніми рисами об'єкту та його справжньою природою або на двозначному трактуванні ситуацій. Автор зазначає: «...Ситуативний гумор ґрунтується на ситуаційній двозначності... Двозначність якийсь час залишається непоміченою, і це веде до можливої невірної інтерпретації ситуації. Невідповідність між двома інтерпретаціями, а також ефект несподіванки для даної ситуації "правильної" інтерпретації викликають гумористичний ефект…» [10]. Важливо зазначити, що ситуативний гумор створюється в окремому випадку, за окремих обставин та кращого інструмента для його вираження ніж каламбур складно придумати.

Каламбур – це основа, що створює «особливий» контекст, завдяки чому здійснюється принцип комунікації і принцип розуміння. Варто також сказати, що він може вербалізувати текст. Стилістична мета каламбуру в публічних промовах – створення комічного ефекту, зосередження уваги глядачів на певній проблемі [5]. В. В. Пропп пояснює каламбур так: «Є слова, які мають два і більше значень. Значення ці – не рівноцінні. Каламбур, або гра слів, виходить тоді, коли один співрозмовник розуміє слово в його широкому або загальному сенсі, а інший під це значення підставляє більш вузьке або буквальне; їм він викликає сміх, тому що знищує судження співрозмовника, показує його неспроможність» [9]. Наведемо приклад каламбуру: *"Is life worth living? It all dependson a liver" (W. James).*

Тут чітко видно приклад двозначності слів, як яскравої ознаки каламбуру. Слово *"liver"* – це печінка, орган, без якого людина не зможе існувати, і також цим словом характеризують волелюбну людину, яка сама розпоряджається своїм життям [3].

Л. С. Бархударов використовує таке визначення каламбуру: «Каламбур – це стилістичний зворот мови, основу якого складають різні слова та словосполучення, групи слів та навіть речення. Вони можуть однаково звучати та однаково виглядати в тексті. Завдяки цим чинникам створюються багатопланові тексти, які насичені ситуативним або мовним гумором, або двома різновидами гумору одночасно» [1, с. 5].

Використання каламбуру, як і будь-якого стилістичного прийому, на нашу думку, має конкретне призначення і воно підпорядковане певній меті. Відомості про призначення цього прийому становлять основу його функціональної інформації, так як кожне слово, що входить до складу каламбуру, передає який-небудь вид значної інформації.

Передача каламбуру є однією з головних задач перекладу творів художньої літератури – зберегти індивідуальний стиль автора. Специфіка перекладу каламбурів заснована на тому, що при передачі цього прийому є дуже невелика ймовірність використання прямих еквівалентів. Це пояснюється тим, що каламбур не є словниковим засобом мови (на відміну від забарвленої лексики або прислів'їв). Він створюється самим автором твору. Відсутність цього прийому в словниковому фонді мови джерела передбачає його творче відтворення перекладачем в тексті перекладу. Тому в перекладі в переважній більшості випадків доводиться вдаватися до замін.

Проблема передачі каламбуру виникає також тоді, коли використання переказного каламбуру пов'язане з порушенням норм стилістичної єдності оригіналу і перекладу. Задачею перекладача стає правильний вибір та виокремлення потрібних трансформацій, які допоможуть доречно передати каламбур при перекладі. Перекладацькі трансформації – це такі особливі та мовні перетворення, метаморфози, які допомагають досягти максимального рівня еквівалентності перекладу, не дивлячись на наявні розбіжності у семантичній структурі двох мов: мові оригіналу та мові перекладу [2].

М. С. Чиж і І. І. Данилова у праці «Тонкощі відтворення каламбуру» пропонують три основних універсальних види трансформацій для перекладу саме каламбурів у художній літературі:

- лексичні (модуляція, генералізація, конкретизація);
- граматичні (опущення, дослівний переклад, додавання, граматичні заміни;
- комплексні лексико-граматичні (антонімічний переклад, експлікація (описовий переклад) і компенсація) [12].

Лексичні трансформації – це перевтілення мовної одиниці на рівні лексики. Ці мовні метаморфози не відповідають словниковим канонам при перекладі. Тут відбувається заміна одних одиниць мови оригіналу на одиниці мови перекладу, які не можуть бути еквівалентними. До лексичних трансформацій відносять:

1. Генералізацію – трансформація, при якій відбувається пошук такої одиниці мови, яка б доречно замінила слово з вузьким значенням на слово з більш узагальнюючим змістом. Приклад:

"Do you prefer the inside or the outside, J? – I said I generally preferred ***to sleep inside a bed****"*[14].

– «З якого боку ліжка ти бажаєш спати? – Я віддаю перевагу спати ***просто у ліжку****»* [6].

2. Конкретизацію – трансформація, при якій широке значення кількох слів, групи слів потрібно залучити та звузити до лише одного поняття, тобто конкретизувати. Приклад:

– "We were sitting in my room, smoking, and talking about how bad we were – ***bad from a medical point of view I mean, of course****"*[14].

– «Ми сиділи в кімнаті, курили й говорили про те, які ми нікчемні – ***тобто, звісно, це лише про стан здоров'я****»* [4].

3. Модуляцію – це заміна слів або словосполучень мови оригіналу одиницями мови перекладу, значення яких логічно витікають один з одного. Приклад: *– "George and Harris and Montmorency* ***are not Poetic ideals, but things of flesh and blood*** *especially George, who weighs about twelve stone"* [14].

– «Джордж, Гарріс і Монтморенсі ***далеко не ідеальні персонажі, а істоти цілком матеріальні****, особливо Джордж, який важить близько ста сімдесяти фунтів»* [8].

Граматичні трансформації – це прийом, використовуючи який, перекладач може вдало змінити структуру речення, без вагомих втрат та повноцінно передати зміст. Серед яких виділяють:

1. Додавання – характеризується додаванням при перекладі доречних, які сприяють якості перекладу та передачі змісту більш менш адекватно. Приклад:

– It rises or falls for rain and fine, with much or less wind, and ***one end is "Ely" and the other "Ely" (what's Ely got to do with it?)*** [14].

– «Він підіймається й падає на дощ і на погоду, на сильний і на слабкий вітер, ***і з одного кінця у нього написано «Пн», а з другого «Сх», але що воно означає, ніхто не міг мені пояснити*** [4].

2. Прийом опущення – прийом на контрасті з додаванням. Це видалення з тексту зайвих з точки зору неперекладності слів. Приклад:

What can I ***get*** *you, sir? –* ***Get*** *me out of this,"was the feeble reply".*

– Що дозволите вам ***подати****, сер? –* ***Забери мене****, – ледве чутно пролунало у відповідь* [13].

Лексико-граматичні трансформації об'єднують у собі властивості обох типів та містять ці складові:

1. Антонімічний переклад – перетворення стверджувальної, позитивної оцінки, що міститься в мові оригіналу на негативну в мові перекладу та навпаки. Приклад: *–* ***"No, I haven't," he yells back****;"let go your side!"* [14, p. 14]

– ***«Я все роблю правильно!*** *– кричить він у відповідь»* [13].

2. Експлікація або описовий переклад – одне слово замінюється словосполученням або реченням, тобто описується в повній мірі та відповідає всім критеріям вихідної мови. Наприклад:

– "For the next four days he lived a simple and blameless life on thin captain's biscuits ***(I mean that the biscuits were thin, not the captain)*** *and soda-water"* [79, p. 8].

– «Наступні чотири дні він прожив простим і непорочним життям: на крекерах ***«Тонкий капітан»(я маю а увазі, що тонкими були крекери, а не капітан)*** *та на газованій воді»* [6].

3. Компенсація, при якій відбувається заміна непередаваного елемента мови перекладу будь-яким іншим засобом, який передає ту ж саму інформацію, причому необов'язково в тому ж самому місці тексту, що і в оригіналі. Ось приклад компенсації при перекладі з англійської мови на українську:

*– "Why don't you write a good thrilling detective story?" she asked. "****Me?*** *exclaimed Mrs. Albert Forrester…"*

– А чого ви не напишете гарний детектив, такий, щоб аж дух перехопило? – ***Пробачте, що?!*** *– вигукнула місіс Форрестер ...* [7].

Висновки та перспективи та пропозиції. Одним із завдань для перекладача при аналізі каламбуру є повне розуміння думки автора і здатність передати її за допомогою засобів рідної або іноземної мови. Важливим аспектом є не тільки знання засобів мови, а й уміння користуватися ними. Перекладач зможе зберегти не тільки художні переваги оригіналу, але і глибину освіти. Каламбур, як мовне явище, завжди буде вимагати творчого підходу від перекладача.

Труднощі перекладу також пов'язані з тісним переплетінням каламбурів з англійським менталітетом і культурою, найбільш складним є створення еквівалента каламбуру, що володіє однаковою експресивністю з вихідним текстом. Неправильний вибір перекладацьких трансформацій або рішення пропустити переклад комічного фрагмента в більшості випадків стає причиною опущення жарту. Варіант перекладу можна вважати еквівалентним оригіналу, якщо перекладацька трансформація обрана вірно і в перекладі збережена авторська інтенція і комізм тексту. На наведених прикладах ми бачимо, що вдалий вибір перекладацької трансформації забезпечує збереження комізму ситуації та інтенції автора художнього твору, який насичений ситуативним гумором та каламбуром, як його головної складової частини.

Перспективу нашого дослідження вбачаємо у порівняльному аналізі комічних картин світу українського та британського народів з виявленням їх спільних та відмінних рис.

Список використаних джерел

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы частой и общей теории перевода). М. : Международные отношения, 1975. 240 с.

2. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. М.: Международные отношения, 1980. 341 с.

3. Колосов Р. В. Стилістика англійської мови.К.: Вища школа, 1991. 272 с.

4. Джером К. Джером Троє в одному човні (як не рахувати собаки). Оповідання / пер. з англ. Ю. Лісняк. К. : Дніпро, 1974. 311 с.

5. Муратов Е. Н. Таке життя: збірник гумору на англійській мові. М.: Астрель, 2006. 65 с.

6. Джером К. Джером Троє у човні (не кажучи про пса) / пер. з англ. О. Негребецький. К. : Знання, 2014. 236 с.

7. Паршин А. Н. Каламбур як форма мовної гри: механізми створення. *Вісник ВГУ. Сер. «Лінгвістика та міжнародна комунікація».* 2011. № 1. С. 16-19.

8. Джером К. Джером Троє в одному човні (нічого не кажучи про собаку). / Пер. з англ. В. Прокопчук. К. : Державне видавництво художньої літератури, 1990. 176 с.

9. Пропп В. В. Проблемы комизма и смеха. М. : Лабиринт, 1999. 288 с.

10. Почепцов Г. Г. Мова та гумор. К. : Вища школа, 1982. 328 с.

11. Самойленко А.Г. Типология каламбура. *Вестник Адыгейского государственного университета.* 2008. № 3. С. 11-13.

12. Чиж М. С., Данилова И. И. Особенности перевода каламбура. *Успехи современного естествознания* : Материалы IV Международной студенческой электронной научной конференции «Студенческий научный форум 2012». 2012. №5. URL : http://rae.ru/forum2012/253/1084

13. Джером К. Джером Троє в одному човні (якщо не рахувати собаки) / пер. з англ. О. Якушик. К.: Країна Мрій, 2011. 250 с.

14. Jerome J. K. Three Men in a Boat (to Say Nothing of the Dog). Moscow : ProgressPublishers, 1964. 238 p.

УДК 316.47

СПОСОБИ ПЕРЕДАЧІ МЕТАФОРИЧНИХ ОДИНИЦЬ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ У. ГОЛДІНГА «ВОЛОДАР МУХ»

Висоцька Г. В., кандидат філологічних наук, доцент, завідувачка кафедри перекладу ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Побегайло Д. О., студентка ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

У статті розглядаються способи передачі метафоричних одиниць при перекладі на українську мову на матеріалі роману Уільяма Голдінга «Володар мух». Дається визначення поняття метафори. Як засіб досягнення адекватного перекладу розглядаються правильно підібрані прийоми перекладу. Використовується класифікація прийомів перекладу П. Ньюмарка. Наведені способи перекладу супроводжуються прикладами з їх аналізом.

Ключові слова: метафора, адекватний переклад, способи перекладу метафори, перекладацькі трансформації.

Vysotska H., Pobehailo D. Ways of translation of metaphorical units into Ukrainian in the novel of W. Golding "Lord of the Flies".

The article deals with the ways of translation of metaphorical units into Ukrainian in the novel of William Golding "Lord of the Flies". The defines the metaphor in the article. Properly selected translation methods are considered as means of achieving adequate translation. As means of achieving an adequate translation of metaphors correctly selected translation methods are considered. The classification of translation methods of P. Newmark is used. The introduced translation methods are accompanied by examples with analysis.

Key words: metaphor, adequate translation, ways of translation of metaphors, translation transformations.

Постановка проблеми. Переклад текстів художнього стилю завжди становить складний процес для перекладача. Художня мова відрізняється від всіх інших форм мови перш за все тим, що вона виконує естетичну функцію. Реалізація цієї функції досягається різними засобами, в першу чергу використанням тропів, так званих лексичних засобів створення образності. Одним з найбільш поширених видів тропа є метафора. Вивчення поняття метафори та способів її перекладу було і є в центрі уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Н. Д. Арутюнова, Г. Н. Скляревська, Д. Девідсон у своїх роботах проводили аналіз функціонального аспекту метафоризації [2, с. 48; 4, с. 87; 7, с. 64]. В. П. Москвін, Дж. Лакофф і М. Джонсон займалися класифікуванням метафор [6, с. 66; 9]. В. Н. Комісаров, П. Ньюмарк розглядали у своїх дослідженнях особливості передачі метафори при перекладі [5, с. 115-116; 10, с. 37].

Актуальність обраної теми зумовлена та тим, що на сьогоднішній день **проблема** перекладу метафор не є вирішеною остаточно, та відсутністю досліджень даної теми на матеріалі роману У. Голдінга «Володар мух». Інтерес дослідників до цієї проблеми з часом не втрачається, а навпаки, посилюється через необхідність здійснення адекватного перекладу метафоричних одиниць для глибшого розуміння образів, представлених у тексті оригіналу.

Мета статті полягає в аналізі способів передачі метафоричних одиниць при перекладі на українську мову на матеріалі роману У. Голдінга «Володар мух». Досягнення даної мети зумовлює необхідність вирішення наступних завдань:

– Дати визначення поняттю «метафора»;

– Розглянути способи перекладу метафоричних одиниць у художньому тексті;

– Дослідити способи передачі метафоричних одиниць при перекладі роману Уільяма Голдінга «Володар мух» українською мовою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Художні тексти маркуються тим, що для них характерне використання різноманітних стилістичних прийомів. Серед них науковці виокремлюють епітет, метафору, порівняння, алегорію, гіперболу, літоту тощо. Але згідно з нашим фактичним матеріалом метафора є найчастотнішим з них. Правильний переклад метафоричних одиниць є дуже важливим для повної передачі образів.

Вивченням поняття метафори займались і займаються багато лінгвістів. Але до теперішнього часу в лінгвістичному розумінні метафори між вченими існують розбіжності. Узагальнюючи всі тлумачення даного поняття, ми можемо зазначити, що метафора – це вид тропа, у якому слово вживається в переносному значенні; словосполучення, що характеризує дане явище шляхом перенесення на нього ознак, притаманних іншому явищу (в силу тієї чи іншої подібності зближуваних явищ), котре таким чином його заміщає. Своєрідність метафори як виду тропа полягає в тому, що вона являє собою порівняння, члени якого настільки злилися, що перший із них (те, що порівнюється) витіснений і повністю заміщений іншим (те, з чим порівнюється). Метафора, як і будь-який троп, заснована на тій властивості слова, що воно в своєму значенні спирається не тільки на істотні та загальні якості предметів (явищ), але також і на все багатство другорядних його визначень, індивідуальних якостей і властивостей [1, с. 49; 7, с. 24; 9, с. 67].

Переклад метафори пов’язаний з вирішенням цілого ряду лінгвістичних, літературознавчих, культурологічних, філософських і навіть психологічних проблем. Необхідність правильного підходу до вивчення способів перекладу метафори обумовлена важливістю адекватної передачі образної інформації і відтворення стилістичного ефекту вихідного тексту в перекладі. Існує безліч робіт, що стосуються проблем перекладу метафор. Багато лінгвістів пропонують свої класифікації перекладу цього тропа (наприклад, П. Ньюмарк, В. Н. Комісаров) [5, с. 115-116; 10, с. 37].

Аналіз метафор може проводитися не тільки за одним параметром, але і за комбінаціями різного роду параметрів. Так, П. Ньюмарк виступає за те, щоб по максимуму зберігати початкову форму авторської метафори, але разом з тим він погоджується, що надмірне слідування оригіналу може внести дисбаланс в загальний стиль тексту. Як зазначає Ньюмарк, вибір щодо того, зберігати або опускати метафору в перекладі перекладач робить виходячи з того, з яким типом тексту він працює, яка кількість індивідуально-авторських метафор у тексті (чи не перевантажений ними текст) і наскільки доцільно буде в конкретній ситуації взагалі вдаватися до метафоризації [10, с. 48].

П. Ньюмарк запропонував виділяти наступні стандартні процедури перекладу метафор:

1) збереження аналогічного метафоричного образу, тобто дослівний переклад;

2) переклад метафори порівнянням;

3) заміна еквівалентною метафорою в мові перекладу;

4) збереження аналогічного метафоричного образу з додаванням пояснення, яке робить підставу порівняння експліцитною;

5) перефразовування [10, с. 37].

Проаналізувавши особливості перекладу метафори у творі У. Голдінга «Володар мух» та зробивши зіставний аналіз тексту оригіналу та перекладу, ми з’ясували, які трансформації було застосовано під час відтворення твору. Для аналізу способів перекладу, які було застосовано в творі, за основу ми обрали концепцію П. Ньюмарка [10, с. 37]. При відтворенні роману українською мовою перекладачем застосовувалися наступні позиції з наведеної класифікації перекладу метафор: збереження еквівалентного метафоричного образу, тобто дослівний переклад; переклад метафори порівнянням; заміна еквівалентною метафорою в мові перекладу; збереження аналогічного метафоричного образу з додаванням пояснення, яке робить підставу порівняння експліцитною.

Аналіз фактичного матеріалу дозволив нам додати до цього переліку власні позиції: лексичне перефразування; опущення метафоричного образу; синтаксична перебудова. Розглянемо приклади:

Збереження еквівалентного метафоричного образу використовується, якщо у мові оригіналу та мові перекладу співпадають як правила сполучуваності, так і традиції вираження емоційно-оцінної інформації, яка вживається у певній метафорі:

"When these breezes reached the platform ***the palm fronds whisper****…"* [8].

«Часом, коли вітрець досягав Гранітової плити, ***пальмові крони перешіптувались…»*** [3, с. 5].

У прикладі автор зображує пальмові крони, як живих осіб, які мають змогу перешіптуватись: "***the palm fronds whisper".*** Було застосовано еквівалентний переклад: «***пальмові крони перешіптувались».***

"At last Ralph induced him to hold the shell but by then ***the blow of laughter*** *had taken away the child's voice"* [8].

«Нарешті Ральф примусив його взяти мушлю, та ***вибух сміху*** *вже відібрав дитині мову»* [3**Error! Unknown switch argument.**, с. 10].

У прикладі автор використовує метафору ***"the blow of laughter",*** яка була відтворено перекладачем як «***вибух сміху».*** Одним із значень слова "blow" є «вибух», отже, спостерігається еквівалентний переклад.

They found a piglet caught in a ***curtain of creepers****, throwing itself at the elastic traces in all the madness of extreme terror* [8].

Аж ось і порося, заплутане в ***завісі ліан****: сповнене жаху, воно дико тіпалося в гнучких путах* [3, с. 27].

У прикладі кількість ліан передається словом «завіса». У даному випадку спостерігаємо дослівний переклад: "***curtain of creepers" – «завіса ліан».***

Переклад метафори порівнянням:

"Toward noon, as the floods of light fell more nearly to the perpendicular, the stark colors of the morning were smoothed in pearl and opalescence; and ***the heat*** *– as though the impending sun's height gave it momentum –* ***became a blow*** *that they ducked, running to the shade and lying there, perhaps even sleeping"* [8].

«Близько полудня, коли потоки світла падали на землю сторч, яскраві барви ранку відцвітали до перламутрових та опалових, а ***спека*** *– так ніби вишина додавала сили завислому над ними сонцю –* ***падала, наче удар****, від якого вони лише тікали в тінь і там лежали, бувало, навіть спали»* [3, с. 12].

У прикладі спостерігається переклад метафори за допомогою порівняння: "***the heat… became a blow" – «спека… падала, наче удар».*** Також, можемо відзначити застосування лексичної заміни дієслова "***became"*** на дієслово «***падала».***

Заміна аналогічною метафорою в мові перекладу застосовується, коли перекладач хоче передати думку автора за допомогою образу, більш зрозумілого для цільової культури. Перекладач вдається до такого способу передачі у разі існування розбіжностей у метафоричних картинах світу двох мов:

"The fat boy ***hung at*** *steadily* ***at his shoulder"*** [8].

«Товстун і собі пошкандибав, ***не відстаючи ні на крок»*** [3, с. 10].

У прикладі метафору "***hung at his shoulder"*** було замінено аналогічною у мові перекладу – «*пошкандибав,* ***не відстаючи ні на крок».*** Така заміна сприяє кращому розумінню цього речення.

"His flesh crept *and he shivered in the evening sun"* [8].

«У нього аж мороз побіг по спині*, й він скулився під вечірнім сонцем»* [3, с. 136].

Так само, метафору "***his flesh crept"*** було замінено українським аналогом: «***мороз побіг по спині».***

Збереження метафоричного образу з додаванням пояснення, що робить підставу порівняння експліцитною:

"Ralph lifted the cream and pink shell to his knees and ***a sudden breeze scattered light over the platform"*** [8].	*«Ральф поклав на коліна рожево-кремову мушлю;* ***вітрець дмухнув над плитою, засипавши всіх сонячними зайчиками»*** [3, с. 16].

У прикладі спостерігаємо наступну метафору: "***a sudden breeze scattered light over the platform".*** Дослівний переклад звучав би наступним чином: *і раптовий вітерець розсіяв світло над платформою.* Але перекладач вирішив вдатись до експлікації, та додати інформацію про те, що вітерець «***дмухнув над плитою, засипавши всіх сонячними зайчиками».***

Лексичні перефразування здійснюються шляхом перекладу метафори за допомогою інших лексичних одиниць:

"Out there, perhaps a mile away, the ***white surf flinked*** *on a coral reef, and beyond that the open sea was dark blue"* [8].	*«Там, десь за милю від берега,* ***біла піна кипіла*** *навколо коралового рифу, далі слалася темна синява відкритого моря»* [3, с. 64].

Приклад демонструє таку лексичну заміну при перекладі метафори, як: "***surf flinked" – «піна кипіла».*** В цьому випадку, хвиля зображується як рідина, яка кипить, саме цьому ми віднесли цей приклад до метафор. Слово "***surf"*** має такі значення, як: «хвиля, бурун, прибій». В тексті перекладу, перекладач замінює слово на асоціацію з хвилею – «***піна».***

Також, дієслово "***flinked"*** має переклад «здригатись, кидатись». При перекладі, перекладач застосував наступне слово: ***кипіла.***

*"****Silvery laughters cattered*** *among the trees"* [8].	*«Поміж деревами* ***забринів сріблястий сміх****»* [3, с. 7].

Ми спостерігаємо розгорнуту метафору**.** При її перекладі перекладач замінює слово **"*scattered"***, яке у англійській мові має значення «розсипався», на ***«забринів»***.

"Little ***prickles of sensation ran up and down his back****"* [8].	*«****Дрижки вгору-вниз забігали йому по плечах****»* [3, с. 79].

Дослівний переклад цієї розгорнутої метафори звучав би так:*Маленькі колючки відчуття забігали вгору і вниз по спині.* Але перекладач вдається лексичної заміни наступним чином: "***prickles of sensation" – «дрижки»,*** "***back" – «плечі».***

6) Опущення метафоричного образу застосовується у тих випадках, коли перекладач вважає, що текст є перенасиченим метафорами для мови перекладу, і вживання даної метафори перевантажить текст для його розуміння:

"A wave of restless ness *setthe boys swaying and moving aimlessly"* [8].	*«Вони* ***захвилювалися****, заметушилися безцільно, їхні ряди розпалися»* [3, с. 107].

У цьому прикладі ми маємо метафору "***a wave of restless ness"***, яка дослівно мала б перекладатися як ***«****хвиля занепокоєння»****.*** Але при перекладі даної метафори С. Павличко вирішила опустити метафоричний образ: ***«захвилювалися».***

"Instead of remaining and playing, he swam with steady strokes under Simon and crawled out of the other side of the pool to lie there, sleek and ***streaming like a seal"*** [8].	*«Він не зостався погратися з хлопцями, а одним сильним рухом проплив під Саймоном, видряпався на берег з другого боку, сякаючись і стікаючи водою»* [3, с. 36].

Так само, і при перекладі другого уривку, метафоричний вираз ***"like a seal"*** було опущено. Можемо зазначити, що подібний спосіб не є частотним, про що говорить кількість знайдених нами подібних метафор. Частіше за все, перекладач знаходить способи відтворення метафори.

7) Структурне перебудування:

"Here and there, little breezes crept over ***the polished waters*** *beneath* ***the haze of heat."*** [8].	*«У* ***спекотній імлі*** *то тут, то там вітрець здіймав баранці на* ***водяній гладіні»*** [3, с. 50]

У цьому прикладі ми спостерігаємо дві метафори: "***the polished waters"*** та "***the haze of heat".*** Обидві метафори були синтаксично перебудовані: "***the haze of heat" – «спекотна імла».*** Іменник "***heat"*** стає прикметником ***«спекотна»;*** у метафорі "***the polished waters"*** Іменник "***waters"*** стає прикметником ***«водяна».*** Також спостерігаємо заміну слова "***polished" – «гладінь».*** Також ми спостерігаємо, що словосполучення помінялися місцями у перекладі.

У ході аналізу ми з'ясували, що найбільш частотною трансформацією при перекладі метафор твору У. Голдінга «Володар мух» є еквівалентний переклад, кількість прикладів якого склала 33 % від проаналізованих прикладів. Наступним за кількістю є лексичне перефразування або лексична заміна – 24 % від проаналізованих прикладів. Синтаксичне перебудування склало 15 % від проаналізованих прикладів. 9 % складає заміна аналогічною метафорою в мові перекладу та 11 % – збереження метафоричного образу з додаванням пояснення, яке робить підставу порівняння експліцитною. Найменшу кількість прикладів склали: переклад метафори порівнянням – 4 % та опущення – 5 %.

Висновки і пропозиції. Отже, можемо підсумувати: переклад метафоричних одиниць представляє собою складність для перекладача з огляду на те, що метафорична лексика являє складність художніх образів, особливості індивідуального стилю автора, отже, не завжди вдається підібрати еквівалент до метафор, застосованих в творі. Даний вид перекладу іноді потребує використання трансформацій для створення граматично, синтаксично та лексично вірного тексту в українській мові.

Перспективу нашого дослідження вбачаємо в аналізі перекладу та функціонування метафоричних одиниць на матеріалі інших художніх творів, у порівняльному аналізі у виявленні спільних рис між оригіналом та перекладом.

Список використаних джерел:

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс. *Теория метафоры* / общ. ред. Н. Д. Арутюновой, М. А. Журинской. М. : Прогресс, 1990.512 с.
2. Арутюнова Н. Д. Языковая метафора (синтаксис и лексика). Лингвистика и поэтика. М. : Наука, 1979. 176 с.
3. Голдінг В. Володар мух / пер. з англ. С. Павличко. Харків: КСД, 2015. 304 с.
4. Девидсон Д. Что означают метафоры. *Теория метафоры* / общ. ред. Н. Д. Арутюновой, М. А. Журинской. М. : Прогресс, 1990. 512 с.
5. Комиссаров В. Н. Коралова А. Л. Практикум по переводу с английского языка. М. : Высшая школа, 1990. 127 с.
6. Москвин В. П. Русская метафора: параметры классификации *НДВШ. Филол. науки*. 2000. № 2. С. 66-72.
7. Скляревская Г. Н. Метафора в системе языка. С-Пб. : Изд-во Наука, 1993. 150 с.
8. Golding W. Lord of the flies. URL : https://d2ct263enury6r.cloudfront.net/X2bpH13Xnjn4ZJspWQzb5LMu7BGp5CUGaPGFQqVXvLT2M1AW.pdf
9. Lakoff G. Metaphors we live by London: The university of Chicago press, 2003. 193 p.
10. Newmark P. A Textbook of Translation. Harlow: Pearson Education Limited, 2008. 292 p.

УДК 81'1

ЕПІТЕТ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКСПРЕСИВНОСТІ У ТЕКСТАХ ЖУРНАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ

Клєніна О. Б., студентка кафедри перекладу ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет».

Статтю присвячено дослідженню епітета як одного з ключових мовних засобів вираження експресивності у перекладацькому аспекті на матеріалі рекламного журнального тексту. У статті розглянуто епітет як один з основних мовних засобів журнальної реклами та дана характеристика обраного тропу. Детально зупинена увага на його функціях, підкріплених найбільш яскравими прикладами. Розглянуто поняття експресивності. Робиться висновок, що використання епітетів, як одного з виразних засобів експресії, обумовлений стратегією рекламного повідомлення.

Ключові слова: експресивність, епітет, реклама, журнальна реклама, мовний засіб.

Klienina O. Epithet as the language expressive means in advertising magazine texts.

The article is devoted to the research of the epithet as one of the key language expressive means in the translation aspect on the material of an advertising magazine text. The article considers the concept of advertising text and expressiveness as its dominant characteristic. It describes the epithet as one of the main expressive language means of magazine advertising. The article considers characteristics of epithet and its principal functions illustrated with examples. It's concluded that the use of epithet as one of the expressive means resulted from an advertising message strategy.

Key words: expressiveness, epithet, advertising text, magazine advertising, language means.

Постановка проблеми. Рекламний текст являє собою один з видів масової комунікації, завданням якого є не тільки повідомлення, а й вплив на споживача з метою створення позитивного ставлення до рекламованого товару або послуги і подальшого їх споживання. Основними вимогами до створення рекламного тексту є простота, інформативність, оригінальність, запам'ятовуваність та експресивність. Поняття експресивності ми розглядаємо як засіб збільшення виразності, образотворчості, посилення впливу сказаного для досягнення ефективності висловлювання [1, с.54].

Найбільш ефективно цього можна домогтися за допомогою зображально-виражальних і образних засобів мови. Приймаючи до уваги, що в публіцистичному тексті для створення емотивності найчастіше використовуються саме лексико-стилістичні засоби, центром поля нашого дослідження став епітет, який володіє найбільш інтенсивно вираженою експресивністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерес дослідників, спрямований на вивчення семантичних особливостей домінантної категорії експресивності, розглянутий в працях А. М. Комарової, В. Г. Костомарова, К. Войтенко; на характерних засобах її вираження, описуються в роботах А. Д. Гнатюк, І. В. Арнольд, Н. Г. Кравченко, Г. Є. Хоменко та ін. Так, праці Г. Я. Солганік, Д. Е. Розенталь , І. Р. Гальперіна складають теоретичну базу з точки зору вивчення епітету, а в роботах Є. В. Медведєвої, Г. К. Гималетдинової , Т. М. Окопрієнко пропонуються його функціональні характеристики у рамках рекламного журнального тексту.

Дана робота присвячена **проблемі** дослідження епітета як одного з переважаючих мовних засобів вираження експресивності на матеріалі журнальної реклами. Питання про природу епітета та його функціональні характеристики у межах журнальної реклами з точки

зору категорії експресивності залишається найбільш дискусійним серед лінгвістів, що і визначило актуальність роботи.

Метою статті є аналіз епітетів як засобу вираження експресивності та його функціональних особливостей в рамках рекламного журнального тексту.

Виклад основного матеріалу. Основним завданням реклами є не тільки інформування уявлення про товар, а й формування у цільової аудиторії чіткого, незабутнього образу продукту. Розвиток головного аргументу в рекламному тексті будується на цілому ряді різних прийомів: це може бути вказівка на високу якість предмета реклами, апелювання до раціонального початку, звернення до емоційно-чуттєвого сприйняття, використання відомих образів і соціально-значущих стереотипів, підкреслення виключно вигідних умов продажу, а також пряме переконання в необхідності придбання.

Співвідношення стандарту і експресії, що є конструктивною ознакою публіцистичного стилю в цілому, проявляється і в мові реклами. Вплив в рекламному тексті відбувається за рахунок використання різних психологічних, візуальних, лексичних та стилістичних засобів, які і обумовлюють функціонування експресивності як головної домінанти у межах публіцистики.

Експресивність мовних одиниць залежить від відповідних комунікативних завдань автора, мети, ситуації, та конкретних умов. Теоретично усі мовні одиниці можуть бути експресивними, реалізуючись у мовній практиці лише в тих одиницях мови, на які є стилістичний запит.

У репрезентації категорії експресивності беруть участь мовні засоби всіх мовних рівнів. Всі засоби вираження емотивності в англомовній публіцистиці можна розділити на групи, а саме морфологічні, лексико-семантичні і формально-синтаксичні [2, с.114].

Приймаючи до уваги, що в публіцистичному тексті для створення емотивності найчастіше використовуються саме лексико-стилістичні засоби, центром поля нашого дослідження склав епітет, який володіє найбільш інтенсивно вираженою експресивністю.

Але перед тим як почати аналіз даного виразного засобу, розглянемо сутність поняття «епітет», який тлумачиться різними науковцями по різному: художнє означення, що підкреслює характерну рису явища, предмета, дії; засіб виразності, що ґрунтується на виокремленні певної ознаки зображеного явища та оформлюється у вигляді атрибутивного слова або словосполучення, яке характеризує явище з погляду індивідуального сприйняття; стилістична фігура, що виконує роль властивостей предмета, дії, стану, характеризуючись високою експресивною, оцінною й образною насиченістю [4, с.7; 3, с.145].

В. М. Жирмунський поділяє думку сучасних лінгвістів, що термін «епітет» має два значення – більш вузьке й більш широке. Згідно В. М. Жирмунського, в широкому значенні епітет розуміють як будь-яке визначення, як один із прийомів поетичного стилю. У своїй роботі «До питання про епітет» автор дає визначення епітета. Епітет це «слово або кілька слів, доданих до звичайного назвою предмета для того, щоб посилити його виразність, підкреслити в предметі одну з його ознак – ту, яку в даному випадку важливо висунути на перший план, як би рекомендувати особливій увазі читача» [5, с.69].

Д. Е. Розенталь вважав, що в різних мовних стилях (в публіцистиці, розмовної мови та літератури) мовні засоби, які підсилюють дієвість висловлювання, додають до логічного змісту різні експресивно-емоційні елементи можна віднести до епітетів. Д. Е. Розенталь під епітетом розглядав слово, яке визначає предмет або дію, що виділяє в них якусь типову (специфічну) властивість, якість [6, с.101].

Слід зауважити, що епітет, як і будь-які інші стилістичні засоби, реалізовує в тексті певні функції.

Найбільш істотною функцією епітета є функція виявлення особистого, оцінного ставлення до описуваних фактів.

С. А. Губанов визначає функцію епітета як «виділення ознаки описуваного явища, проте на відміну від визначення, вираженого прикметником, епітет завжди має емоційне

забарвлення. Ця роль епітета в значній мірі визначається синтаксичними особливостями: вживанням епітета найчастіше в синтаксичній функції визначення. Епітет залишається виразним засобом лише тому, що він виконує цю свою основну функцію [7, с.52].

Суб'єктивність – його головна характеристика. Здатність епітета висловлювати різні конотації використовується авторами маніпулювання свідомістю читача, а також для вираження суб'єктивного ставлення до описуваного предмету явищу. Отже, епітет є одним з основних способів створення естетичної реальності, тобто реальності сприйняття автора, в яку він прагне залучити читача. Очевидним є і той факт, що епітети залежать від того, хто їх вживає. У разі якщо вони використовуються в мові будь-якого персонажа, то здійснюють також характерологічні функцію, сприяючи формуванню образу героя. Звідси випливає означуване слово, яке виконує функцію комунікативного центру висловлювання, може бути віднесено до категорії епітета і піддано відповідному структурно-семантичному аналізу» [8, с.1394].

Ми також поділяємо думку Т. М. Онопрієнко, згідно з якою епітет виконує інформативну та конструктивну функції. Інформативна функція полягає в тому, що епітет, будучи способом передачі інформації, може характеризувати предмети й властивості, що сприймаються органами чуття, поєднуючи різні сфери сприйняття. Суть конструктивної функції спирається на тому, що епітет взаємодіє з іншими словесними засобами у межах тексту, реалізовуючи всі параметри мовленнєвого цілого. Відзначимо, що функція епітетів безпосередньо залежить від тематики статті, а також від ставлення автора до наданої ним інформації [9, с.128-129].

Беручи до уваги, що в нашій роботі ми розглядаємо функціонування епітету в рамках саме рекламного тексту, деякі вчені виділяють такі основні функції епітетів:

– надання тексту експресивності;
– вираз суб'єктивно-оцінного ставлення автора до предмета;
– виділення головної ознаки описуваного предмета;
– посилення впливу на читача;
– надання предмету невластивої йому ознаки [9, с.124].

Далі наведемо приклади функціонування епітетів в журнальній рекламі.

В рамках нашого дослідження нас інтересує реклама в сучасних журналах Інтернет видань «MACcosmetics» та «Faberlic», де розміщуються рекламні тексти різних товарів краси та моди. Рекламодавці використовують епітети для того, щоб надати рекламованому товару позитивну оцінку. Це і є основна задача в рекламі. Епітети повинні змушувати побачити продукт, відчути його запах, вони заповнюють недолік зорового ряду в даному каналі комунікації, а також відсутність прямого контакту з покупцями [10, с. 86].

Так функцію посилення в рекламі виконують епітети, що передають колір: «passionate reds», «dramatical black», «loud-mouth mauves», «fierce fuchsias», «glittering neon». Наведемо приклади:

(1) Own your individuality – loudly and proudly – with a lineup of *ostentatious orchids, loud-mouth mauves, vivid violets* and *self-love-promoting lavenders* that gives lips a striking punch of *unapologetic color* [11].

(2) Warm up your winter look with these *cozy coffee-toned lip shades* that'll keep your kisses H-O-T even in the chilliest weather [12].

Рекламна мова постійно еволюціонує, оновлюється. Творці реклами намагаються ефективно використовувати все багатство, всю красу мови. І тут вони аж ніяк не обійдуться без вживання епітетів, які підсилюють рекламний образ, підкреслюють його індивідуальність. Епітети частотні в рекламі косметики, господарських товарів:

(3) A *monochromatic wash* of *blazing persimmon* turns up the heat for spring [13].

(4) Highlighting the self-determination and confidence of Princess Jasmine, this *wish-fulfilling collaboration* features smoky metallic and desert shades that reflect Jasmine's *strong-willed beauty*[14].

Дуже часто для того, щоб показати товар або послугу з кращого боку, сформувати позитивний емоційний відгук у споживача, творці реклами використовують слова-епітети, які мають яскраво виражені позитивні емоційно-оціночні значення, наприклад:

(5)Wear your heart on your lips with an *expressive collection* of *courageous crimsons, fierce fuchsias, bold burgundies and strong wines* that create an *intensely vibrant mix of EXTRA ordinarily passionate reds* [11].

Необхідно відзначити, що в рекламних текстах епітети вживаються в порівняльній і найвищій ступенях, що дозволяє ще більше посилити позитивні конотації. Нерідко в рекламних слоганах застосовуються досить оригінальні описові прикметники, що призводить до створення індивідуальності і унікальності значення. Так характерною рисою в рекламі є використання таких епітетів, як «luxurious», «ultra-trendy», «desirable», «striking», «expressive» «high-shine».

Наведемо деякі приклади таких епітетів в англійській мові:

(6) In fashion, skin is always in – and the SS19 catwalks took the “real” trend one step further with a new *hyper-nude radiant look* [15].

(7) Studio Waterweight and Hyper Real Glow pushes your look to *next-level flawless [15]*.

(8) Swipe on summer magnetism with an all-new moisture-oil gloss that delivers a saturated, *high-shine stain* in 14 hot shades! [16].

Об'єднавши дані приклади по предмету рекламування, можна простежити, як автори реклами по-різному описують засіб, ефект від його використання і т.д. Так, в текстах реклами простежується використання багатої кількості епітетів, які виділяють в явищі або предметі одну з властивостей, що створює образність в тексті.

(9) The New York runways reimagined timeless beauty statements by way of *technicolor, larger-than-life executions* [17].

(10) Think*: winged eye liner elongated to aerodynamic lengths and zapped in glittering neon, and bold lip colors drenched in vinyl, mirror-like reflection* [17].

Всі епітети як яскраві визначення в даних випадках спрямовані на посилення виразності образу зображеного товару, на виділення найбільш істотних ознак, які «дарує» рекламований продукт.

Велика частина епітетів стали «ключовими словами реклами», тобто універсальною лексикою, що зустрічається в переважній більшості текстів, здатною в стислому вигляді передавати найважливіші властивості різноманітних товарів, лексикою. Незважаючи на частоту використання, ключові слова залишаються прагматично ефективними, так як апелюють до наших базових потреб. Вони навряд чи приваблять нашу увагу, їх роль полягає в іншому: коли ми вже зацікавлені і розмірковуємо над можливим придбанням, вони служать аргументом на користь здійснення покупки.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши наведені приклади, можемо зробити висновок, що епітет визначається як лексико-стилістичний троп, який обов'язково несе у собі емотивні, експресивні та інші конотації, які висловлюють ставлення автора до предмета. Характеризуючись наявністю особливої ролі, яка дозволяє говорити про їхнє відношення до рекламного типу тексту, у репрезентації категорії експресивності в рекламних журнальних текстах епітет бере безпосередню участь.

Розглянувши функціонально-стилістичні функції епітета в текстах реклами, дійшли до висновку, що переважаючими є виділення головної ознаки предмета або явища і вираз позитивного суб'єктивно-оцінного ставлення автора до описуваного предмета чи явища. Також слід відзначити той факт, що даний лексико-стилістичний засіб використані саме для додання експресивності і посилення впливу на читача.

Практичне значення вбачаємо в тому, що систематизований матеріал та результати дослідження можуть бути використані для написання подальших курсових, наукових робіт, а також використані на практичних заняттях в рамках вивчення дисципліни.

Список використаних джерел

1. Стаценко А. С. Эмоционально-оценочная лексика как средство реализации речевой интенции: монография. М. : МПГУ, 2011. 118 с.
2. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. М. : URSS, 2009. 209 с.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістична термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
4. Sowinski B. Stilistik der deutschen Sprache. Weimar; Stuttgard : Verlag Metzler. 1999. 339 p.
5. Жирмунский В. М. Теория литературы. Л. : Наука, 1977. URL :http://www.studfiles.ru/preview/460735.
6. Розенталь Д. Э. Практическая стилистика. М. : Оникс, 2011. 461 с.
7. Губанов С. Л. Структурные типы эпитетных комплексов в творчестве М. Цветаевой. *Сборник научных трудов. Вестник СамГУ*. 2008. № 5/2 (64). С. 51-60.
8. Гималетдинова Г. К., Перминова М. А. Трудности художественного перевода английских эпитетов (на примере романа Н. Хорнби «Как стать добрым»). *Ученые записки Казанского университета. Серия Гуманитарные науки*. 2016. Т. 158, кн. 5. С. 1392-1403.
9. Онопрієнко Т. М. Епітет як первісний троп і системоутворюючий центр тропів. *Вісник Житомир. держ. пед. ун-ту ім. І. Франка*. 2001. Вип. 8. С. 127-130.
10. Medvedeva E.V. Advertizing communication. M.: Editorial URSS, 2003. 280 p.
11. Love me lipstick : MAC Cosmetics. URL : https://www.maccosmetics.com/love-me-lipstick
12. Trending now: Coffeekisses : MAC Cosmetics. URL : https://www.maccosmetics.com/trends-coffee-kisses
13. Trending Now Persimmon : MAC Cosmetics . URL : https://www.maccosmetics.com/trends-persimmon
14. The Disney Aladdin Collection by MAC : MAC Cosmetics. URL : https://www.maccosmetics.com/disney-aladdin-mac
15. Trends Glow For Real Page : MAC Cosmetics. URL : https://www.maccosmetics.co.uk/trends-glow-for-real
16. Shot of Colour Lip Oil : MAC Cosmetics. URL : https://www.maccosmetics.com.au/collections-shot-of-colour-lip-oil
17. M·A·C Fashion Week : MAC Cosmetics. URL : https://www.maccosmetics.co.uk/mac-fashion-week

УДК 355.01:1(091)

ДО ПРОБЛЕМИ ВІЙНИ У РОБОТАХ М. О. БЕРДЯЄВА

Коротіч Г. В., кандидат філософських наук, доцент кафедри філософських наук та історії України, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет».

Досліджуються міркування М. О. Бердяєва щодо складної проблеми війни. Розкривається їхній розвиток у роботах мислителя, які були написані у різні роки. Від початкових роздумів, перевантажених емоціями і суперечностями, філософ поступово переходить до аналізу війни саме як метафізичної проблеми. До головних думок Бердяєва щодо проблеми війни належать тези про суперечливість сутності війни та про те, що витоки війни слід шукати у нехтуванні вищими духовними цінностями. Ці думки є дуже актуальними сьогодні.

Ключові слова: війна, зло, цінність, духовні цінності.

Korotich H. To the problem of war in the works of M. O. Berdyaev.

The reflections of M. O. Berdyaev on the complex problem of war are investigated. Their development in the works of the thinker, written in different years, is revealed. From the initial thoughts, overloaded with emotions and contradictions, the philosopher gradually passes to the analysis of the war as a metaphysical problem. Berdyaev's main thoughts about the problem of war include the theses that the essence of the war is contradictory and that the origins of the war should be sought in neglect of the highest spiritual values. These thoughts are very relevant today.

Keywords:war, evil, value, spiritual values.

Постановка проблеми. Сучасні українські соціокультурні реалії змусили філософів посилити увагу до дослідження проблеми війни, зокрема, сутності цього явища. Ця проблема і раніше знаходила відображення в їхніх творах, бо, на жаль, людство в цілому живе у стані війни майже без світлих проміжків мирного стану. Первісні засоби з'ясування стосунків за допомогою озброєної сили ще й досі деякими лідерами держав вважаються за найефективніші. Із гіркотою можна стверджувати, що і у XXI столітті у багатьох є відсутнім усвідомлення багатопланових трагічних наслідків воєн. Це одна з найгостріших і найактуальніших глобальних проблем людства, яка впливає на всі інші глобальні проблеми (продовольчу, демографічну, економічну, екологічну, тощо). Але найстрашнішим наслідком воєн є втрата безцінного людського життя, тяжкі хвороби, зміни у психічному здоров'ї людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із сучасних філософських робіт, у яких у той чи інший спосіб досліджується феномен війни, особливо можна виокремити статтю О. Ю. Панфілова, у якій автор розкриває сутність основного закону війни, що визначає залежність ходу і результату війни від об'єктивного характеру політичних цілей і від співвідношення сил сторін, які воюють [1]. Також безперечно заслуговує на увагу стаття Н. Г. Макаренко, у якій докладно розглянуті відмінності в особливостях ставлення до війни в різні історичні періоди людства [2]. Вельми цікавою є стаття О. О. Базалука, який, справедливо вважаючи проблему війни прерогативою не лише політиків, оригінально розкриває онтологічний аспект цієї проблеми у вимірі формування і розвитку псипростору, у зв'язку з розвитком освітніх технологій впливу [3]. Є. Бистрицький всебічно і ґрунтовно досліджує рух від усвідомлення національної ідентичності до патріотичного захисту ціною самопожертви [4]. О. Панич у своїй глибокій за змістом розвідці аналізує, якою є війна та проблема встановлення миру у поглядах Декарта, Гобса, Канта, Вітґенштайна, Левінаса та інших філософів [5]. Автор стверджує, що відповідальними завданнями філософів є

визначення етичної межі, за якою унеможливлюється «гостинне прийняття Іншого як Іншого» і починається леґітимна оборона внутрішнього простору; визначення онтологічних і етичних засад моралі особистої самопожертви, «меж толерантності» для оптимально функціонування сучасного ліберального суспільства [5, с. 88-89]. Цікавим є дослідження О. Ряшко і Л. Остапенко, присвячене аналізу проблеми війни і миру у філософії Канта, Геґеля і Фіхте [6]. Автори слушно підкреслюють, що думки цих видатних мислителів не втратили своєї соціальної цінності і є надзвичайно актуальними. Вище згадані розвідки містять або аналіз, або посилання на розуміння філософами різних епох проблеми війни і миру, що допомагає розглянути останню під різними кутами зору. На нашу думку, важливими у цьому сенсі є міркування щодо даної проблеми видатного мислителя М. О. Бердяєва. Можна виокремити статтю Г. Г. Боровської, написану з метою ознайомити читачів зі спадщиною філософа щодо суспільно-історичних процесів та показати його як одного із засновників соціальної конфліктології [7]. Також слід згадати змістовну статтю О. І. Тимофєєва, у якій автор досліджує антропологічний вимір розуміння війни Бердяєвим [8]. Автор справедливо підкреслює, що такий вимір філософ осмислював не з позицій абстрактного гуманізму, а глибоко діалектично та історично, у єдності його позитивних та негативних моментів, через діалектику засобів та мети. У цілому ж можна зауважити, що робіт, присвячених дослідженню поглядів Бердяєва на проблему війни існує доволі мало, і тому важливим буде продовжити такі дослідження.

Мета дослідження. Отже, з огляду на вище викладене, метою даної статті є проаналізувати погляди М. О. Бердяєва щодо проблеми війни. Це є актуальним з огляду на соціокультурну ситуацію в Україні та світі, а також з історико-філософської точки зору, адже сприятиме кращому розумінню творчої спадщини видатного мислителя.

Виклад основного матеріалу. До теми війни, її сутності, причин та наслідків Бердяєв звертався неодноразово, головним чином через те, що йому довелося жити у бурхливі часи. Він прагнув осмислити драматичні повороти історії, у тому числі феномен війни. Це явище філософ досліджує в кількох цікавих працях, які були написані у різні роки, в різних соціокультурних та індивідуальних умовах. Певні тези щодо сутності війни залишилися незмінними, однак жахливі історичні події XX століття вимагали від нього постійної рефлексії. З'являлися нові думки, відкривалися нові аспекти цієї теми.

Влітку 1918 р. Бердяєв написав книжку у вигляді листів, книжку-протест проти комуністичної революції більшовиків, яка отримала назву «Філософія нерівності». Лист одинадцятий присвячено саме війні. У ньому ми зустрічаємо слушну думку, яка звучатиме і в інших роботах: війна за своєю сутністю є антиномічною, вона є здійсненною суперечністю [9, с. 269, 284]. Розкрити суперечливість війни логічно, переконливо, несуперечливо виявилося дуже складним, відверто кажучи, не здійсненним завданням. Дійсно, війна передбачає взаємодію сторін з їхніми протилежними за суттю інтересами, які уявляються цими сторонами як справедливі та життєво необхідні, і тому є цілком ними виправданими. Бердяєв звертає нашу увагу на те, що війна несе розбрат і смерть, хоча можна воювати в ім'я життя, заради миру та об'єднання, об'єднання через роз'єднання, через протистояння і смерть, через самопожертву. Війна розкриває трагізм життя в нашому недосконалому об'єктивованому світі (як його розуміє Бердяєв), виявляє ірраціональні, демонічні сили, егоїзм і ненависть, які є притаманними людині [9, с. 269-270]. Взагалі війна завжди має ірраціональні основи [9, с. 274]. Страшні жертви війни неможливо раціонально виправдати зрозумілими людині життєвими, утилітарними інтересами; таке виправдання потребувало б віри в надрозумну мету та надрозумний сенс, які лежать за межею людського земного життя. Тому, на думку Бердяєва, воювати можна лише в ім'я безрозсудних цілей, таємничих (наприклад, релігійних), далеких і незрозумілих цілей життя, поза рефлексією і міркуванням. Мислитель у цьому сенсі навіть зауважує, що «народи повинні періодично втрачати глузд, щоб воювати» [9, с. 270]. Він наводить такий приклад: більшовики змусили народ воювати в ім'я незрозумілої всесвітньої соціальної революції. Не може, з вочевидь

хибної точки зору Бердяєва, воювати той, хто має особисту рефлексію та особисті міркування. Однак філософ при цьому стверджує, що воювати можна і за всенародні святині, за всеохоплюючу любов до Батьківщини, які він вважає за ірраціональні начала [9, с. 274-275]. На жаль, у роботі «Філософія нерівності» ми бачимо глибоко хибну романтизацію і героїзацію війни, якими він надто захопився. Бердяєв підкреслює, що війна (але не громадянська, яка веде до озвіріння) має свою обов'язкову етику ставлення до супротивника, війна не порушує космічного ладу, війна схожа на дуель, тощо [9, с. 277]. Врешті-решт, з його точки зору війна є явищем більш моральним, більш духовним, ніж соціальна боротьба, яка ведеться за окремі інтереси [9, с. 277]. Бердяєв навіть вбачає у війні могутній двигун культури, відображення динамізму історії [9, с. 280, 283]. Однак при цьому він стверджує, що війна не є боротьбою за моральну правду і справедливість. Це є боротьба за онтологічну силу націй і держав [9, с. 279]. І можна вбачати правду у перемозі духовно і матеріально сильних націй над слабкими націями, що вже закінчують своє існування. Хоча у мислителя можна прочитати, що ніколи у війні світло й правда не будуть на одному боці, в зло і темрява – на іншому, бо це є спрощеним уявленням, він зауважує, що це є боротьбою за втілення власного призначення в світі, щоправда яке, з огляду на слова філософа про ірраціональні основи війни, навряд чи є адекватно зрозумілим для сторін, які воюють. Такі міркування Бердяєва цілком виправдовують війну як геополітичний засіб. У боротьбі народів слід мати власну «ідею» (знову ж таки, навряд чи зрозумілу, позаяк війни відбуваються за ірраціональні начала) та бажати її втілення у світовій історії. Однак в інших народів також є власні «ідеї», які мають право на існування, які мають власне виправдання. Відбувається змагання ідей [9, с. 278]. Точніше, за Бердяєвим, не ідей, а ірраціональних начал, тобто воль, устремлінь, афектів, почуттів, тощо. Аналізуючи проблему, філософ виокремлює війни за вирішення імперіалістичних задач, коли за мету обирається колонізація та розповсюдження більш високої культури [9, с. 279]. Є війни поневолених народів за власне визволення (і це важко вважати ірраціональною метою). Є війни, у яких некультурні, варварські народи поневолюють народи більш високої культури, але такої, що вже відживає своє. Однак той народ, який вважає себе обраним народом і буде звершувати «надто велике насилля, принесе у світ надто багато горя і страждань», жде покарання [9, с. 279]. Мабуть, філософ має на увазі кару Божу.

Необхідно звернути увагу на справедливе зауваження Бердяєва про те, що і мирне життя також є сповненим ненависті та зла, духовного вбивства, яке є набагато страшнішим за вбивство фізичне, адже саме це веде до виникнення воєн. Мислитель наголошує, що будь-яке вбивство за своєю внутрішньою сутністю є вбивство духовне [9, с. 271]. Можна стверджувати, що йдеться про зневагу до духовних цінностей у людській свідомості, про відмову від них як головних регуляторів людського життя. Поки будуть духовні вбивства, будуть війни. Вбивство є акт волі, спрямований на заперечення та знищення людини. Саме духовне вбивство передує вбивству фізичному. Неможливо погодитись із словами філософа про те, що фізичне вбивство під час війни не спрямоване на знищення людини, що війна не передбачає ненависті до людини, про те, що війна не стільки є злом як таким, скільки є зв'язаною зі злом і наслідком зла більш глибокого [9, с. 271-272]. Однак він є правим, коли стверджує, що зло слід шукати ще до початку війни, коли ще тільки починають накопичуватися злість, ненависть, егоїзм, які для нього є відображенням зречення від Бога. Бердяєв пише про війну як про жертовну спокусу глибинного зла, сутністю якого є забуття, зречення людиною Бога. Це несе смерть. Філософ є правим у тому, що духовна смерть через війну проявляється у фізичному плані. Фізичне насилля не існує як самостійна дійсність, воно є виявом певного духовного (точніше, бездуховного) стану людини і світу [9, с. 273]. Не змінивши такий стан, неможливо досягти миру і знищити насилля. Напевне, саме це мав на увазі мислитель, коли написав, що боротьба породжується неповнотою, а саме неповнотою життя, насамперед, духовного. Він зауважує, що війну в цілому можна розглядати як вияв бездуховності з одного боку і вияв духовних чеснот з іншого. Філософ підкреслює, що в

духовній природі війни є певне добро, у тому сенсі, що війни формують чесноти: мужність, хоробрість, здатність до самопожертви, гідність, героїзм, лицарство, співчуття, милосердя, любов до Батьківщини, вчать замислюватися над сутністю та сенсом життя і системою цінностей (хоча це суперечить поглядам Бердяєва на ірраціональні основи війни). Мислитель висловлює слушну думку: трагедія людського життя укорінена у зіткненні цінностей різного порядку [9, с. 284]. Однак це не означає виправдання війни як форми людських стосунків, адже це формування чеснот і з'ясування переваг систем цінностей відбувається через смерть, жах, біль, відчай і веде до змін у психіці людини. Врешті-решт Бердяєв справедливо наголошує на тому, що війну можна сприймати лише трагічно, адже вона є жахливим явищем, яке несе смерть і ненависть. Християнська любов несе мир, долає будь-яке зло і розбрат.

У 1939 році Бердяєв пише ґрунтовну, велику за обсягом роботу «Про рабство і свободу людини» [10, с. 425-696]. У ній він повертається до теми війни, розвиваючи власні попередні думки. Що залишилося в роздумах філософа з часів революції більшовиків 1917 року і вражень від громадянської війни? Тези про наповненість історії війнами, про війну як колективний гіпноз, параліч свідомості, про війну як фатум держави, яка, реалізуючи бажання експансії, йде на колективне вбивство. Однак тепер Бердяєв більше уваги приділяє справедливій тезі про те, що питання про війну є насамперед питанням вибору цінностей [10, с. 578]. Наприклад, коли могутність держави і нації проголошується цінністю більшою, ніж людина, тоді, на думку філософа, війну вже можна вважати об'явленою, адже для неї вже все підготовлено духовно і матеріально [10, с. 578]. Помилковим є порушувати питання про війну, абстрагуючись від соціального устрою і духовного стану суспільства. Бердяєв називає війну граничною формою антиперсоналізму, абсолютним запереченням особистості. По-перше, військо – це такий ієрархічний організм, у якому людина відчуває себе лише його частиною, яка виконує накази. По-друге, особистість потрапляє в таку атмосферу, де виникає спокуса поширювати рабство і насильство. На відміну від «Філософії нерівності», у роботі «Про рабство і свободу людини» Бердяєв наголошує на тому, що романтизм війни є мерзотним. Сучасні тоталітарні війни (зокрема, хімічні) – це страшні глобальні «сатанинські» бійні, де можна просто не встигнути проявити особисту доблесть під час газової атаки, наприклад. Філософ висловлює актуальну думку про те, що сучасна війна за своїм технічним оснащенням відповідає рівню сучасної цивілізації. Це означає, що у такій війні навряд чи можуть бути переможці, бо всі стануть переможеними і знищеними [10, с. 580]. Відбувається постійне удосконалення знарядь вбивства. Бердяєв наголошує на тому, що взагалі не можна застосовувати моральну оцінку явища війни, адже воно перебуває за межами моралі. Тобто, на його думку, не можна казати про справедливі або несправедливі війни, про священну, або справедливу, війну. У чому бачить філософ вихід? В утвердженні християнської віри з її заповідями, що наближає Царство Боже.

У 1947 році було видано роботу Бердяєва «Екзистенціальна діалектика божественного і людського» [11, с. 341-498]. У ній філософ, порушуючи тему війни в окремій главі, ще більше зосереджується на питаннях моралі, логічно виходячи з особливостей своєї персоналістичної філософії. Знову ми зустрічаємо зауваження щодо сучасного поширення війни як засобу вирішення проблем, щодо різновидів воєн, щодо удосконалення техніки війни. Бердяєв знову наголошує на тому, що війна є граничним виразом будь-якого шляху до реалізації власних цілей за допомогою сили і знову міркує про дуальність війни [11, с. 418-419]. З одного боку, війна є гріхом та злом, виявом жорстокості, а з іншого – війна проявляє героїзм, хоробрість, мужність, жертовність, вірність.

Війна стала тоталітарною, від якої неможливо сховатися. Вона завжди несе варваризацію, не слід її романтизувати, адже сучасна війна з її технічними засобами знищення не може виглядати як колишні війни лицарів. Неможливо у цьому об'єктивованому світі пов'язувати силу із правдою. Дуже важливим є зауваження Бердяєва щодо того, що викриття великого зла і гріха війни не повинно вести до абстрактного

пацифізму за всіх умов [11, с. 420]. Що має на увазі філософ? На відміну від своїх міркувань в роботі «Про рабство і свободу людини», він стверджує: якщо війна, метою якої є захопити та поневолити, є абсолютним злом, то війна, метою якої є захист та звільнення, може бути не тільки виправданою, але й священною. Можна припуститися, що на такі думки вплинула Друга світова війна. Бердяєв указує на зв'язок війни за звільнення і за правду із духовним піднесенням. Отже, бачимо певні зміни у думках мислителя. Однак магістральна ідея, яка почала своє формування майже із його перших міркувань про війну та про зло як таке, а саме ідея про величезну роль духовних цінностей, набуває все сильнішого звучання. Бердяєв підкреслює, що зло як таке можна перемогти лише внутрішньо, насамперед, духовно. Надто великі вороги зла самі можуть стати злими, які не уявляють інших засобів боротьби зі злом, окрім злих способів (пригадаємо схожі думки Ф. Ніцше). Зло може захопити людину, повернути її до первісного варварського стану. Зауважимо, що навіть сьогодні агресія, злість у людині може інколи сприйматись іншими як прояв природної активності, хоробрості, сили, як ознака самодостатності, і це може навіть подобатись. Добрі, неконфліктні люди можуть видаватися невдахами, боягузами, безсилими, пасивними. Бердяєв із цього приводу зазначає, що в нашому світі з його пороками могутність уявляється у хибний спосіб, що сприяє існуванню і вдосконаленню воєн. Метафізична проблема війни, на думку філософа, є проблемою про визначення і роль сили в умовах цього світу [11, с. 422]. Отже, вихідним є питання про систему цінностей, обрану суспільством та індивідами. Панування війни в світі є виявом невіри у силу істини, у силу духа, у силу Божу [11, с. 426]. Людяність повинна стверджуватися навіть у страшних умовах війни. Бердяєв справедливо зауважує, що перемога над злом як таким та злом війни зокрема передбачає радикальну зміну людської свідомості, подолання об'єктивації, роз'єднаності, утвердження світу людяності, духовності, краси [11, с. 426]. Остаточне закінчення воєн є пов'язаним зі змінами у духовному стані суспільства.

Висновки та перспективи й пропозиції. М. О.Бердяєв як дослідник і як людина, яка жила у трагічні часи, не міг обійти увагою тему війни. Його погляди на війну змінювалися разом зі соціокультурними змінами, змінами його світогляду в цілому і розвитком його персоналістичної філософії. Так, наприкінці його життя від початкової романтизації війни не залишилося й сліду. Однак зосталося доречне розуміння війни як вкрай суперечливого явища, розвинулися справедливі думки про величезну роль духовних цінностей у суспільстві, про те, що війну можна перемогти, насамперед, духовно – втіленням у життя християнських моральних цінностей. Менше з тим, моральна оцінка феномену війни лишається вкрай складним завданням, адже навіть у священних війнах за визволення та захист святинь, існування яких все ж таки допускає філософ, і які сприяють розвитку патріотизму і героїзму, має місце загибель людей, страшні каліцтва та інші прояви великого людського горя. Тому стільки уваги приділяє Бердяєв саме проблемі духовності, стільки надій покладає на духовний розвиток людства як запобіжник виникнення воєн.

На превеликий жаль, і сьогодні країни змагаються у гонці озброєнь, тобто у створенні ефективніших засобів знищення людей. Ці засоби є засобами й самознищення. Актуально звучать слова філософа про те, що у сучасній війні не буде переможців з огляду на страшну вбивчу силу вже сучасного йому озброєння. Сьогодні можна змусити воювати природу, активно використовувати інформаційні технології, задіяти космос, тощо. Не тільки життя людини, але й взагалі життя на нашій планеті дано вже є під загрозою. До вищих духовних цінностей необхідно додати життя як також вищу цінність. Моральна оцінка повинна розповсюджуватися на тільки на ставлення людини до людини, але й людини до природи, до збереження феномену життя як такого. Отже, можна впевнено стверджувати, що роботи Бердяєва є актуальними для вивчення і осмислення.

Темою подальших розвідок може бути аналіз поняття зла у творах М. О. Бердяєва. У чому полягає сутність зла, як йому протистояти? Пошуки відповіді на ці питання були в логічним продовженням дослідження феномену війни.

Список використаних джерел

1. Панфілов О. Ю. До проблеми розуміння основного закону війни у сучасній філософії війни. *Вісник Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого. Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія.* 2016. Т. 4. № 31. С. 36-43.

2. Макаренко Н. Г. Філософсько-концептуальний вимір категорії «війна» в історії філософсько-політичної думки. URL : http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2064/1/Makarenko.pdf(дата звернення : 12.11.2019).

3. Базалук О. А. Философия войны и мира. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2016. № 66. С. 239-250.

4. Бистрицький Є. Проект війни: від ідентичності до насильства. *Філософська думка.* 2015. № 1. С. 61-74.

5. Панич О. Філософ і війна. *Філософська думка*. 2015. № 1. С. 75-89.

6. Ряшко О., Остапенко Л. Проблеми війни і миру у філософії Канта, Геґеля, Фіхте. URL : http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/37584/1/74_474-480.pdf (дата звернення : 12.11.2019).

7. Боровська Г. Г. Проблема війни у рефлексії Миколи Бердяєва. URL : http://www.asv.gov.ua/content/nauka/editions/17/2012-17/229-236.pdf (дата звернення : 12.11.2019).

8. Тимофеев А. И. Николай Бердяев: человечность и война. *Соловьёвские исследования.* 2016. Вып. 1 (49). С. 85-93.

9. Бердяев Н. А. Философия неравенства. М. : АСТ; АСТ МОСКВА; ХРАНИТЕЛЬ, 2006. 349с.

10. Бердяев Н. А. Опыт парадоксальной этики. М. : АСТ; Харьков : Фолио, 2003. 702 с.

11. Бердяев Н. А. Диалектика божественного и человеческого. М. : АСТ ; Харьков : Фолио, 2005. 620с.

УДК 364.054

БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Лапіна М.Д., кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Кузьміна О., магістрантка ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Статтю присвячено актуальному питанню визначення сучасного стану та особливостей благодійної діяльності в сучасній Україні. Уточнено поняття, окреслено функції та принципи благодійної діяльності. Проаналізовано досвід меценатської діяльності, основні тенденції волонтерської та благодійницької діяльності населення України. Представлено результати соціологічних досліджень діяльності українських благодійних організацій. У підсумку охарактеризовано діяльність регіонального відділення «Карітас Україна» та гуманітарного штабу Ріната Ахметова в Донецькій області.

Ключові слова: благодійна діяльність, меценатство, волонтерська діяльність, благодійна організація.

Lapina M.D., Kuzmina O. Charitable activity in the modern Ukraine

The article is devoted to actual problem determining the current state and characteristics of in modern Ukraine. The concepts, functions and principles of charitable activity have been clarified. The experiences of philanthropic activity, the main tendencies of volunteer and charitable activity of the population of Ukraine are analyzed. The results of sociological studies of the activities of Ukrainian charity organizations are presented. As a result, the activities of the Caritas Ukraine regional branch and Humanitarian centre Rinat Akhmetov Foundation in Donetsk region are characterized.

Key words: charitable activity, philanthropy, voluntary activitie, charity organization.

Постановка проблеми. Забезпечення реалізації соціально-економічних і соціально-політичних прав (право на працю, право на відпочинок, право на житло, право на освіту й меддопомогу) є гарантією суспільства перед своїми членами. Проте, сучасне українське суспільство через стан перманентної кризи стикнулося з необхідністю формування ефективного механізму благодійної діяльності. Благодійні пожертви як додаткове джерело ресурсного забезпечення мають велике значення для сприяння розвитку соціальної сфери і допомоги населенню в досягненні гідної якості життя. Сучасне відродження благодійності стало засобом пристосування до складної соціально-політичної та економічної ситуації, що склалася останнім часом в Україні. Наразі благодійність є значущим інститутом суспільства, функцією формування суспільної свідомості, моральним обов’язком кожного громадянина. У таких умовах актуальною проблемою є аналіз сучасного стану, виокремлення провідних напрямів та узагальнення досвіду розвитку вітчизняних добродійних програм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Донедавна феномен благодійності розглядався переважно в історіографії, соціальній філософії, культурології, правознавства тощо. Але останніми роками маємо зростання наукових праць у галузі суспільних наук, що з’ясовують вплив благодійності на соціальну систему в цілому та на окремі сфери громадського життя. Так, у доробках сучасних вітчизняних учених висвітлюються проблеми визначення благодійності, як соціального феномену, та діяльності благодійних організацій (О. Ільченко, Р. Сербин, Ф. Ступак, С. Пасічніченко, А. Хом’як), питання ефективності правового регулювання благодійної діяльності (В. Давидюк І. Завидняк, І. Литвин, Р. Сербін, О. Тищенко), психологічні аспекти та зв'язок з соціальною роботою та соціальною

педагогікою (І. Бех, О. Біла, С. Коношенко, О. Човган), управління та маркетингу доброчинних організацій (М. Деліні, О. Мельникович).

Проте, отримати системне уявлення про благодійництво в Україні з розрізнених робіт складно, дослідження, що здійснюють соціологічний аналіз стану та структури діяльності вітчизняних благодійних служб і фондів, є поодинокими. Отже, **метою** статті є розглянути та узагальнити особливості благодійної діяльності в сучасній Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Благодійність як одна з суттєвих ознак суспільства є досить складним та неоднозначним явищем. Благодійництво це добровільна, безкорислива, усвідомлена пожертва, що здійснюється у формі фінансової, матеріальної, організаційної допомоги чи наданої послуги, з метою покращення матеріального та морального стану її набувача. Таке визначення повністю відтворює значення цього поняття, бо вказує на те, що благодійництво – це конкретна дія, здійснена щодо іншої особи, яка має в цьому потребу. Благодійна діяльність, як зазначає Р. Сербин, за своїми характеристиками є узагальнювальним поняттям до подібних видів діяльності. Водночас інші явища, такі як меценатство, волонтерство, гуманітарна діяльність, донорство тощо, є окремими правовими формами сучасної благодійної діяльності [8].

Розуміння та типи добродійності змінювалися протягом століть – від античного, християнського до новочасного, виникали нові механізми та правові норми, оскільки добродійна діяльність віддзеркалює стан та одночасно стає чинником розвитку громадянського суспільства. Як зазначає А. Ляднева, благодійність виконує в суспільстві низку важливих функцій: комунікативну, функцію формування соціальної свідомості, «соціальної пам'яті», функцію підтримки «соціального капіталу». Сучасна благодійність характеризується раціональністю, спрямованістю на благоотримувача та прагненням до організованої підтримки злиденних, але, передусім, дотримується «прагматичного правила» Дж. Мілля – забезпечення роботою всіх здатних до неї осіб [5].

Оскільки благодійність визначається як вид діяльності, слід з'ясувати його принципи – ідеї, що покладені в основу явища та відбивають його сутність. Р. Сербин пропонує характерні принципи благодійної діяльності розподілити на загальні (верховенства права, законності, гуманізму, добровільності, самоврядування, рівноправності та ін.), спеціальні (вільного вибору території діяльності, відсутності майнового інтересу, прозорості, безоплатності, безкорисливості, неприбутковості, адресності та індивідуальності підходу, соціальної справедливості, конфіденційності послуг, дотримання етичних норм тощо) та інституційні (альтруїзм, милосердя, самовідданість, сумлінність, самоврядування, поваги та неупередженого ставлення до осіб, що потребують доброчинної діяльності, партнерства та взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства, професіоналізму у вирішенні соціальних завдань та ін.) [9]. Автор вказує, що принципи добродійної діяльності мають бути включені до основного нормативно-правового акту в галузі благодійності – Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації».

За даними Українського форуму благодійників – першої в Україні професійної асоціації благодійних організацій, – переважна більшість благодійних фондів та організацій (82 %) створена після 1997 року, коли було ухвалено Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» (№ 531/97 від 16 вересня 1997 року) [6]. Закон визначає загальні терміни, окреслює цілі та сфери благодійної діяльності. Ключовим законодавчим актом регламентуються основні засади благодійної діяльності в Україні та процедуру їхньої державної реєстрації, специфіку управління благодійними організаціями тощо. Важливою новелою поточної редакції Закону є стаття 13, яка встановлює види благодійних організацій: благодійне товариство, благодійна установа та благодійний фонд. Тобто, Закон суттєво спрощує діяльність благодійних організацій та запроваджує нові інструменти благодійної діяльності, що забезпечує кращий доступ благоотримувачів до допомоги та інформації про допомогу й благодійну діяльність у цілому.

Історично сталося, що благодійність є суспільно-політичним і культурно-історичним обов'язком для політичних, інтелектуальних та моральних еліт суспільства, зокрема існує загальносвітова традиція благодійної та меценатської діяльності політичних діячів, зокрема й дружин президентів. О. Клочко та О. Знобей провели порівняльно-історичний аналіз досвіду меценатської діяльності дружин українських президентів. Значний внесок в розвиток української благодійності зробила дружина другого президента Леоніда Кучми – Людмила Кучма. Національний фонд соціального захисту матері та дитини, що був заснований Л. Кучмою, опікувався проблемами дитячого здоров'я, оздоровленням дітей-сиріт, дітей з малозабезпечених дітей, а також надавав матеріальну допомогу дітям-сиротам, інвалідам та дітям з малозабезпечених багатодітних сімей, а так само дитячим інтернатним закладам. Л. Кучма була спеціальним послом ЮНЕСКО в справах допомоги молодим талантам, отримала за свою благодійну діяльність чисельні державні відзнаки. Соціокультурну сферу українського суспільства прагнула збагатити Катерина Ющенко. Благодійний фонд «Україна 3000» під її головуванням втілював в життя проекти у сферах історії та культури (підтримка музею «Меморіал пам'яті жертв Голодоморів в Україні»), охорони здоров'я матері і дитини, допомоги дітям-інвалідам та важкохворим дітям (побудова лікарні «Охматдит»), освіти і виховання (всеукраїнський молодіжний конкурс «Новітній інтелект України»), відродження і популяризації традицій меценатства, благодійності та соціальної відповідальності бізнесу в Україні. Головою благодійного фонду «Від серця до серця», що наразі не припинив своєї діяльності, була Людмила Янукович. Благодійний фонд «Від серця до серця» проводить активну роботу щодо розвитку благодійного волонтерського руху, формування прозорої системи звітності благодійних організацій, виховання моральних цінностей молоді та забезпечення якісним медичним обладнанням дитячих лікарень. Марина Порошенко, дружина п'ятого президента, стала головою Українського культурного фонду, що згодом набув статусу державної установи під управлінням Міністерства культури України. Український культурний фонд впроваджує механізми надання конкурсної державної фінансової підтримки проектам у сфері культури та креативних індустрій, сприяє творенню розвиненої екосистеми культури та креативності в Україні, що сприяє збереженню культурної спадщини та розвитку української культури в контексті актуальних світових тенденцій. Окрім цього, М.Порошенко опікувалася розвитком та поширенням концепції інклюзивної освіти в освітню систему та систему соціального захисту дитинства [4].

Цікавим є дослідження А. Хом'яка щодо участі населення України у волонтерській та благодійницькій діяльності. Емпіричною базою для аналізу обрано дані Всесвітнього індексу благодійності, який формується на основі дослідження інституту Геллапа в більш ніж 150 країнах світу. Так, починаючи з 2014 р. в Україні й Польщі простежується зростання частки населення, залученої в благодійній та волонтерській діяльності. Індекс благодійності України зростає від 13 % у 2010 році до 29 % у 2015-му. Автор зазначає, що у 2015 році зростає показник пожертвування грошей (з 9 % до 38 %), але участь населення у волонтерській діяльності знижується, що відповідає світовим тенденціям благодійництва. Згідно з дослідженням GFK Ukraine, у 2014 р. відбулася зміна напряму волонтерської діяльності, зокрема, найбільш розповсюдженою формою волонтерської діяльності стала допомога українській армії (70 %), тоді як до 2014 р. це була допомога людям похилого віку, інвалідам, дітям. Причина такої тенденції для України – консолідація суспільства навколо зовнішньої загрози, що виникла протягом останніх років. У цілому, формування мереж волонтерських організацій та ініціатив та зміна законодавства щодо волонтерства й благодійництва відбувається відповідно до виникнення актуальних проблем, з якими держава справитися не гідна – брак матеріально-технічного забезпечення армії, недостатня кількість медичного персоналу, відсутність державних соціальних програм для внутрішніх переселенців. Разом з цим, автор зазначає ознаки завершення процесу інституалізації явища волонтерства: підвищення авторитету людини-волонтера, позитивне сприйняття волонтерства спільнотою, наділення волонтерів певними преференціями [12].

Згідно зі статистикою Українського форуму благодійників, у 2018 році розподіл видів благодійної допомоги припадає на 39,2 % адресну допомогу фізичним особам, 37,6 % допомога установам та організаціям, 10,2 % допомога територіальним громадам, 12,9 % складають гранти. Благодійна допомога розподіляється таким чином: діти та молодь (18,7 %), заклади та установи (13,6 %), люди у складних життєвих обставинах (11,9), люди з особливими потребами (9,7 %), переселенці (8,1 %), учасники АТО та їхні родини (7,7 %), пацієнти (7 %), громади (5,5 %), літні люди (5,3 %), жінки (5,1 %), люди, що є в конфлікті із законом (1,1 %) та інші (4,2 %).

Бюджет благодійності переважно понад 100 млн. грн. Як і раніше, найбільше коштів витрачається на допомогу армії (69,2 %) та соціальний захист населення (24,1), на інші сфери (захист довкілля та тварин, мистецтво та культура, охорона здоров'я, розвиток науки, спорт та фізична культура) витрачається незначна частка коштів. У маленьких та середніх благодійних організаціях працюють переважно волонтери, у великих закладах кількість штатних працівників та волонтерів практично однакова [10].

Відповідно до даних соціологічного дослідження на замовлення Фонду родини Загорій, що проведено компаніями Corestone Group та GfK Ukraine в 2018 році [1], першу п'ятірку благодійних організацій складають МБФ «Альянс громадського здоров'я», БФ Ріната Ахметова «Розвиток України», БО «Мережа», БО БФ «Квітучий край», МФ «Відродження». Найбільш відомими організаціями, що збирають пожертви, є Товариство Червоного Хреста України (46 %), «Армія SOS» (21 %) та «Повернись живим» (18 %), більшість осіб, що знають ці організації, довіряють їм. Відповідно, з усіх благодійних організацій найчастіше респонденти жертвували кошти Товариству Червоного Хреста (7 %), «Армії SOS» та «Повернись живим» (по 4 %). Найбільш відомою організацією є Фонд Ріната Ахметова (58 % знання), організація має середній рівень довіри (58 % респондентів довіряють їй). Основні витрати благодійників були спрямовані на охорону здоров'я (43 %) та сферу соціального захисту (40 %), лідерами у цих сферах стали Всеукраїнська мережа ЛЖВ (здоров'я) та «Карітас Україна» (соціальний захист). Основний благодійний бюджет України складають 500-1000 організацій, головні офіси благодійних організацій розташований переважно в Києві (36 %), найменше їх на Сході (7 %). Поміж всього населення 5 % осіб займались волонтерством, зокрема, 9 % - впродовж останніх 12 місяців. Зокрема, 78 % волонтерів також робили грошові або речові пожертви протягом останніх 12 місяців, тобто волонтери значно частіше роблять пожертви, ніж населення загалом. Середній розмір пожертвувань від однієї людини становив 100-500 грн., 43 % волонтерів займались волонтерством самостійно або в складі тимчасової групи, 29 % у складі організації. Проте, більшість благодійних організацій є формальними, існують лише «на папері», а також лише 47 % благодійних організацій мають звіти про діяльність у публічному доступі [1].

Серед благодійних організацій, що успішно працюють і найбільш відомі в Донецькій області, є регіональні організації Карітас України та Фонд та гуманітарний штаб Ріната Ахметова

Понад 20 років масштабну благодійну діяльність здійснює в Україні міжнародна благодійна католицька організація «Caritas Internationalis», її метою є підтримка та координація дій національних та єпархіальних благодійних союзів а також допомога потребуючим і постраждалим внаслідок війн та катастроф. Перші регіональні організації «Карітасу» виникли в незалежній Україні в 1992 році з ініціативи відроджених греко-католицьких громад. Традиційно основними напрямами роботи «Карітасу» є патронаж інвалідів та людей похилого віку, надання підтримки малозабезпеченим, організація їдалень та медичної допомоги для бездомних, програми реабілітації дітей з неблагонадійних родин, дітей-інвалідів, Віч-інфікованих і наркозалежних тощо. Починаючи з 2014 р., «Карітас Україна» проводив програми допомоги постраждалим під час подій на Майдані, далі розроблений проект психологічного супроводу та надання кризової психологічної та психотерапевтичної допомоги постраждалим під час протестів та членам їхніх сімей. З

розгортанням терористичних дій на Сході організація активно опікується проблемами переселенців з окупованого Криму та Донбасу, впроваджуючи індивідуальний підхід та докладний аналіз їхніх потреб [7]. Регіональна організація «Карітас Маріуполь» підтримує базові потреби мешканців буферної зони Донецької області, надає соціальний супровід та домашню опіку мешканцям сільських районів. Організацією створений багатофункціональний соціальний центр для підтримки та стабілізації стану осіб, рішення проблемних ситуацій, проводиться робота Кризового центру. Впроваджувати проекти та соціальні ініціативи допомагають понад 60 працівників та близько 30 волонтерів. Загалом, впроваджується більше 10 проектів соціального та гуманітарного напряму за підтримки міжнародних благодійних організацій та міністерств розвитку Європейських країн [3].

Благодійний фонд Ріната Ахметова очолює топ-3 благодійних організацій в Україні, про це свідчать результати соціологічного дослідження, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) у червні 2019 року. Завдяки великим національним проектам Фонду понад 95 % жителів України знають про благодійну діяльність Ріната Ахметова. Фонд Ріната Ахметова розробив і запустив Всеукраїнський портал національного усиновлення www.sirotstvy.net, де розміщена інформація про дітей, які підлягають усиновленню. Партнерами проекту є Міністерство соціальної політики України, служби у справах дітей обласних держадміністрацій та Служба у справах дітей та сім'ї Київської міської держадміністрації В результаті роботи багаторічного проекту «Сирітству – ні!» майже 10 тис. дітей знайшли батьків [11]. З 2005 року наданням допомоги займався Фонд Ріната Ахметова, але в серпні 2014 року було засновано Гуманітарний Штаб на базі Фонду. Штаб об'єднав ресурси фонду Ріната Ахметова, всього бізнесу Групи СКМ, а також ФК «Шахтар». Благодійник, яким виступає Гуманітарний штаб Ріната Ахметова, надає гуманітарну допомогу у вигляді дорослих і дитячих продуктових наборів, допомоги медикаментами, психологічної допомоги громадянам. У проекті «Мирне літо – дітям Донбасу» заплановано оздоровити 500 дітей Донбасу в трьох таборах, що розташовані в цілющих лісах Святогірська. З моменту заснування Фонду реалізовано низку проектів, які допомогли мільйонам людей зберегти своє здоров'я, тільки у програмах «Рак виліковний» і «Стоп туберкульоз» допомогу надали понад 120 тис. осіб [2].

Висновки та (або) перспективи та пропозиції. Отже, розглянувши сучасні теоретичні та емпіричні дослідження, визначено, що благодійність у сучасній Україні активно розвивається та є важливою складовою громадянського суспільства. В Україні створено широку мережу благодійних організацій, першу п'ятірку з яких складають великі заклади з бюджетом благодійності понад 100 млн. грн. (МБФ «Альянс громадського здоров'я», БФ Ріната Ахметова, БО «Мережа», БО БФ «Квітучий край», МФ «Відродження»). Переважними сферами благодійної допомоги є соціальний захист та допомога армії, проте недостатня увага благодійників приділяється розвитку культури, спорту, захисту тварин та довкілля тощо. Активний розвиток українського благодійництва та волонтерської діяльності в останнє десятиріччя віддзеркалює нагальні проблеми суспільства, відзначається вдосконаленням законодавчої бази та відповідає сучасним загальносвітовим тенденціям. Серед найбільш відомих доброчинних організацій Донецької області варто зазначити регіональне відділення Карітас Маріуполь та Гуманітарний штаб Ріната Ахметова, що надають гуманітарну допомогу населенню буферної зони Донбасу. Однак, благодійність в Україні потребує подальшого правового регулювання та створення прозорої публічної системи звітності доброчинних організацій, що буде сприяти підвищенню рівня довіри до них та подальшому залученню населення до волонтерської діяльності та благодійництва.

Список використаних джерел

1. Діяльність українських благодійних організацій: дослідження Corestone Group та GFK Ukraine на замовлення Фонду родини Загорій. URL : https://zagoriy.foundation/charity_funds_report.pdf

2. Допоможемо. Гуманітарний штаб Ріната Ахметова : Веб-сайт. URL : https://www.fdu.org.ua/ua

3. Карітас Маріуполь : Сайт. URL : https://mcaritas.org

4. Клочко О. О., ЗнобейО. В. Українська благодійність у сучасних соціокультурних умовах. *Молодий вчений*. 2019. № 6 (70). DOI : https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-6-70-58

5. Ляднева А. В. Функціональна парадигма благодійності: досвід історико-філософського аналізу. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2015. Вип. 6. С. 100-103.

6. Про благодійництво та благодійні організації : Закон України від 16 09.1997 р. № 531/97-вр. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/531/97

7. Сапелкіна З. Л. Благодійна діяльність доброчинної організації «Карітас» як наочне втілення християнської заповіді любові до ближнього. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України.* 2015. № 3-4. С. 127-130.

8. Сербин Р. А. «Благодійна діяльність» і «меценатство»: співвідношення понять у науці та законодавстві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2014. Вип. 29 (2.1). С. 85-88.

9. Сербин Р. А. Природа принципів благодійництва в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. Вип. 11(1). С. 112-116.

10. Український форум благодійників: Статистика діяльності благодійних організацій. URL : https://ufb.org.ua/rating/blago-charts

11. Фонд Ріната Ахметова : Веб-сайт. URL : https://fund.fdu.org.ua/fond

12. Хом'як А. Участь населення України у волонтерській та благодійницькій діяльності. *Соціологічні студії*. 2015. № 2. С. 67-71.

УДК 338.482.22:378.1

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЗДАТНОСТІ ДО УПРАВЛІННЯ У СТУДЕНТІВ МОЛОДШИХ КУРСІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ТУРИЗМ» (НА ОСНОВІ МОНІТОРИНГУ)

Любчук О. К., доктор наук з державного управління, професор, завідувачка кафедри туризму ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Сахно С. В., кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Коваленко Д. Д., студентка ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Сердюк А. А., студентка ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

У статті представлено дослідження управлінського потенціалу фахівців та його структурних компонентів. Показано, що здатність до управління є складовою управлінського потенціалу. На основі моніторингу виявлено особливості сформованості здатності до управління у студентів спеціальності «Туризм» 1-2 курсів. Результати моніторингу показали, що для студентів 1 курсу є здатність творчо вирішувати проблеми та здатність до саморозвитку. Для студентів 2 курсу сильними сторонами цієї здатності є наявність чітких особистісних цінностей.

Ключові слова: управлінський потенціал, здатність до управління, студенти, спеціальність «Туризм», моніторинг.

Lybchuk O. K., Sakhno S. V., Kovalenko D. D., Serdyuk A. A. To the problem the formation of ability to management at students of younger courses of the specialty «Tourism» (on the basis of monitoring).

The article presents the study of management potential and its structural components. It is shown that the ability to manage is a component of management potential. On the basis of monitoring features of formation of ability to management at students of specialty «tourism» of 1 - 2 courses are revealed. The results of the monitoring showed that for the 1st year students there is the ability to solve problems creatively and the ability to self-develop. For 2nd year students, the strengths of this ability are the presence of clear personal values.

Keywords: management potential, management ability, students, specialty «Tourism», monitoring.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах постіндустріального суспільства підготовка фахівців у сфері обслуговування передбачає компетентності їх професійного розкриття, так і виявлення їх творчих потенціалів.

Необхідність у формуванні управлінського потенціалу в сфері обслуговування обумовлена необхідністю подальшого розвитку ринку послуг, а значить створення все більшої кількості фірм - туроператорів. Розвиток туристичної галузі в Україні затребує все більшої кількості фахівців, здатних до управління, які б могли стати керівниками як нижчої, так і середньої або, навіть, вищої ланки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор. Проблему формування здатності до управління молодших курсів спеціальності «Туризм» на основі моніторингу досліджували О. Богданов [1], Ю. Комар [2], О. Любчук [3-4], С. Поважний [5] та ін.

Формулювання мети дослідження. Виявити особливості сформованості здатності до управління у студентів спеціальності «Туризм» та провести порівняльний аналіз сильних та слабких сторін цієї здатності.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Управлінський потенціал – це здатність керівника, що ґрунтується на знанні основ психології, умінні бачити причини та наслідки подій, що відбуваються, умінні впливати на розвиток обставин та розробляти стратегію і тактику взаємодії зі співробітниками, партнерами й суперниками в умовах ринку та постійно виникаючих проблемних ситуацій [6].

Наведемо дані опитування японських менеджерів «Що найважливіше та найголовніше для гарного керівника?»

1. Природжений талант керівника, лідерство - 41 %.
2. Високий інтелект і креативність - 36 %.
3. Життєвий досвід - 10 %.
4. Освіта - 12 %.
5. Зовнішні дані - 1 % [6].

У спеціальній літературі наводиться оцінка факторів, що стримують управлінський потенціал керівника. Перелічуються наступні фактори, що негативно впливають на здатність керівника оптимально справлятися зі своїми обов'язками (М. Вудкок, Д. Френсіс):

1. Невміння управляти собою:слабо розвинуті навички довільної саморегуляції власної поведінки; невміння переборювати стреси і протистояти ним, невміння розслабитися; невміння раціонально планувати свій час і підтримувати стан здоров'я і працездатності.

2. Розмитість особистих цінностей:відсутність чіткої ієрархії цінностей, що мають мотиваційне значення;суперечливість суджень, недооцінка альтернативних варіантів, коли головне приноситься в жертву другорядному.

3. Зупинка в саморозвитку:заспокоєність на досягнутому; схильність до уникання напруги розуму і волі; звичка не ризикувати.

4. Нерозвиненість креативного підходу до вирішення проблем; невміння приймати нестандартні рішення, нездатність відчути і побачити нові, нетривіальні підходи до вирішення повсякденних проблем; нездатність самому висувати нові ідеї і гідно оцінювати і стимулювати тих, хто їх пропонує.

5. Невміння впливати на людей:відсутність у керівництва хисту надихати; слабке володіння комунікативними навичками, невміння грамотно говорити, уважно слухати і брати участь у діалозі.

6. Невміння навчати: невміння або небажання допомагати працівникам у їхньому особистому та службовому зростанні; відсутність якостей наставника, педагога [6].

Поняття «управління» сьогодні відомо кожній людині. В Оксфордському словнику англійської мови так розкривається зміст цього терміна: спосіб, манера спілкування з людьми, мистецтво керування. П. Друкер підкреслює, що сучасне управління (менеджмент) – це специфічний вид управлінської діяльності, що обертається навколо людини з метою зробити людей здатними до оптимальної взаємодії, надати їхнім зусиллям ефективності, розвиваючи потенційні схильності та здібності.

Успішний розвиток економіки Японії, Німеччини, Південної Кореї, США протягом тривалого періоду спонукав учених і практиків уважно дослідити механізм і причини за рахунок яких забезпечується висока ефективність виробництва в цих країнах. Аналіз показав, що в центрі концепції управління знаходиться людина, яка розглядається як вища цінність будь-якої організації.

Виходячи з цієї концепції, системи управління мають бути спрямовані на пробудження різноманітних можливостей і здібностей працівників для того, щоб кожен із них максимально був задіяний у процесі виробництва і прагнув процвітання своєї організації. Сучасна зарубіжна модель управління включає:

1. Персонал організації.
2. Ретельний облік знань і здібностей працівників.

3. Стиль і культура ділових і міжособистісних взаємин співробітників.

4. Довгострокові цілі розвитку.

Завданням будь-якої організації є допомога кожному співробітнику наповнити своє життя сенсом, тобто максимально розвивати і підтримувати ініціативу та творчість, адекватно заохочувати досягнення й особистий внесок кожного [6].

У цілому на сьогоднішній день у світі існує дві основні системи управління: формальна, чи за «жорстким алгоритмом»; неформальна, чи за «гнучким» алгоритмом.

За «жорсткого» управління всі зв'язки здійснюються тільки через центр. Воно засновано на виконанні посадових інструкцій і нормативних документів. Формальну систему управління звичайно впроваджують, переборюючи опір людей і обламуючи їх під структуру. «Гнучкий» алгоритм управління не забороняє співробітникам діяти, переступаючи через службові сходинки, та дає простір ініціативі. Від людей чекають, що не дивлячись на інструкції, вони внесуть нові нюанси у свою діяльність, аби результат був позитивний.

Управлінській потенціал українськими вченими розглядається як здатність керівника, що заснована на знанні основ психології, вмінні бачити причини та наслідки подій, що відбуваються; вміння впливати на їхній розвиток і розробляти стратегію і тактику взаємодії зі співробітниками, партнерами, суперниками в умовах ринку і постійно виникаючих проблемних ситуацій [3-4]. До складових управлінського потенціалу вітчизняні дослідники відносять певний рівень розвитку мотивації, інтелекту, креативності, наявність комунікативних та організаційних здібностей, асертивність, інтернальність. До чинників, що обмежують управлінський потенціал, належить невміння управляти собою, розмитість особистісних цінностей, нерозвиненість креативного підходу до вирішення управлінських проблем, невміння впливати на людей; невміння або небажання допомагати працівникам в їхньому особистісному зростанні.

До структурних складових підприємницького потенціалу людини відносять професійну спрямованість, інтелектуальні якості (невербальні та вербальні); емоційно-вольові якості (психоемоційний тонус та вольову наполегливість); комунікативні якості (товариськість, організаційно-лідерський потенціал, гнучкість); ділові якості (самостійність та підприємливість); інтернальність. Діловими якостями сучасного підприємця визначені: самостійність, підприємливість як інноваційний потенціал, підприємливість як практична реалізація.

Порівняльний аналіз управлінського та підприємницького потенціалів дозволив виявити наступне: управлінський та підприємницький потенціали є складними особистісними утвореннями. Управлінський та підприємницький потенціали мають єдині складові, що є значущими для становлення інноваційних управлінських та підприємницьких кадрів. До особистісних складових, які є необхідними та єдиними для здійснення управлінської та підприємницької діяльності, належать: інтелектуальні здібності, комунікативні якості; креативність (для управлінського потенціалу) та інноваційна підприємливість (для підприємницького потенціалу), лідерсько-організаторський потенціал, інтернальність.

Винятковими особистісними якостями підприємницького та управлінського потенціалів у проведеному дослідженні були виявлені наступні: сформованість управлінського потенціалу потребує наявності мотиваційної професійної спрямованості на управлінську діяльність, креативності та асертивності; наявність підприємницького потенціалу потребує прояву мотиваційної професійної спрямованості на підприємницьку діяльність, сформованості вольових та ділових якостей підприємця [3-4].

На основі проведення емпіричного дослідження серед студентів спеціальності «Туризм» визначено, що управлінський потенціал розуміють як здатність керівника відноситися до себе як управлінця та виявлення управлінських здібностей під час професійної діяльності. На основі моніторингу було виявлено, що управлінський потенціал,

як сукупність здатностей до управління, формується неоднозначно. Були визначені як сильні, так і слабкі сторони керівника у студентів молодших курсів спеціальності «Туризм».

Для студентів 1 курсу характерними є наступні сильні сторони керівника:

- для 42 % респондентів сильною стороною здатності до управління є «Вміння управляти собою»;
- для 47 % респондентів – «Наявність чітких особистісних цінностей»;
- для 63 % респондентів – «Здатність до саморозвитку» та «Здатність творчо вирішувати проблеми»;
- для 58 % респондентів – «Вміння впливати на людей»;
- для 37 % респонденті – «Вміння навчатися».

Студентам 2 курсу притаманні такі сильні сторони:

- для 50 % респондентів сильною стороною здатності до управління є «Вміння управляти собою»;
- для 100 % респондентів – «Наявність чітких особистісних цінностей»;
- для 87 % респондентів – «Здатність до саморозвитку»;
- для 75 % респондентів – «Здатність творчо вирішувати проблеми»;
- для 13 % респондентів – «Вміння впливати на людей»;
- для 50 % респонденті – «Вміння навчатися».

Крім того, у студентів 1 курсу були виявлені слабкі сторони керівника:

- для 52 % респондентів слабкою стороною здатності до управління є «Вміння управляти собою»;
- для 53 % респондентів – «Наявність чітких особистісних цінностей»;
- для 37 % респондентів – «Здатність до саморозвитку» та «Здатність творчо вирішувати проблеми»;
- для 42 % респондентів – «Вміння впливати на людей»;
- для 63 % респонденті – «Вміння навчатися».

У студентів 2 курсу виявилися такі слабкі сторони :

- для 50 % респондентів сильною стороною здатності до управління є «Вміння управляти собою»;
- для 0 % респондентів – «Наявність чітких особистісних цінностей»;
- для 13 % респондентів – «Здатність до саморозвитку»;
- для 25 % респондентів – «Здатність творчо вирішувати проблеми»;
- для 87 % респондентів – «Вміння впливати на людей»;
- для 50 % респонденті – «Вміння навчатися».

Висновки й перспективи та пропозиції щодо подальших наукових розвідок у даному напрямку. Проведене дослідження свідчить про те, що такі здатності до управляння, як «soft skills» формуються у процесі навчання за освітньою програмою «Туризм». Навчання за даною освітньою програмою найбільше сприяє розвитку таких складових даної здатності як : «Здатність до саморозвитку», «Здатність творчо вирішувати проблеми» і «Вміння впливати на людей» для першого курсу та «Вміння управляти собою», «Наявність чітких особистісних цінностей», «Здатність до саморозвитку», «Здатність творчо вирішувати проблеми» і «Вміння навчатися». Виокремлення слабких сторін здатності до управляння у студентів спеціальності «Туризм»: для 1 курсу – «Вміння управляти собою», «Наявність чітких особистісних цінностей» та «Вміння навчатися»; для 2 курсу – «Вміння управляти собою», «Вміння впливати на людей» та «Вміння навчатися». Перспективою подальших досліджень є пошук та проведення тренінгових вправ для розвитку слабких сторін керівника студентів спеціальності «Туризм».

Список використаних джерел

1. Богданов О. В. Розвиток механізмів державного управління підготовкою управлінських кадрів для регіону : автореф. дис.. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Донецьк, 2008. 19 с.

2. Комар Ю. М. Наукові засади інноваційних механізмів державного управління підготовкою студентів управлінських спеціальностей : регіону : автореф. дис.. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Донецьк, 2009. 40 с.

3. Любчук О. К., Бурега В. В. Психологія управління: навч.-метод. посіб. Донецьк : ДонДУУ, 2009. 127с.

4. Любчук О. К., Поважний С. Ф. Психолого-педагогічне забезпечення підготовки управлінських кадрів в контексті Європейської інтеграції. *Вісник Львівської комерційної академії.* 2005. Вип. 18. Ч. 2. С. 89-92.

5. Поважний С. Ф. Психологічні засади підвищення якості суспільно-гуманітарної компоненти у змісті фахової підготовки управлінців. *Педагогічна і психологічна науки в Україні* : зб. *наук. праць до 15-річчя АПН України у 5 томах*. Київ : Педагогічна думка, 2007. С.349-358.

6. Шпалінський В. В. Помазан К. А. Психологія управління : навч. посібник. Харків : Веста : Вид-во «Ранок», 2002. 128 с.

УДК 364.044.42

НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Овчарова Л. М., кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Пашкова Є. Р., магістрантка ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Стаття присвячена вивченню однієї з важливих і гострих соціальних проблем – проблеми соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб. Досліджено проблему внутрішньої міграції населення із зони збройних конфліктів на територію інших міст та областей України. Проаналізована національна практика адаптації та реабілітації сімей вимушених переселенців відповідно нормам чинного законодавства України. Досліджено загальні та специфічні програми діяльності соціальних служб. В статті наголошується на важливості проблеми існуючої ймовірності кризи соціальної ідентичності внутрішньо переміщених осіб в наслідок недостатнього забезпечення соціально-економічних, гуманітарних потреб.

Ключові слова: міграційні процеси,внутрішньо переміщені особи, соціальна адаптація, державна соціальна політика, соціальна ідентичність.

Ovcharova L. M., Pashkova E. R. Directions of social work on adaptation of internally displaced persons in Ukraine.

The article is devoted to the study of one of the important and acute social problems - the problem of social adaptation of internally displaced persons. The problem of internal migration of the population from the zone of armed conflicts to the territory of other cities and regions of Ukraine is investigated. The national practice of adaptation and rehabilitation of families of internally displaced persons in accordance with the norms of the current legislation of Ukraine is analyzed. General and specific programs of activity of social services are investigated. The article emphasizes the importance of the problem of the existing probability of crisis of social identity of internally displaced persons as a result of insufficient provision of socio-economic, humanitarian needs.

Keywords: migration processes, internally displaced persons, social adaptation, state social policy, social identity.

Постановка проблеми. Політична криза 2013-2014 років, утворення так званих Донецької та Луганської республік, озброєна підтримка з боку РФ призвели до міграційних процесів населення територією України. Тисячі громадян України були вимушені полишити свої домівки, рятуючись від загроз своєму життю в умовах озброєного конфлікту. Теоретичні положення про міграційні процеси у світі отримали практичне доповнення у вигляді появи непритаманного Україні соціального прошарку населення – внутрішньо переміщених осіб. З охоплених бойовими діями територій Донбасу переселенці виїжджали цілими сім'ями, що складались з декількох поколінь - дошкільнят та школярів, студентів, працездатного населення, а також літніх людей. Отже, система соціальної адаптації вимушених переселенців має будуватися комплексно для кожної вікової групи: надання пільгових робочих місць для дорослого населення, місць в дошкільних, шкільних та вищих навчальних закладах для їхніх дітей,передбачених законом соціальних виплат пенсіонерам та особам з інвалідністю. Крім того, ці люди потребують психологічної допомоги та підтримки з боку суспільства. Саме тому вважаємо за актуальне дослідження стану та проблем соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб в українському суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Моделі інтеграції різних груп мігрантів досліджують К. Бран, П. Качмарчик, К. Кєльдстадлі. Серед українських науковців оцінку масштабів переселення та настроїв переселенців дослідила Е. М. Лобанова. О. А. Малиновська на основі аналізу проблем, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи, пропонує шляхи вирішення цих проблем. Проблеми соціальному захисту, реемігрції вимушених переселенців досліджено у працях У. Я. Садової.

Мета статті полягає у досліджені напрямів соціальної роботи з соціальної адаптації сімей внутрішньо переміщених осіб.

Виклад основного матеріалу. Вимушена міграція – це сукупність територіальних переміщень, пов'язаних з постійною або тимчасовою зміною місця проживання людей з незалежних від них причин, як правило, всупереч їх бажанням (стихійні лиха,військові дії, екологічні катастрофи, порушення основних прав і свобод).

Генеральним документом, що визначає правовий статус біженців та інших категорій вимушених мігрантів, є Конвенція ООН про статус біженців 1951 року. Конвенція включає в себе загальне визначення «біженець», непов'язане з конкретними національними групами. Відповідно до Статті 1 Конвенції, «біженець» – це, особа, яка перебуває поза країною, громадянином якої вона є, через абсолютно підтверджені побоювання стати об'єктом переслідувань за віросповіданням, приналежності до певної соціальної групи, за ознакою раси, політичних переконань, громадянства, і яке не може або не бажає прийняти захист цієї держави або повернутися в нього через побоювання стати об'єктом переслідування; або не має законно встановленого громадянства і знаходиться поза країною колишнього місця проживання внаслідок таких підозр [1].

Українське законодавство диференціює суб'єктів вимушеної міграції на «вимушених переселенців» і «біженців» в залежності від цивільної приналежності, посилаючись на вказану Конвенцію. Основна відмінність даних термінів згідно із законодавством України в тому, що вимушені переселенці мають громадянство України, на відміну від біженців, але ті й інші ненасильницьким чином покинули місце постійного проживання.

У національному законодавстві України відповідно до закону існує й поняття внутрішньо переміщеної особи, яке у статті 1 Закону «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначено як «громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [2].

Стаття 7 зазначеного Закону встановлює певні соціальні гарантії для вимушених переселенців, які полягають у забезпеченні реалізації прав зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов’язкове державне соціальне страхування, на випадок безробіття, у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, на отримання соціальних послуг здійснюється відповідно до законодавства України [2].

При розробці питання соціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам та їх сім’ям державна влада виходила з тези про приналежність населення тимчасово окупованих територій Донбасу та Криму до українського суспільства. Отже, громадяни, що стали переселенцями, є громадянами України і мають право на соціальний захист з боку держави. Наявні нормативно-правові документи створюють об’єктивну можливість задоволення соціальних потреб переселенців та їх сімей. Але практика продемонструвала неготовність системи соціального захисту до вирішення проблем, з якими стикаються переселенці на новому місті проживання. Аналізуючи світовий досвід соціальної роботи з переміщеними особами, Т. В. Семигіна виокремлює загальні та специфічні програми діяльності соціальних

служб. До загальних програм, на її думку, належать ті, що спрямовані на поліпшення умов, у яких опинились внутрішньо переміщені особи. Це аутріч-робота, гуманітарна допомога, вирішення житлових питань. До вказаної групи програм слід віднести психологічне консультування, реабілітаційні заходи, допомогу у побудові стосунків у громаді, реалізацію потреб у освіті та здобутку нової професії.

Специфічні програми, спрямовані на соціальну підтримку сім'ї та окремих її членів: навчальні та психосоціальні програми для дітей, послуги для жінок, програми возз'єднання сімей тощо.

Метою та одночасно критерієм соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами та їх сім'ями є соціальна адаптація та відновлення соціального функціонування в українському суспільстві.

Соціальна адаптація, будучи складним і багаторівневим процесом, здійснюється в різних сферах життєдіяльності людини. Як процес вона означає пристосування особистості або соціальної групи, що потрапила у важку життєву ситуацію, до реального соціального середовища. Процес соціальної адаптації починається з усвідомлення особистістю (соціальною групою) тієї обставини, що її стара поведінка не сприяє досягненню успіху і необхідно міняти модель поведінки з урахуванням вимог нового соціального середовища. А для зміни поведінкових зразків необхідна активна позиція самої особистості.

Накопичені результати соціологічних досліджень з питань надання допомоги мігрантам дозволили фахівцям дійти висновку про три стадії адаптації, які проходять мігранти в тому числі внутрішньо переміщені особи та їх сім'ї.

Перша стадія – «орієнтування». Характерними рисами етапу є відчуття втрати соціальних зв'язків із звичним середовищем, невизначеність соціального статусу, криза самоідентифікації, що провокує депресивний стан мігрантів.

Друга стадія – «оцінка». Діяльність вимушених мігрантів спрямована на вивчення нового соціального середовища, соціальних норм, соціокультурних відмінностей, що панують у приймаючий спільноті.

Третя стадія – «сумісність». Досягнення відповідної стадії адаптації можливо за умови співробітництва окремих осіб та сімей внутрішньо переміщених осіб з оточуючим середовищем, формування особистісної якості – мотивації до позитивного вирішення проблем, пов'язаних з пристосуванням до нових життєвих умов,використовують в основному конструктивні методи адаптації [3, с.147].

Сучасна практика соціальної роботи з вимушеними переселенцями включає, так звані соціальні некласичні і класичні форми роботи.

Класичні форми соціальної роботи характеризуються загальновстановленими категоріями допомоги, використовуваними в усіх технологіях соціальної діяльності, які можна розділити на особистісно-індивідуальні, колективні або групові, суспільно-державні або інституційні.

Особистісно-індивідуальна форма роботи з вимушеними мігрантами передбачає процес впливу на особистість з метою його стимуляції до аналізу життєвої ситуації і подальшого її вирішення.

Колективна або групова форма роботи з вимушеними переселенцями та біженцями орієнтована на сприйняття групових цінностей, долучення до рішень як особистих, так і групових проблем, трансляцію групового досвіду, підготовку до осмислення суспільно-державних форм допомоги мігрантам. В груповій соціальній роботі з біженцями та вимушеними переселенцями спільноти виділяються на основі наступних характеристик: статево-вікові й соціальні критерії, характеристика цільової групи (психічно хворі, вимушені переселенці, групи ризику, особи, які шукають притулок, біженці і т. д.), характеристика програми адаптації (дискусійна, консультативна), цільова спрямованість групи (освіта, працевлаштування, дозвіллєва діяльність), характер міжособистісної взаємодії учасників (дружнє, конфліктне, нейтральне) та ін.

Зразком групової роботи є соціальна робота в громаді, яка передбачає спільне планування, проведення спільної діяльності, де кожен учасник може проявити свої здібності і можливості. Соціальна робота в громаді будується на основі територіальної ознаки (комуна, громада, міський квартал, селище) і охоплює цільові групи – літніх людей, дітей, молодь, домогосподарок і т. і.[4, с. 96-97].

Некласичними формами соціальної роботи з мігрантами, біженцями, вимушеними переселенцями є технічні процедури вивчення та діагностики, психологічні, різні форми психотерапії (ігротерапія, ізотерапія, кінотерапія), тренінги, соціодіагностика. Діяльність фахівців з соціальної роботі в центрах тимчасового розміщення, центрах адаптації, інтеграційних центрах, міграційних службах, створення переселенських організацій та груп самодопомоги, сприяння у формуванні некомерційного сектора соціальної адаптації вимушеної міграції (центрів ВПО, благодійні фонди, національні об'єднання.)

Бойові дії на Сході України продовжуються шостий рік, кількість внутрішньо переміщених осіб, за даними Держстату, сягає мільйон осіб. Частина із зареєстрованих як внутрішньо переміщені особи не повертаються на непідконтрольні території, облаштовують для себе та своїх родин нове життєве середовище. Соціальна робота з цією групою населення має бути спрямована на всебічну допомогу у проходженні всіх трьох етапів соціальної адаптації.

Щодо соціальної адаптації сімей внутрішньо переміщених осіб, найбільш болючою проблемою є житлова. За оцінками, близько 80 % живуть в приватному секторі, що означає, що вони знаходяться у родичів, друзів, або в інших сім'ях, що приймають, або в орендованих квартирах. Решта перебувають в різних місцях компактного проживання. Деякі місця компактного проживання переселенців створені спонтанно релігійними або цивільними групами або навіть щедрими приватними особами; інші організовані обласною або муніципальною владою в державних і приватних приміщеннях.

За даними Агентство ООН з питань міграції,частка ВПО, котрі встигли придбати своє житло, більше ніж рік залишається незмінною і становить 12 %, тоді як 63 % переміщених осіб усе ще орендують квартири, будинки або кімнати» [5].

За даними останнього опитування Міжнародної організації з міграції (МОМ), понад половини внутрішніх переселенців з Донбасу не працевлаштована. Решта заробляє в середньому трохи понад дві тисячі гривень, підрахували у Міжнародній організації з міграції. Крім того, згідно з результатами опитування, 29 відсотків опитаних переселенців шукають роботу три-чотири роки, 28 відсотків - до року, 11 відсотків - один-два роки, 10 відсотків - два-три роки, 7 відсотків - понад чотири роки. З тих переселенців, які активно шукають роботу, 78 відсотків - жінки, 22 відсотки - чоловіки. Результати опитування викрили й іншу проблему - низькі зарплати серед внутрішніх переселенців. За даними опитування, виявилося, що середня зарплата працевлаштованих осіб, що мають статус внутрішнього переселенця, становить 2090 гривень. Цей показник становить трохи більше ніж половина офіційної мінімальної заробітної плати в Україні.

Крім низьких заробітків, учасники опитування нарікають на такі негативні фактори як брак або нестача вакансій, дискримінація з боку роботодавця у зв'язку зі статусом внутрішнього переселенця або через вік [6].

Громадською організацією «Інститут розвитку та соціальних ініціатив» проведено дослідження «Проблеми адаптації та працевлаштування ВПО на Луганщині». Згідно з проведеним опитуванням 44 % громадян України, що отримали статус переселенця вважають, що держава недостатньо їх підтримує, а 2/3 опитаних відчувають, що суспільство з нерозумінням відноситься до проблем переселенців. Так, кожен третій з опитаних особисто зіштовхувався з дискримінацією при працевлаштуванні, оренді житла чи в інших побутових ситуаціях.58 % опитаних ВПО говорять, що в них виникали складнощі під час пошуку роботи на новому місці,26 % опитаних говорять, що ще не шукали роботу після переїзду та сподіваються на допомогу держави. Серед типових причин відмов у працевлаштуванні, які

отримували вимушені переселенці від підприємців на Луганщині є: відсутність вільних робочих місць, небажання брати людину із зони АТО, невідповідність критеріям посади, відсутність досвіду роботи [6].

Відсутність постійної роботи негативно впливає на психологічний стан не тільки чоловіка як голови сім'ї, але й на самопочуття усіх членів сім'ї. Не забезпечення головних потреб переселенців – у житлі та постійній роботі – знижує можливість соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб до нових умов проживання.

Згідно з законом, внутрішньо переміщені особи мають доступ до державної системи охорони здоров'я, але ця система не покриває витрати на ліки, оскільки переселенці втратили джерела коштів для існування. Найбільш складне становище в осіб, які потребують регулярного дорогого лікування, наприклад, діабетики. Обласним органам охорони здоров'я кошти на такі види лікування виділяються за чисельністю відповідних пацієнтів в області. З огляду на фінансові обмеження і діючі адміністративні процедури, у цих органів виникли труднощі зі збільшенням обсягу лікування, необхідним для задоволення потреб хворих, які прибувають з областей.

З 1 вересня в школах більшість сімей переселенців зареєстрували своїх дітей для відвідування школи в нових областях проживання. В цілому батьки не мали проблем із зарахуванням дітей в школу, тому що Міністерство освіти та науки спростило відповідні процедури, щоб забезпечити необмежений доступ навіть в разі відсутності зазвичай необхідних документів.

Дітям з сімей переселенців надається пріоритет при зарахуванні до дитячих садків, зокрема вони не повинні стояти у звичайній черзі на місця в садах, яких не вистачає. Це полегшило їх доступ до цієї послуги, але й викликало напруженість з місцевими батьками, які чекали місяцями, щоб віддати дітей в дитячі садки.

На рівні вищої освіти Міністерство освіти і науки рекомендувало, щоб для студентів діяв спрощений порядок переведення і вони могли продовжувати навчання за такою ж ціною, як і в регіоні, з якого вони прибули. Однак, ці рекомендації не зобов'язують виші змінювати свою звичайну практику. При цьому додаткові місця не створюються.

Для надання допомоги сім'ям мігрантів були створені певні установи, такі як центри соціальної допомоги сім'ї і дітям, центри психолого-педагогічної допомоги населенню, центри екстреної психологічної допомоги телефоном, соціально-реабілітаційні центри для неповнолітніх, соціальні притулки для дітей та підлітків, центри допомоги дітям, які залишилися без піклування батьків, реабілітаційні центри для дітей та підлітків з обмеженими можливостями. В інших установах соціального обслуговування населення відкривалися відділення з роботи з сім'єю та дітьми.

Випробування, які дітям мігрантів доводиться переносити, співвідносяться з такими поняттями, як «травма», «втрата». Травма стає наслідком страху, пов'язаного зі стихійним лихом, жорстокістю з боку будь-яких людей, війною, соціальним конфліктом, приниженням. Вона відтворює стресові стани. Діти біженців могли виявитися свідками бомбардувань, вбивств, нанесення іншій особі тілесних ушкоджень, могли самі піддаватися насильству. Вони потребують соціально-психологічної допомоги. Інші стресові ситуації виникають у дітей біженців, коли вони порівнюють своє становище і становище дітей в безнапасних сім'ях - їх одяг, будинок, іграшки, харчування, а також ставлення до них однолітків. Це загострює стан переживання «втрати», що є визначальною рисою статусу біженця.

Травматичні стресові ситуації негативно впливають на стан здоров'я як дорослих, так і дітей. Виникає необхідність створення реабілітаційних центрів, державних, громадських організацій, які допомагають і місцевому населенню, і сім'ям мігрантів.

Наріжним каменем розуміння психічного стану вимушених мігрантів є криза соціальної ідентичності - різкі трансформації уявлень особистості про себе і своє місце в системі життєвих відносин. Через кризу соціальної ідентичності пройшло практично все наше суспільство. Але особливо болючим цей процес виявився для вимушених мігрантів. У

деяких категорій вимушених мігрантів ідентичність трансформується настільки сильно, що перестає виконувати свої функції: інтегрувальну - на рівні групи і адаптивну на рівні особистості. Втрачають свою значущість головні категорії (соціальний статус, професійна приналежність, сімейні ролі, статева, вікова приналежності), на які ми спираємося, орієнтуючись в навколишньому світі. Зокрема, для мігрантів стають неактуальними такі статусні категорії, як громадянство і національна приналежність. Це кардинальна трансформація структури ідентичності усвідомлення себе викинутими за межі головних життєвих відносин в суспільстві.

Водночас є й інша крайність, наприклад, погіршується ставлення до свого народу, наростають тенденції заперечення власної культури, стає байдужою етнічна приналежність, що також не сприяє успішній адаптації. Це означає, що людина не повинна втрачати свого обличчя, повністю відмовляючись від звичних способів поведінки, стилю життя. Для особи, яка вже сформувалася, такі зміни чреваті важкими психологічними наслідками. Подібні трансформації самосвідомості у біженців і вимушених переселенців знижують рівень толерантності (терпимості) до інших груп, перешкоджаючи адаптації в нових умовах. У таких ситуаціях необхідний досить тривалий процес культурної адаптації, в ході якого консультації психологів і психотерапевтів можуть надати неоціненну практичну допомогу.

Адаптація може служити одним із засобів реабілітації. З іншого боку, реабілітаційні методи використовуються в ході адаптації. І все це спрямовано на досягнення спільної мети - надання соціальної допомоги шляхом відновлення, збереження або поліпшення здатності до соціального функціонування та забезпечення соціального оздоровлення.

Висновки та перспективи щодо подальших розвідок у даному напрямку. Соціальна адаптація є найважливішим чинником стабільності суспільної системи: високий рівень адаптаційного потенціалу населення сприяє істотної економічної та інтелектуальної продуктивності суспільних ресурсів для розвитку держави. В цілому, форми і методи соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями передбачають не тільки систему надання індивідуальної або групової допомоги громадянам, що опинилися в результаті міграції в складних життєвих обставинах, а й перетворення суспільного середовища, увагу до характеристики міграційних потоків, міграційної ситуації, чисельності переселенців та їх категорій. Всі ці питання залишаються, на жаль, актуальними для українського суспільства та потребують свого подальшого вивчення.

Список використаних джерел

1. Конвенція про статус біженців 1951 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011 (дата звернення 05.04.2019 р.)

2 Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1673-VII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/ed20150327(дата звернення: 21.11.2019).

3 Семигіна Т. В., Гусак Н. Є. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. *Український соціум*. 2015. № 2. С. 65-72.

4. Акмалова А. А., Капицын В. М. Социальная работа с мигрантами и беженцами : учеб. пособ. М., 2008. 220 с.

5. П’ять років переміщення: ВПО потребують довгострокових рішень у питаннях житла і зайнятості: Веб-сайт. URL: http://iom.org.ua/ua/pyat-rokiv-peremishchennya-vpo-potrebuyut-dovgostrokovyh-rishen-u-pytannyah-zhytla-i-zaynyatosti (дата звернення: 21.11.2019).

6. Головні проблеми переселенців під час працевлаштування та адаптації на Донбасі : Веб-сайт. URL: https: // www.prostir.ua (дата звернення: 21.11.2019).

УДК 316.74

ІНКЛЮЗИВНА ПОЛІТИКА В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Роговська О. О., асистентка кафедри соціології та соціальної роботи, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Бойко Л., студентка ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Стаття присвячена визначенню інклюзивної політики, як поняття та особливої стратегії розвитку українського суспільства, розглядається необхідність та форми реалізації державних цільових програм, зміни суспільної свідомості, викорінення упередженості та стигматизації щодо людей з інвалідністю. На основі маріупольського досвіду проведення Інклюзивного фестивалю «Разом ми – єдині», анкетного опитування волонтерів здійснено аналіз напрямів удосконалення державної інклюзивної політики щодо людей з інвалідністю. Зазначено, що важливим чинником формування інклюзивної політики є проведення культурно-масових заходів із залученням людей, які мають психофізичні порушення та відхилення.

Ключові слова: особа з інвалідністю, соціалізація, дискримінація, інклюзія, інклюзивна політика, інклюзивна освіта, інтеграція, суспільство рівних прав та можливостей.

Rogovska O. O., Boyko L. Inclusive policy in the modern ukrainian society.

The article deals with the definition of inclusive policy as a concept and a specific strategy for the development of Ukrainian society, discusses the necessity and forms of implementation of state targeted programs, changes in public consciousness, elimination of prejudice and stigma regarding people with disabilities. On the basis of Mariupol's experience of holding the Inclusive Festival "Together We are One", a survey of volunteers made an analysis of the directions of improvement of the state inclusive policy towards people with disabilities. It has been noted that conducting an inclusive culture with the involvement of people with psychophysical disorders and disabilities is an important factor in shaping inclusive policies.

Keywords: person with disability, socialization, discrimination, inclusion, inclusive policy, inclusive education, integration, society of equal rights and opportunities.

Постановка проблеми та її актуальність. Погляд та суспільне ставлення до осіб з інвалідністю змінювалися в історичному часі – від повного відчуження до визнання рівності. У Декларації ООН зазначається, що сучасне суспільство мусить розвиватися на основі терпимості, толерантності, поваги до людського розмаїття, засудження дискримінації, рівності можливостей, солідарності та безпеки. Такі підходи базуються на головній меті соціального розвитку – створення «суспільства для всіх», яка спрямована на забезпечення захисту та повну інтеграцію в соціум усіх верств населення, зокрема й осіб з інвалідністю [1]. Важливим завданням є створення інклюзивного суспільства у якому панує толерантність та взаємоповага, де цінується кожна особистість, суспільства, в якому кожна людина має можливість розвитку особистості та само актуалізації, середовища, в якому оточення ставиться до людей з інвалідністю як до рівних.

Інклюзія в Україні закріплена на державному рівні, регулюється законодавчою базою та практикується у різних сферах життя. Інклюзія розглядається як розумне пристосування, універсальний дизайн, так і формування толерантного ставлення до осіб з інвалідністю. Можна знайти інформацію щодо окремих чинників інклюзії, проте дотепер не існує єдиного визначення поняття інклюзивної політики, немає підручників з інклюзивної політики,тоді як інклюзивна політика охоплює всі аспекти життя: навчання, сферу охорони здоров’я, працевлаштування, культурну сферу тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми залучення осіб з інвалідністю до навчання в освітніх закладах, їхньої реабілітації та соціалізації є актуальними та розглядаються в роботах таких авторів, як: С. Богданов, Г. Гаврюшенко, А. Колупаєва, Н. Найда, Н. Софій, Л. Ткаченко, І. Ярмощук та ін.

Метою статті є визначення поняття, розкриття змісту та особливості впровадження інклюзивної політики на прикладі впровадження інклюзивного фестивалю у місті Маріуполь.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суспільство постійно розвивається, а разом з ним зазнають змін взаємини між людьми. Великий вплив на ставлення до осіб з інвалідністю здійснювали теоретичні суспільно-соціальні моделі, що формувались у конкретні періоди часу в процесі розвитку суспільства і зумовлювалися ідеологічними установками, системою соціально-політичного устрою, громадською думкою [1].

Так, людей з інвалідністю зневажали, вони розглядалися як неповноцінні суб'єкти, які потребують опіки та допомоги, інвалідність розглядалась лише як медична проблема. Друга Світова війна змінила ідеологічні установки у суспільстві. Після її закінчення стали поширюватися засади деінституалізації та інтегрування у суспільство осіб з порушеннями психофізичного розвитку. У 1971 році Організація Об'єднаних Націй ухвалила декларацію «Про права розумово відсталих», а у 1975 році «Про права інвалідів». Ці документи спростували умовний поділ людства на «повноцінну» більшість і «неповноцінну» меншість. На сучасному етапі розвитку суспільство розвивається у напрямку інклюзії [2].

Під інклюзією розуміється процес збільшення ступеня участі всіх громадян в соціумі, у тому числі людей з інвалідністю та інших маломобільних груп населення (люди похилого віку, вагітні жінки, тощо) [3]. Інклюзія спрямована на вирішення багатьох проблем: нерівність прибутків, нерівність у сферах освіти, охорони здоров'я, труднощів забезпечення житлом тощо. Різні країни мають власне розуміння інклюзії, тому її межі важко визначити. Однак ключовим моментом є те, що інклюзія стосується прав і інтересів усіх людей, включаючи тих, хто перебуває у соціальних закладах. Соціально інклюзивне суспільство – це таке суспільство, в якому всі люди відчувають свою цінність, де шанується різність та несхожість індивідів, а основні потреби задовольняються для того, щоб уможливити гідне життя.

Для дотримання усіх принципів соціальної інклюзії необхідно розроблення державної стратегії в сфері освіти, охорони здоров'я, економіки, працевлаштування, міграції, будівництва, благоустрою тощо. Особлива увага приділяється освіті. Важливою передумовою залучення людей з інвалідністю до активної життєвої позиції є створення можливостей вести незалежний спосіб життя і брати участь у всіх його сферах шляхом забезпечення рівного доступу до інфраструктури, транспорту, інформації та спілкування тощо [4]. Процес затвердження, впровадження та регулювання інклюзії, що здійснюється політичною сферою держави,визначається як інклюзивна політика.

Як в науковій літературі, так і в законодавчих актах немає сталого визначення поняття «інклюзивна політика», відсутні мета та завдання інклюзивної політики. Щоб розібратись в цих напрямках, були проаналізовані джерела щодо формулювання інклюзії взагалі. Адже саме це поняття є ключовим, саме воно є в центрі уваги інклюзивної політики. Можна стверджувати, що завдання і мета інклюзії є завданням і метою інклюзивної політики. Політика держави запроваджує законопроекти, нормативні акти, план дій, контролює й регулює процес їхнього провадження та розвитку, може змінювати їх у разі необхідності. Якщо інклюзія – це процес включення, то інклюзивна політика – це політка держави, яка сприяє включенню, декларує його, регулює його, поширює та розвиває. Інклюзивна політика – це політика держави, яка сприяє повному включенню всіх суб'єктів до суспільства на рівних засадах та без дискримінації, створення таких умов, за яких кожна людина може повноцінно розвиватися і функціонувати, реалізувати свій потенціал на користь суспільства.

Інклюзивна політика повинна комплексно вирішувати проблеми, охоплюючи всі сфери життя людини: економічну, соціальну, суспільну, політичну, культурну тощо, адже вони пов'язані між собою. Однією з головних цілей є подолання дискримінації, створення інклюзивного суспільства, де панують толерантність та взаємоповага, де цінується кожна особистість.

Головною законодавчою основою інклюзивної політики для всіх держав-учасниць Організації Об'єднаних Націй є Конвенція про права осіб з інвалідністю. Усі законодавчі акти, щодо інклюзивної політики не можуть суперечити їй. Кабінетом Міністрів України від 1 серпня 2012 року підписано постанову Про затвердження Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року. Зміни були внесені у 2013 і 2017 роках. У національному плані дій зазначається мета програми, шляхи й засоби розв'язання проблем, завдання й заходи, очікувані результати, ефективність програми, обсяги і джерела фінансування [4].

У Стратегії Ради Європи про права осіб з інвалідністю на 2017-2023 рік зазначаються п'ять наскрізних питань, що мають важливе значення для відображення державами-членами у своєму законодавстві, політиці та діяльності і у всіх сферах життя, для поліпшення життя осіб з інвалідністю:

– участь, співпраця й координація;
– універсальний дизайн й розумне пристосування;
– перспектива гендерної рівності;
– множинна дискримінація;
– освіта й навчання [6].

Наразі ці питання повинні вирішуватися першими, оскільки вони є найбільш болючими. Усі напрями розвитку описані в Національному плані дій з реалізації Конвенції про права інвалідів, що в свою чергу збігаються з напрямами діяльності Організації Об'єднаних Націй. Має бути забезпечений зворотній зв'язок, взаємодоповнення і вагомість для світової спільноти цих нормативних актів. Проте, незважаючи на різноманітні документи, що прийнято, особи з інвалідністю продовжують стикатися з бар'єрами на шляху їхньої участі у житті суспільства як повноправних членів.

Для успішного впровадження інклюзивної політики повинні бути задіяні політичні та релігійні діячі, місцеві органи влади й засоби масової інформації, громадські організації та власне люди. Залучення громадськості є важливим кроком для створення толерантного суспільства, що є одним з головних завдань інклюзивної політики. Інклюзивна політика, як і будь-яка політика, спрямована на суспільство, важливим є те, як суспільство сприйме цю політику, чи відповідатиме вона цінностям, що існують у суспільстві. Робота з громадою є тривалою процедурою, тому її потрібно проводити вже на початкових етапах впровадження інклюзивної політики. Проблеми інклюзивної політики варто освітлювати в засобах масової інформації, зокрема за допомогою соціальної реклами. Важливим елементом також є безпосередня взаємодія суб'єктів, адже саме на практиці встановлюється взаємодія, робляться висновки і формується досвід.

Позитивним прикладом впровадження інклюзії та сприяння взаємодії між суспільством та людьми з інвалідністю може слугувати проведення інклюзивного фестивалю творчості у місті Маріуполь «Разом – ми єдині» у період 26.10-4.11.2019 року. Фестиваль був впроваджений в рамках маріупольської міської цільової програми підтримки, адаптації та профорієнтації дітей та молоді з інвалідністю «Разом – ми єдині» та приурочений до дня захисту людей з інвалідністю, який відзначається 3 грудня. У фестивалі брали участь творчі колективи,окремі виконавці та люди з інвалідністю (вік учасників не обмежувався), які мали бажання продемонструвати свої таланти. Програма фестивалю складалася з таких номінацій, як вокально-хоровий жанр, хореографія, інструментальний жанр, декламація, театральне мистецтво, прикладне мистецтво, оригінальний жанр. Оригінальний жанр представляв

спільний виступ волонтерів Товариства Червоного Хреста України та дітей з інвалідністю за участю собак (в рамках програми каністерапії).

Інформація про фестиваль широко поширювалася в засобах масової інформації ще за довго до початку фестивалю, створена сторінка у Facebook, де освітлювалась інформація про фестиваль, про учасників, історії відомих людей з інвалідністю тощо. Учасники фестивалю брали участь у міських виставках, акціях та заходах, спілкувались з фотографами для творчого представлення власних робіт.

Відкриття фестивалю відбулося 26 жовтня відкриттям виставки «Вернісаж життя» в Міському центрі сучасного мистецтва і культури ім. Куїнджі. У виставковому залі можна було побачити роботи 50 авторів. Це були роботи як досвідчених майстрів, так і тих, хто тільки починає свій творчий шлях. Необхідно зазначити, що роботи учасників виставки можна було придбати, для цього роботи супроводжувалися інформацією щодо автора та його контактами. Для подальшого просування творчих робіт був створений рекламний стенд інтернет-магазину творчих виробів людей з інвалідністю «Талант».

Гала-концерт фестивалю відбувся у Палаці культури «Український Дім». Учасники фестивалю продемонстрували свої таланти – результат спільної праці з діячами культури міста в різних напрямах. Загалом у концерті взяли участь артисти 23 творчих колективів міських палаців культури та 33 учасники. У фестивалі взяли участь люди з інвалідністю з таких організацій як Лівобережна районна організація людей з інвалідністю, Асоціація греків – інвалідів «Філос», ГО осіб з інвалідністю «Джерело надії», Маріупольська територіальна організація УТОГ, Маріупольська територіальна організація УТОС, ГО міський клуб «Повір у себе», ГО «З нами добрі серця», дитячо-молодіжна громадська організація «ВІТА» та інших. На гала-концерті волонтери допомагали як учасникам, так і гостям фестивалю,адже допомога була необхідна як в транспортуванні, в залі, так і за лаштунками,кожен волонтер був закріплений за конкретною локацією.

Вся концертна програма супроводжувалася сурдоперекладом. Учасники отримали нагороди з логотипом фестивалю. Варто підкреслити, що фестиваль мав власний логотип та гімн, створений Марією й Олександром Сладковими. До організації фестивалю залучені волонтери, Департамент соціального захисту, Департамент культури, палаци культури міста, творчі колективи, які навчали і допомагали в постановці номерів.

Стати волонтером мав змогу кожен бажаючий,проте всі волонтери проходили навчання, де розглядалося як правильно взаємодіяти з людьми з інвалідністю, як правильно запропонувати допомогу, як супроводжувати, підтримувати учасників, як взаємодіяти з дітьми з інвалідністю та їх батьками, ази жестової мови та ін. Водночас розглядалися проблеми формування в суспільстві правильного, рівноправного ставлення до людей з інвалідністю. Велике значення мали практичні заняття, які проводили фахівці служб. Так, проводились заняття щодо взаємодії з людьми з порушеннями зору. Волонтери навчалися навичкам супроводу, а також шукали рішення, як допомогти людям з порушеннями органів зору насолодитися виставкою прикладних видів творчості. Заняття проводилося під керівництвом представника Маріупольської організації Українського товариства сліпих Олени Кочетової. Окрема увага приділялась взаємодії з людьми, що мають порушення опорно-рухового апарату, під час навчання волонтери отримували практичні навички допомоги людям на візку.

З метою оцінки фестивалю як засобу формування взаємодії та толерантного ставлення до осіб з інвалідністю, з'ясування важливих чинників взаємодії, було проведено анкетування учасників заходу. В анкетуванні взяли участь 67 % волонтерів віком від 16 до 67 років, студенти та дорослі, що мають постійне місце роботи.

Відповідаючи на запитання «Звідки Ви дізнались про можливість стати волонтером інклюзивного фестивалю творчості?», волонтери дали такі відповіді: 37,5 % - завдяки друзям та знайомим, 31,3 % - через громадські організації, 18,8 % - через університет, 6,3 % - на курсах жестової мови, 6,3 % - через ЗМІ. Отже, для розповсюдження ідей інклюзії треба

застосовувати всі можливі способи розповсюдження інформації. Однак, найбільш ефективно інформація розповсюджується через навчальні заклади, громадські організації, людей, що володіють відповідною інформацією.

Цікаво, що 56,3 % волонтерів, не мали попереднього досвіду взаємодії з людьми з інвалідністю,але всі відвідували навчання волонтерів фестивалю та вважають, що проведення навчання необхідне для волонтерів.

Всі волонтери зазначили, що знання та навички, які вони отримали на навчанні стали їм при нагоді. 68,8 % волонтерів вважають, що могли вирішити всі проблеми гостей/учасників фестивалю, а 31,3 % могли вирішити більшість проблем. Варіанти відповідей «більшість проблем не зміг/не змогла вирішити» та «не зміг/не змогла вирішити майже всі проблеми», не обрав ніхто з респондентів. Це свідчить про те, що при бажанні усі проблеми, з якими стикаються люди з інвалідністю,суспільство може вирішити.

Важливим є питання про те, що саме у навчанні волонтери вважають найкориснішим, тобто які знання знадобились їм на практиці. Варіанти відповідей були дуже різні. Опитані зазначили наступне: настанова про те, як правильно звертатися до людей з інвалідністю і як не образити людину словами чи діями; розуміння проблем і знання як правильно надавати допомогу; знайомство з іншими волонтерами; володіння жестовою мовою, хоч і на початковому рівні; важливість замислення над недоступністю інфраструктури у місті; навички допомоги у транспортуванні; спілкування з керівниками громадських організації; отримання знань з інклюзії в цілому; визначають користь практики; деякі вважають всі знання необхідними і корисним, а досвід цікавим. Підсумовуючи можна сказати, що кожен волонтер знайшов для себе щось важливе і цікаве, всі знання отримані на навчанні волонтерів стали в нагоді. Проте, важливо розуміти, що особа, яка потребує допомоги, найкраще знає як це зробити, тому комунікація з особами, які мають інвалідність, є найліпшим шляхом навчання.

Слід зауважити, що для кожної ділянки відповідальності волонтера розроблялися свої види допомоги (таблиця 1).

Таблиця1 – Види допомоги, що характерні для зон відповідальності волонтера

	ділянка відповідальності	*найпоширеніші види допомоги*
1.	допомога у холі	знайти вхід / вихід, гардероб, гігієнічні кімнати, допомога при пересуванні, зустріти гостей, сфотографувати
2.	допомога у концертній залі	знайти своє місце, допомога при пересуванні, сфотографувати, подати воду, розсадити гостей
3.	координація/допомога під час транспортування	супровід соціального таксі, автобусу, допомога при пересуванні, координація збору учасників
4.	допомога за кулісами	психологічна підтримка, допомога в переодяганні, в підготовці до виступу, сфотографувати, подати воду, допомога в координації виходу на сцену
5.	допомога на сцені	допомоги при виході на сцену, вручення нагород, допомога в винесенні інвентарю

З таблиці ясно, що найбільші труднощі люди з інвалідністю зазнають в пересуванні, що свідчить про недостатній рівень транспортної та географічної доступності, та нестача спілкування (недостатній рівень спілкування). Інші проблеми є рутинними, такими, що характерні для усіх здорових людей.

Загалом волонтери охарактеризували людей з інвалідністю, як позитивних, творчих, сильних духом, щирих людей. Респонденти наголошували, що люди з інвалідністю такі ж, як усі та не потребують особливого підходу.

87,5 % опитаних зазначили, що їм було легко взаємодіяти з людьми з інвалідністю і тільки 12,5 % зазнали труднощів. Зокрема на питання «З якою категорією людей Вам було

працювати найлегше?», респонденти відповіли так: 37,4 % – з людьми з порушенням опорно-рухового апарату, по 18,6 % було легко працювати з особами з порушенням зору та людьми з ментальними порушеннями, по 6,3 %відзначили категорії людей з порушенням слуху та з порушенням опорно-рухового апарату і зору, 12,8 % відповіли, що з усіма було легко взаємодіяти.

А от на протилежне запитання «З якою категорією людей Вам було працювати найскладніше», респонденти відповіли так: 43,7 % – з людьми з ментальними порушеннями, 18,7 % з людьми з порушенням слуху, 12,5 % – з людьми з порушенням опорно-рухового апарату, 6,3 %з людьми з порушенням зору, 18,8 % відповіли, що не відчули складності не з однією категорією людей. Узагальнення щодо відповідей на два останні питання, представлено в таблиці 2.

Таблиця 2 – Відповіді на питання анкети «З якою категорією людей Вам було працювати найлегше?», «З якою категорією людей Вам було працювати найскладніше»

найлегше	*№*	*найскладніше*
люди з порушенням опорно-рухового апарату	1	люди з ментальними порушеннями
люди з порушенням зору	2	люди з порушенням слуху
люди з ментальними порушеннями	3	люди з порушенням опорно-рухового апарату

Отже, щодо деяких категорій осіб з інвалідністю,протилежні відчуття волонтерів збігаються. Це свідчить про те, що складність у взаємодії має суто індивідуальний, суб'єктивний характер. На питання «У чому полягала складність у взаємодії саме з цією категорією людей» учасники надали різні варіанти відповідей. Аналіз відповідей виявив такі складнощі як: бар'єри в комунікації, фізична важкість допомоги, особисті переживання. Але слід зауважити, що 31,6 % респондентів (якщо узагальнити відповіді на ці питання) не відчували складності.

Відповіді на питання про те, яка допомога була потрібна найчастіше, об'єдналися у два напрями:

– звичайна допомога: знайти своє місце в концертній залі, подати воду, знайти гігієнічні кімнати, вручення нагород, для учасників фестивалю – повідомляти про наближення виступу учасника та ін.

– допомога в орієнтації: у транспортуванні, відкритті дверей, допомога в подоланні сходинок, пошуку керівника організації, допомога в переодяганні, допомога з виходом на сцену та ін.

У цілому організацію фестивалю респонденти оцінили так: 56,2 % надали найвищий бал, а 43,8 % - надали 4 бали, це доводить, що фестиваль був добре спланований та опрацьований. Важливим критерієм високого рівню якості організації фестивалю є те, що всі без виключення опитані вважають, що інклюзивний фестиваль творчості «Разом ми – єдині» потрібно проводити у подальшому. Також 100 % волонтерів висловили бажання стати волонтером фестивалю ще раз.

Висновки й перспективи та пропозиції. Таким чином, розглянувши досвід впровадження інклюзивного фестивалю творчості «Разом – ми єдині» у місті Маріуполь, можна дійти до висновку, що інклюзивна політика формується та впроваджується на місцевому рівні та в Україні. Інклюзивна політика охоплює все більшу кількість сфер життя, що сприяє інклюзивності суспільства. Державні законодавчі акти, які регламентують інклюзію, модернізуються та впроваджуються, створений чіткий регламент – план дій, який направляє та регулює впровадження інклюзії. Слід зазначити також важливий внесок державного та міського фінансування.

Одним з головних напрямів інклюзивної політики є створення толерантного суспільства. Вагомий внесок роблять громадські організації, вищі навчальні заклади та волонтери. Висвітлення проблем людей з інвалідністю, історії їхніх досягнень та діяльності – це лише декілька з варіантів розповсюдження інформації. Значний внесок у цьому напряму має створення масштабних заходів із залученням різних соціальних груп, громадськості, Взаємодії та згуртованості суспільства допомагає плідна співпраця з метою вирішення конкретного завдання або розв'язання спільних загальних проблем.

Позитивний досвід впровадження інклюзивного фестивалю творчості у місті Маріуполь свідчить про необхідність чітко спланованої діяльності, комплексного підходу у впровадженні інклюзії в суспільство, розвиток усіх сфер життя: економічної, політичної, суспільної, культурної та ін. Змістом поетапної роботи з удосконалення інклюзивної політики мусить бути просвіта, взаємодія між суб'єктами, залучення широкого кола осіб до заходів, активне висвітлення у засобах масової комунікації, забезпечення якісного рівню доступності для всіх бажаючих.

Список використаних джерел

1. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. К. : «Самміт-Книга», 2009. 272 с.

2. Скидан О. В. Аграрна політика в період ринкової трансформації : монографія. Житомир : ЖНАЕУ, 2008. 375 с.

3. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. пос. / за заг. ред. А. А. Колупаєвої. К. : А.С.К., 2012. 308с.

4. Про затвердження Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року : постанова Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 № 612. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-п (дата звернення: 10.11.2019).

5. Стандарти громадсько-активної школи: соціальна інклюзія : навч.-метод. посіб. / під заг. ред. Л. І. Даниленко. К. : Плеяди, 2014. 68с.

6. Урядовий портал : Стратегії Ради Європи про права осіб з інвалідністю на 2017-2023 рік. URL : https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/evropi.pdf

УДК 316.74

ДОГЛЯД ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В УМОВАХ, НАБЛИЖЕНИХ ДО СІМЕЙНИХ, ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ДЕІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ

Роговська О. О., асистентка кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Гонтар М., студентка ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Новікова С., студентка ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Стаття присвячена проблемі деінституалізації інтернатних закладів та впровадження інноваційних альтернативних форм виховання, наближених до сімейних. Розглядається питання забезпечення прав дитини як пріоритетний напрямок державної соціальної політики, що гарантує всебічний розвиток особистості, задоволення потреб та належний рівень догляду та виховання дитини. Таким критеріям відповідають: біологічні(розширені)сім'ї, патронат, усиновлення, прийомні сім'ї, опіка та піклування, дитячі будинки сімейного типу. зазначено, що українська громада сьогодні знаходиться на першому етапі реформування від якого залежить хід та перетворення всіє суспільної системи.

Ключові слова: права дитини, деінституалізація, альтернативні сімейні форми виховання, інституція, інтернатні заклади, догляд та виховання.

Rogovska O.O., Gontar M., Novikova S. Care and education of children in conditions closing to family as an innovative mechanism of deinstitutionalization

The article deals with the process of deinstitutionalization of boarding schools and introduction of innovative alternative forms of upbringing close to family ones. Ensuring the rights of the child is a priority area of state social policy that guarantees the full development of the individual, the satisfaction of needs and the proper level of care and upbringing of the child. The following criteria are met: biological (extended) families, patronage, adoptions, foster care, guardianship and care, family-type orphanages. To date, the Ukrainian community is at the first stage of reform, on which the course and transformation of the entire social system depends.

Keywords: child rights, deinstitutionalization, alternative family forms of education, institution, boarding schools, care and upbringing.

Постановка проблеми та її актуальність. Соціально-економічна стабільність держави, її розвиток значною мірою залежать від фізичного та духовного благополуччя дитини, ставлення держави до проблем дітей, їх інтересів та потреб. Одним з пріоритетних напрямів сучасної соціальної політики є покращення становища дітей, забезпечення їх прав, зокрема, права на виховання у сім'ї [1]. Згідно з даними державної статистичної звітності кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають на первинному обліку, на 01.01.2018 становила 71566 дітей, 21587 – дітей-сиріт, 49979 – дітей, позбавлених батьківського піклування. В системі соціального захисту населення функціонує 44 будинки-інтернати із загальною кількістю вихованців/підопічних 5692 особи, з них 1952 дитини віком (від 4 до 18 років), які мають особливі освітні потреби [2].

Слід зазначити, що інтернати не можуть забезпечити дійсно належного догляду та виховання дітей. Інтереси установи дуже часто стають на перший план, нехтуються індивідуальні потреби дитини. Наслідком такого явища може стати втрата дитиною індивідуальності, активної позиції до розвитку та змін, формування позиції споживання. Відсутність батьків в житті дитини, відсутність прикладу для наслідування не дає змоги

усвідомити та сформувати життєві орієнтири. Зростаючи в державних інституціях, діти не отримують, не набувають достатніх знань та навичок для успішної соціалізації.

Дослідження свідчать, що інституційний догляд і виховання дитини, особливо в ранньому віці, мають негативний вплив на розвиток дитини – на її подальшу соціалізацію, самореалізацію і, зрештою, на щасливе дитинство і гідне майбутнє [3].

Змінити сценарій можливо при впровадженні цілісного підходу держави до підтримки сім'ї, з метою забезпечення виховання дітей в родині або в умовах, максимально наближених до сімейних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема відсутності цілісної системи формування опікунських відносин активно досліджується на сучасному етапі, аналіз деінституалізації соціальної опіки дітей в умовах XXI ст. представлений в роботі Л.І. Фуштей [4]; проблему соціального сирітства в Україні та реалізацію державної політики щодо забезпечення належних умов життя дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, опрацьовано в роботі О.С. Прокопенко [5]. У своїй роботі А. Шеремет розглянула основні завдання та напрями реформування державної системи опіки над дітьми в Україні на сучасному етапі.

Метою і завданням державної та соціальної політики є максимальна реалізація заходів в рамках програми деінституалізації з метою забезпечення та організації умов для догляду та виховання дітей в умовах наближених до сімейних. Подібні практики не інноваційні у світовій спільноті, отже для аналізу необхідно звернутися до міжнародного досвіду з питань скорочення кількості інтернатних закладів, проаналізувавши як держави Західної Європи реалізовують систему охорони дитинства за міжнародними стандартами.

Метою статті є розглянути та проаналізувати впровадження деінституціалізації як напряму, який сприяє реформуванню системи інституційного догляду та виховання дітей в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Базові цінності, законодавчі та концептуальні засади, в межах яких функціонує система послуг з охорони дитинства, можуть значно відрізнятися у різних країнах. Однак, незважаючи на культурні та законодавчі відмінності, існує кілька фундаментальних, універсальних принципів впровадження у роботі системи охорони дитинства [6, с.17]. Важливим кроком є розвиток правових підходів до системи послуг з охорони дитинства, що є фундаментальними для розвитку послуг з догляду та підтримки дітей в родині та громаді, на засадах деінституалізації.

Сучасні практики соціальної роботи вимагають визнання дітей як окремих особистостей, які наділені від народження низкою прав людини. Ці права не обумовлюються стосунками батьків та держави (або їх ставленням до дітей), ані можливою майбутньою поведінкою чи продуктивністю самих дітей. Таким чином, сучасна система догляду за дітьми не сприймає дітей як власність їхніх батьків, а як особистостей, які мають власні права [6, с.17].

Усі європейські нації підписали та ратифікували дві важливі міжнародні конвенції, які передбачають реформування системи послуг з охорони дитинства: Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про права дитини [7] та Європейську конвенцію з прав людини. Ці документи містять фундаментальну правову та концептуальну базу для практичної діяльності сучасних систем охорони дитинства. Крім того, країни – члени Європейського Союзу мають діяти виключно у правовому полі відносно положень конвенцій, які мають такі ключові положення:

– Підтримка родини та попередження розлучення родин. Низка статей встановлює право дітей на проживання зі своїми родинами, а також встановлює обов'язок держави підтримувати родини і надавати послуги, які забезпечуватимуть виховання дитини у її сім'ї, наскільки це можливо (Статті 7, 9 та 19 Конвенції ООН про права дитини). Таким чином, послуги на рівні громади, спрямовані на попередження розлучення дітей та їхніх родин, повинні стати одним з головних напрямків реформування системи [6, с.17].

– Захист дітей від шкоди.

– Забезпечення дитини альтернативними формами сімейного виховання. Стаття 21b Конвенції ООН про права дитини встановлює ієрархію влаштування дітей, вказуючи, що міжнародне всиновлення є останнім варіантом, можливим лише після того, як всі можливості щодо влаштування дитини всередині країни були випробувані. Загальна ієрархія влаштування дитини всередині країни існує, найкращім бажаним варіантом розвитку події може бути повернення до своїх біологічних чи розширених (сім'я родичів) родин. Якщо такий варіант не є можливим, діти мають право на влаштування у замісні родини (прийомні сім'ї, сім'ї усиновителів); у разі неможливості цього, діти мають отримувати спеціалізований стаціонарний догляд [6, с.18].

– Право на приватне і родинне життя.

– Втручання має бути необхідним та пропорційним. Якщо приймається рішення щодо застосування певних заходів по догляду за дитиною, держава приймає переконливе рішення, що відповідний захід є не тільки необхідним, але й виправдано пропорційним.

Починаючи з 1950-х років, багато країн почало визнавати: якими б ефективними не були інституції у минулому, продовження їхнього використання (насамперед великих, ізольованих закладів) не забезпечить належного піклування про дітей, що були розлучені з родинами [6, с.27].

Деінституціалізація та трансформація послуг для дітей – це, по суті, процес відмови від системи догляду, яка ґрунтується на великих інституціях, і перехід до низки інтегрованих послуг на основі сім'ї та громади. Вона складається з чотирьох компонентів:

1. Попередження направлення та перебування в інституціях без необхідності.
2. Пошук та розробка належного альтернативного догляду за дитиною в межах громади. Це може включати в себе забезпечення житлом, лікування, навчання, освіту та реабілітацію дітей і їхніх родин [6, с.34].
3. Вдосконалення послуг в громаді для дітей, які дійсно потребують державного догляду, а також надання підтримки сім'ї.
4. Довгострокові плани з догляду і постійне влаштування в замісні родини для тих дітей, чиї батьки виявилися неспроможними відреагувати на відповідні втручання і реабілітацію і оцінені, як такі, які нездатні піклуватися про дитину [6, с.35].

Деінституціалізація та трансформація послуг для дітей – це комплексна діяльність, а не просто виведення дітей з інституцій. Натомість це систематичні, стратегічно обґрунтовані зміни, які приводять до значного зниження використання стаціонарного догляду і зростання послуг, спрямованих на збереження дітей в їхніх сім'ях і громадах [6, с.35].

Деінституціалізація – це основа для розробки сучасних і ефективних послуг з догляду для дітей і родин. За умов належного управління, деінституціалізація може стати одночасно каталізатором і джерелом фінансування для вдосконалених, більш чутливих послуг для дітей. При ретельному і обережному впровадженні, деінституціалізація так чи інакше допоможе вирішити більшість проблем дітей і сімей в громаді, де тільки незначна кількість дітей потребуватиме замісного догляду і лише одиниці вимагатимуть догляду в стаціонарних закладах (див. мал. 1) [6, с.35]. Це має стати метою країн, які і досі покладаються на інституційний догляд як на головну форму замісного догляду і місце влаштування «за межами домівки». Що стосується дітей молодшого віку, то послуги зі стаціонарного догляду слід неодмінно пропонувати одночасно як дитині, так і батькам [6, с.35].

Україна приєдналась до країн Європи в реформуванні інституційних закладів держави, тобто. Кабінет Міністрів України вживає заходів щодо реформування системи інституційного догляду та виховання дітей.

У рамках виконання Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року та Плану пріоритетних дій Уряду Уряд затвердив Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки та План заходів з реалізації її І етапу.

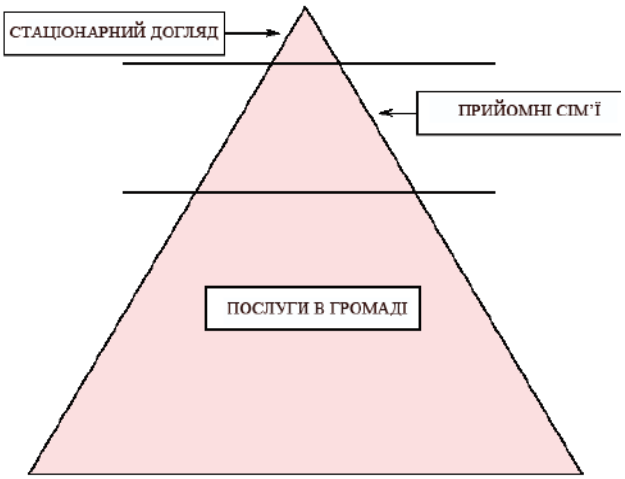

Малюнок 1 – Піраміда послуг для дітей і родин

Виконання ухвалених документів дасть змогу до 2019 року:

- розробити та прийняти нормативно-правові акти, організувати методичне забезпечення, необхідне для реформування системи інституційного догляду та виховання дітей;

- проаналізувати існуючу мережу закладів інституційного догляду дітей, оцінити забезпечення прав дітей у кожному регіоні та затвердити регіональні плани реформування системи інституційного догляду та виховання дітей;

- сформувати регіональні команди та підготувати їх до впровадження вищезазначеної стратегії;

- розробити навчальні програми для підготовки та перепідготовки фахівців, зокрема тих, які працюють із дітьми з інвалідністю;

- розробити критерії моніторингу процесу реформування системи інституційного догляду та виховання дітей;

- залучити інвестиції для реалізації реформи системи інституційного догляду та виховання дітей. Ухвалені документи спрямовані на зміну системи інституційного догляду та виховання дітей в Україні на систему, яка забезпечує догляд і виховання дитини в сімейному або наближеному до сімейного середовищі [8].

Сім'я – це важливий та необхідний інститут виховання та соціалізації дитини. Саме в сім'ї дитина може повноцінно розвиватися як особистість, отримувати необхідні знання, формувати уміння та навички, які потрібні для самостійного життя в суспільстві.

Держава вживає заходів для популяризації важливості виховання та розвитку дитини, ролі територіальної громади у забезпеченні найкращих інтересів дитини, неприпустимості розлучення дитини з батьками через особливості її розвитку, негативних наслідків інституційного догляду та виховання для дитини і суспільства в цілому [8]. На сьогодні держава тільки починає розробляти необхідні нормативно-правові акти для реалізації цілей реформи системи інституційного догляду та виховання дітей, організацію методичного забезпечення; розроблення критеріїв моніторингу процесу реформування системи інституційного догляду та виховання дітей; залучення інвестицій для реформування системи інституційного догляду та виховання дітей тощо.

Варто зазначити, що найближчим часом, Уряд планує отримати очікувані результати впровадження Стратегії, у такому форматі:

- скорочення щороку (починаючи з 2019 року) кількості закладів інституційного догляду та виховання дітей (крім спеціальних шкіл-інтернатів і навчально-реабілітаційних центрів) на 10 відсотків кількості таких закладів, спеціальних шкіл-інтернатів та навчально-реабілітаційних центрів на 5 відсотків кількості таких закладів станом на 1 січня 2018 року;

- припинення з 2020 року влаштування дітей віком до трьох років до закладів інституційного догляду та виховання дітей;

- припинення до 2026 року діяльності всіх типів закладів інституційного догляду та виховання дітей, у яких проживає більше ніж 15 вихованців;

- зменшення до 2026 року кількості дітей, які виховуються в системі альтернативного догляду, до 0,5 відсотка загальної кількості дитячого населення;

- надання (починаючи з 2026 року) неурядовими організаціями не менше ніж 50 відсотків соціальних послуг дітям і сім'ям з дітьми на замовлення органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;

- забезпечення випускників закладів інституційного догляду та виховання дітей, осіб з числа вихованців прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, сімей піклувальників послугами соціального супроводу з метою їх інтеграції у суспільство, підготовки до самостійного життя;

- забезпечення у кожній територіальній громаді дітям та сім'ям з дітьми доступу до послуг відповідно до їх потреб [8].

Отже, деінституціалізація для України стає засобом, завдяки якому права дитини на сім'ю та сімейну форму виховання є визначними орієнтирами державної соціальної політики. Процес деінституціалізації має стати позитивним для кожної дитини, враховуючи, всі потреби до розвитку.

Висновки й перспективи та пропозиції. Розглянувши та проаналізувавши Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки та план заходів з реалізації її сучасного етапу, можна зазначити, що Україна перебуває на початковому етапі здійснення та реалізації реформи. Державна політика України закладає фундамент деінституціалізації, яка допоможе розробити ефективні та сучасні послуги з догляду для дітей і родини. Таким чином, українська держава та громада починають змінювати систему інституційного догляду, в яких відсутні належні послуги для підтримки та захисту кожної дитини особисто. Обов'язковою складовою ґрунтовного перетворення є глибокий дослідницький аналіз закордонного досвіду, створення стабільної нормативно-правової, фінансової та соціально-економічної бази реалізації Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей.

Список рекомендованих джерел

1. Шеремет А. Реформування державної системи опіки як пріоритетний напрям політики України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки*. 2016. № 4. С. 248-259. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadpcpn_2016_4_24 (дата звернення: 09.11.2019).

2. Мета деінституціалізації – реалізація права кожної дитини на сім'ю : Міністерство соціальної політики. URL : https://www.msp.gov.ua/news/15560.html (дата звернення: 08.11.2019).

3. Нова українська школа. Деінституціалізація. Як вчителі можуть допомогти адаптуватися дітям з інтернатних закладів : Нова українська школа. URL : https://nus.org.ua/view/deinstytutsializatsiya-yak-vchyteli-mozhut-dopomogty-adaptuvatysya-dityam-z-internatnyh-zakladiv/ (дата звернення: 11.11.2019).

4. Фуштей Л. І. Деінституціалізація форм соціальної опіки дітей в умовах сьогодення. *Педагогічний дискурс*. 2012. Вип. 13. С. 376-382. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/0peddysk_2012_13_89 (дата звернення: 08.11.2019).

5. Прокопенко О. С. Державна політика щодо соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія : Державне управління.* 2017. Т. 305, вип. 293. С. 29-33. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ (дата звернення: 08.11.2019).

6. Деінституціалізація та трансформація послуг для дітей. К. : Видавничий дім «Калита», 2009 р.193 с.

7. Конвенція про права дитини ООН : ратифіковано Постановою ВР від 27 березня 1991 р. № 789-XII. Редакція від 20.11.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 10.11.2019).

8. Про Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки та план заходів з реалізації її І етапу. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. № 526-р. URL : https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250190226 (дата звернення: 11.11.2019).

УДК 364.42/.44

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПІД ЧАС КРИЗИ СЬОМИ РОКІВ ПОДРУЖНЬОГО ЖИТТЯ

Сахно С. В., кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Могукало А., магістрантка ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

У статті розглядаються кризи подружнього життя 7 років. Аналізуються основні причини виникнення сімейних конфліктів. Визначаються особливості соціально-психологічної допомоги під час сімейних криз. Означено засоби психологічного консультування сім'ї в період ненормативних сімейних криз. Наводиться підбір методів вирішення сімейної кризи під час подружнього життя з позиції індивідуального підходу до сімейного консультування з урахуванням особливостей сім'ї.

Ключові слова: сімейні відносини, сімейні кризи, ненормативні сімейні кризи, криза подружнього життя 7 років, соціально-психологічна допомога.

Sakhno S. V., Mogukalo A. Features of social and psychological assistance in crisis of 7 years of married life.

Abstract. The article deals with the crisis of married life of 7 years. The main causes of family conflicts are analyzed. The features of social and psychological assistance during family crises are determined. Means of psychological counseling of the family in the period of abnormal family crises are identified. The selection of methods of resolving the family crisis during the married life from the standpoint of an individual approach to family counseling is given, taking into account the peculiarities of the family.

Key words: family relations, family crises, non-normative family crises, crisis of married life 7 years, social and psychological assistance.

Постановка проблеми. Проблема даного дослідження є безумовно актуальною оскільки за статистикою на сьомий рік подружнього життя доводиться максимальне число розлучень. Більш ніж половина сімей, які зареєстрували шлюб, його розривають. Це безпосередньо вказує на втрату цінностей інституту шлюбу і сім'ї, втрату традиційних сімейних відносин як основної опори людського буття. Безумовно, така ситуація негативно позначається не тільки на членах сім'ї, але і на суспільстві в цілому, підриваються загальноприйняті цінності моралі та моральності, страждає соціальний, економічний, демографічний і, як наслідок, державний устрій [2]. Проте, за надання якісної соціально-психологічної допомоги подружжю в кризовий період можна значно знизити цей показник.

Зазвичай, за кожним розлученням стоїть складний конфлікт, тому акцентування уваги дослідників на сімейних конфліктах не втрачає своєї актуальності, тим більше що профілактика сімейних конфліктів має також пролонговане значення, яке пов'язано з соціальною функцією сім'ї. Крім того, соціальні та психологічні дослідження в області консультування сім'ї з питань конфліктної взаємодії сприяють розробці сучасних методів впливу, що сприяють встановленню близьких контактів і взаєморозуміння в сім'ї.

Мета статті розглянути основні засоби соціально-психологічної допомоги сім'ям у ситуації кризи, а саме кризі 7 років подружнього життя.

Сім'я - унікальна система, в якій всі елементи взаємопов'язані й організовані в певну структуру. Сім'я і шлюб в сучасному розумінні – це результат багатовікової еволюції соціальних, економічних, моральних і законодавчих принципів. Сім'я, як предмет вивчення розглядається багатьма науковими дисциплінами: соціологією, філософією, історією. У

статті розглянуто **проблеми сім'ї** з психологічної точки зору як спільної життєдіяльності, в якій задовольняються специфічні потреби людей, пов'язаних родинними зв'язками. Розрив даних зв'язків може призводити як до внутрішньородинних групових проблем, так і до проблем окремо взятих членів сім'ї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спитається автор. Проблематику сімейних криз подружнього життя досліджували такі вчені: Е. Г. Ейдеміллер, В. В. Юстицкіс, Е. Кюблер-Росс, О. А. Карабанова, В. Сатір, Ю. А. Макаров, Е. М. Синюкова, Є. І. Артамонова, Е. В. Екжанова, Е. В. Зирянова, О. А. Столярчук, П. П. Щербатих О. В. Мещеряков Б. Г. Зінченко Е. П. Коренева та ін. Кризу сімейного життя саме 7-го року шлюбу розглядали Н. І. Оліфірович, Т. А. Зінкевич-Куземкина, Т. Ф. Велента, А. В. Лисова, Е. І. Зритнева, Н. П. Клушина, Т. В. Андрєєва та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш, ніж перейти до аналізу сімейної кризи цього періоду, визначимо основні поняття. Криза – це подія, переломний момент, стан при якому порушується рівновага наявної системи, що загрожує її руйнуванню. Сімейна криза – стан сімейної системи, що характеризується порушенням звичного функціонування сім'ї та неможливістю самостійно впоратися з виниклою ситуацією.

Сім'я є соціальним інститутом, майбутнім суспільства, групою людей, що проживають разом та ведуть спільне господарство. Психологічний підхід щодо розуміння сім'ї та шлюбу має свій специфічний характер. За цим підходом сім'я розглядається як простір для спільної життєдіяльності, де задовольняються потреби членів цієї родини, пов'язаних кровними та шлюбними зв'язками. Цей простір має доволі складну структуру, яка містить в собі різного роду елементи, такі як ролі, коаліції, позиції людини та системи відносин між членами сім'ї. Ця структура проходить ряд етапів та існує відповідно до законів живого організму.

В Україні кризи сімейного життя вивчала О. А. Столярчук [4]. Вона визначила, що зазвичай сімейна криза розвивається поступово, окрім випадків різкої, несподіваної негативної події (неочікувана втрата роботи, травма, зафіксований епізод подружньої зради тощо). Свідчити про ймовірність сімейної кризи можуть її передумови: повна відсутність сварок і конфліктів між подружжям або, навпаки, їх надмірна кількість; при обговоренні партнерами своїх проблем дебати неконструктивні: кожен налаштований на своє і не намагається зрозуміти іншого [4].

Сьомий рік подружнього життя - це період, коли відбувається послаблення емоційного зв'язку і пристрасті між партнерами. Причинами конфліктів в цей період є втома один від одного, накопичене розчарування, невиправдані очікування, відсутність романтики і побут.

Ознаки цієї кризи: прояв байдужості; ослаблення сексуального тяжіння; постійні розбіжності і нерозуміння; почастішання сварок і конфліктів.

Конфлікт (англ. Conflict; від лат. Conflictus - зіткнення) - широкий термін, активно експлуатується в психології, соціології, інших науках, а також філософії, конфліктології та повсякденній свідомості. У психології під конфліктом найчастіше розуміється актуалізована суперечність, зіткнення протилежно спрямованих інтересів, цілей, позицій, думок, поглядів суб'єктів взаємодії чи опонентів (від лат. Opponentis - заперечує) і навіть зіткнення самих опонентів [5].

Соціально-психологічна допомога сім'ї є досить широким поняттям, в яке включені різноманітні теоретичні аспекти та методологічні напрямки роботи як соціального працівника, так і психолога.

Соціально-психологічна підтримка може бути необхідна будь-якій сім'ї, хоча і в різному ступені. Особливо потребують допомоги сім'ї пасивні. Вони мають малий власний потенціал для розв'язання кризових ситуацій. Розрізняють сім'ї за способами реагування на стресові, конфліктні ситуації і нормативні кризи (пов'язані з певними етапами сімейного функціонування). В основу даної типології покладено феномен психологічного здоров'я сім'ї

– інтегральний показник її функціонування, який показує якісну сторону соціально-психологічних процесів сім'ї, показник соціальної активності її членів у сімейних відносинах, в соціальному середовищі і професійній сфері, а також стан душевного психологічного добробуту родини, що забезпечує адекватну життєвим умовам регуляцію поведінки і діяльності всіх її членів [3].

Т. В. Андрєєва [1] вважає, що головним в розподілі сімейних обов'язків є саме їх узгодженість, внаслідок чого і традиційна, і егалітарна моделі сім'ї можуть виявитися цілком прийнятними для сімейного благополуччя, якщо вони задовольняють обох подружжя. Пошуки цієї узгодженості можуть бути пов'язані з конфліктами. Чоловік і дружина можуть очікувати від шлюбу дуже різного і по-різному представляти своє сімейне життя. При цьому чим більше ці уявлення не збігаються, тим менш міцною є сім'я і тим більше в ній виникає небезпечних для неї ситуацій. У подібному випадку можна говорити про розбіжність рольових очікувань, рольовий конфлікт, або, більш широко, про конфлікт уявлень, а якщо члени сім'ї по-різному розуміють свої ролі і пред'являють один одному неузгоджені очікування, що відкинуті іншими, та відповідні їм вимоги, сім'я є свідомо малосумісною і конфліктною. Поведінка кожного, що відповідає індивідуальним уявленням про власну сімейну роль, буде розглядатися ним єдино правильною, а поведінка іншого партнера, що не відповідає цим уявленням, як невірна й, навіть, зловмисна [1].

Конфлікт уявлень молодого подружжя може загострюватися і посилюватися через дуже слабке знання уявлень один одного. Це відбувається, по-перше, тому, що в період дошлюбного залицяння вони вважають за краще обговорювати будь-які теми, крім тих, які безпосередньо відносяться до сімейних відносин. По-друге, з'ясувати уявлення один одного їм заважає досить коротка тривалість цього дошлюбного залицяння [1].

Для розв’язання кризових проблем сім'я може звернутися до психолога-консультанта, психотерапевта. Дуже важливо, щоб розв’язання проблеми, яка виникла, було взаємним бажанням подружжя. Психологу необхідно працювати з різними поглядами подружжя на свої ролі в сімейному житті, над психологічною і характерною індивідуальністю чоловіка й дружини, розумінням та прийняттям ролей подружжя в сімейному житті. Консультанту необхідно створити для клієнтів умови, в яких будуть визначені: об'єктивність проблеми та їх першопричина, аналітичний аспект проблеми, вироблення рішень. Працюючи з подружжям, що перебувають у кризі, психолог бере на себе виконання ряду завдань, такі як: виступає як посередник між членами сім'ї; забезпечує психологічну підтримку подружжя; навчає клієнтів методам і прийомам виходу з кризових ситуацій; пропонує подружжю вивчити літературу з даної проблематики; допомагає досягти взаєморозуміння і вирішення існуючих конфліктів.

В процесі надання допомоги конкретній сім'ї психолог повинен вибрати індивідуальний підхід до зазначеної проблеми. У різних сім'ях проблеми можуть проявлятися по-різному, в одних сім'ях виникнення проблем може привести до розпаду сім'ї, а в інших не приводить. Важливо пам'ятати, що трансформація проблеми також суто індивідуальна. Це залежить від характерно-психічних особливостей членів сім'ї, соціального статусу, рівня освіти, економічного та інших ресурсів сім'ї та її членів. Не варто забувати і про етнічні, національні, релігійні особливості сім'ї. У зв'язку з цими особливостями мотиви розлучення в різних сім'ях будуть сформульовані по-різному.

Слід зазначити, що розлучені подружжя по-різному оцінюють причини, що спонукали їх розлучитися. Тому обов'язковою умовою роботи із сімейною парою є розкриття перспективи задоволення потреб кожного з подружжя і досягнення позитивних змін у відносинах і функціях сім'ї. Необхідно враховувати динаміку переживань партнерів, що перебувають перед розлученням. Реакція подружжя може мати абсолютно різну гостроту і інтенсивність. З урахуванням динаміки переживань під час розлучення окремими дослідниками виділяються певні стадії та процеси.

Завдання психолога полягає в допомозі прийняти життя таким, яким воно є, з труднощами й питаннями, в сприянні обом сторонам конфлікту розібратися в почуттях кожного; максимально постаратися не допустити спрямування негативізму на дітей. Не варто глибоко занурюватися в причини кризи, важливо підібрати такі практики й дії, що допоможуть членам сім'ї стабілізувати відносини між собою і зовнішнім середовищем. Якщо психолог вірно підібрав методи роботи, сімейна система почне функціонувати якісно. В процесі роботи з парами необхідно враховувати всі аспекти сім'ї: мотиви вступу в шлюб, стаж в шлюбі, первинність чи повторність шлюбу, основні ціннісні орієнтири, наявність дітей в шлюбі. Не менш важливою є емоційна складова, розуміння, чого саме чекають подружжя від сім'ї (емпатії, любові, опори, безпеки), ким убачають подружжя себе в цих відносинах.

В системі психологічної науки, психологічного консультування немає єдиного вірного універсального підходу. Психолог-консультант використовує такі методи та теорії, прихильником яких він є. Психологи-практики, які використовують в сімейній терапії теорію М. Боуна, розглядають життєвий цикл сім'ї, враховують національні особливості клієнтів. Інший варіант сімейної терапії – структурна сімейна терапія С. Мінухіна. Здійснюючи психологічну допомогу, необхідно брати до уваги всю сім'ю. Кожен з членів сім'ї має розглядатися як її підсистема. Терапія сім'ї змінює її структуру і призводить до зміни поведінки кожного з членів сімейної системи. Працюючи з сім'єю, психолог приєднується до неї, в результаті виникає терапевтична система, яка робить можливими сімейні зміни [2].

Висновки та (або) перспективи та пропозиції. Таким чином, можна зробити висновок, що, працюючи з сім'єю, психолог-консультант або соціальний працівник повинен використовувати індивідуальні, які підходять тільки даної конкретної родини методи і практики, виходячи з тих теорій, знанням яких він володіє. Чим вище ступінь занурення психолога, соціального працівника в сімейну систему, тим надійніше будуть результати роботи. Благополучний результат при зверненні до консультанта на ранніх стадіях виникнення проблеми з більш високим ступенем ймовірності дасть позитивні, вагомі результати.

У роботі з однією сімейною системою можуть бути використані різні підходи й теорії, не існує єдиної відправної точки для вирішення схожих психологічних криз, варіативність психологічного консультування завжди буде засноване на індивідуальності конкретної сімейної системи з урахуванням всіх чинників. Психолог повинен пам'ятати й розуміти, що в сімейних конфліктах між подружжям діти є однією з найбільш уразливих сторін. Терапію необхідно вибудувати таким чином, щоб подружжя враховували інтереси дітей, не травмуючи їхню психіку. Виникнення необхідності роботи психолога в прямому контакті з дитиною теж не варто виключати. Звичайно, психотерапевт має встигати відстежувати соціальні, культурні, релігійні зміни, що впливають на становлення інституту шлюбу, використовувати в своїй практиці сучасні технології та методи оцінки ситуації, стежити за розвитком терапії в психологічній науці, в тому числі із застосуванням комп'ютерних технологій.

Беручи до уваги всі перераховані вище умови, можна зробити висновок, що за бажанням подружжя зберегти й поліпшити шлюб, за умови професіоналізму психотерапевта, психолога-консультанта, соціального працівника, відповідальному підході до роботи з кризою всіх зацікавлених сторін, сім'я може подолати кризу 5-7 років сімейного життя, уникнувши травмуючих наслідків розлучення.

Список використаних джерел

1. Андрєєва Т. В. Семейная психология : учеб. пособие. СПб. : Речь, 2006. 244 с.

2. Олифирович Н. И., Зинкевич-Куземкина Т. А., Велента Т. Ф. Психология семейных кризисов. СПб. : Речь, 2006. 360 с.

3. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / под ред. Е. Г. Силяевой. М. : Академия, 2004. 192 с.

4. Психологія сучасної сім'ї : навч. посіб. / ред. О. А. Столярчук. Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2015. 136 с.

5. Мещеряков Б. Г., Зинченко В. П. Большой психологический словарь. М. : Прайм-Еврознак, 2003. 632 с.

УДК 364.041

ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ З МОНІТОРИНГУ ПРОБЛЕМ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Суровцева І. Ю., кандидат історичних наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Мітун А., студентка ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

У статті окреслені основні механізми діяльності державних установ, національних та міжнародних організацій громадянського суспільства з моніторингу потреб внутрішньо переміщених осіб (ВПО). З'ясовані головні завдання, що вирішують моніторингові компанії (збирання та аналіз міграційних даних, вимірювання інтеграції ВПО), оскільки на основі цих соціологічних даних, складаються й приймаються стратегії щодо допомоги ВПО.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи (ВПО), моніторинг, моніторинг та оцінка стану ВПО, міжнародні моніторингові місії.

Surovtseva I. Y. Mitun A. Activities of international and Ukrainian organizations on the monitoring of internally displaced persons.

The article outlines the main mechanisms of activities of state institutions, national and international civil society organizations for monitoring the needs of internally displaced persons (IDPs). The main tasks that monitoring companies solve (collecting and analyzing migration data, measuring the integration of IDPs) are clarified, because based on these sociological data, strategies for helping IDPs are formed and adopted.

Key words: internally displaced persons (IDPs), monitoring, monitoring and assessment of IDPs, international monitoring missions.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Найважливішим питанням українського сьогодення залишається проблема надання якісної підтримки та розробка ефективних механізмів інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО). І хоча суттєво знизився суспільний інтерес до проблем ВПО (порівняно з 2014 р.), нагальні потреби різних категорій ВПО, пов'язані із забезпеченням житлом, роботою, медичними послугами, матеріальним забезпеченням, досі залишаються актуальними.

До процесу задоволення різноманітних потреб ВПО були залучені широкі кола державних установ, національних та міжнародних організацій громадянського суспільства. Зараз на теренах України працюють аналітичні центри та соціологічні компанії, місія яких полягає у створенні методологічно обґрунтованого, критичного, рефлексивного знання стовно проблем ВПО для активістів суспільних рухів, журналістів, експертів, політиків, дослідників та широкої громадськості. Ці компанії об'єднують критично-орієнтованих соціальних дослідників (фахових соціологів, політологів, економістів, істориків, юристів). Новостворені аналітичні організації проходять складні етапи інституалізації: формування команди, забезпечення сталого функціонування офісу, запуск сайтів, фандрайзинг (пошук донорської підтримки), розробка стратегічних напрямів тощо. Окрім цього, багато організацій мають свій штат професійних соціологів як, наприклад, Департамент моніторингу рівних прав і свобод Секретаріату Уповноваженого ВРУ з прав людини здійснює моніторинг дотримання прав внутрішньо переміщених осіб на соціальний захист та отримання гарантованих законодавством державних виплат.

Головні завдання, які вирішують моніторингові компанії: збирання та аналіз міграційних даних, вимірювання інтеграції в реаліях українського законодавства та

статистики. Адже на основі даних моніторингових організацій складаються й приймаються стратегії щодо інтеграції та адаптації ВПО. Проте державні програми щодо забезпечення реалізації прийнятих стратегій не фінансуються; правове забезпечення захисту прав ВПО потребує змін і повинно відповідати положенням Конституції України [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика мігрантів, біженців, переселенців містить широке коло теоретичних та практичних питань. Тому ці питання висвітлюються у різних сферах наукових досліджень: освітньої парадигми міграції (В. Коновальчук, А. Шацька), історико-правової (В. Андрієнко, О. Зайцева, Ю. Моргун, О. Піскун, А. Похлєбаєва), етнологічної (Ю. Арутюнян, Ю. Бромлей), соціологічної (О. Малиновська). Потреби та проблеми ВПО у різних країнах світу вивчали Е. Ліндгрен, Д. Гінес, Р. Балетто та інші. Особливості соціально-психологічної адаптації переселенців до нового етнокультурного середовища представлені у роботах Дж. Беррі, В. Грищенко, Г. Солдатова, А. Фернхем. Щодо особливостей соціальної роботи з вимушеними переселенцями з Криму та зі Сходу України, то різним аспектам її висвітлення присвячені праці таких науковців, як Н. Гусак, І. Звєрєва, В. Маслова, Т. Семигіна, І. Трубавіна та інші.

Попри вагомий внесок зарубіжних і українських науковців, проблеми залучення моніторингових місій для підтримки Уряду України у збиранні та аналізі інформації щодо ВПО, потребують подальшого дослідження для пошуку оптимальних шляхів їх вирішення.

Мета статті – визначити роль та місце аналітичних компаній у з'ясуванні потреб ВПО, у тому числі у соціальних послугах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виклики, пов'язані з чисельними проблемами ВПО, обумовили використання суто соціологічних досліджень, а саме моніторингових технологій. Оскільки сфера застосування моніторингу – управління процесом відновлення та розвитку в кризових умовах, то він розглядається як процес регулярного збору даних про те, наскільки успішно реалізується та чи інша політика, програма, проект, управлінське рішення в порівнянні з очікуваними результатами.

Для поліпшення якості інформації, що збирається, необхідно виробити спільне розуміння того, що являють собою об'єкти дослідження, головні носії соціальної інформації – ВПО. Правильне визначення ВПО включає такі два основних елементи як вимушений (недобровільний характер) переміщення і переміщення в межах національних кордонів. Це визначення не слід плутати з термінами «біженець» та «мігрант», оскільки правильні терміни істотно важливі для застосування належних політичних заходів. Загальні стандарти, що застосовуються в разі переміщення, включають національне законодавство, законодавство з прав людини, біженців і міжнародне гуманітарне право. На відміну від біженців, у ВПО немає особливого статусу, оскільки вони є громадянами країни. Захист ВПО пов'язаний з такими правами як право не піддаватися переміщенню, права в ході переміщення, право на довгострокові рішення, право на отримання допомоги та недопущення дискримінації. Основну відповідальність за забезпечення захисту та допомоги для внутрішньо переміщених осіб несуть національні державні структури [2].

Розумінню чинників внутрішньої міграції, що існують в зоні конфлікту, може сприяти розбивка даних про ВПО за віком, статтю, етнічною приналежністю та іншими критеріями. В рамках більш глибокого аналізу можна також вивчити, як релігійні, політичні, етнічні, економічні, культурні та соціальні фактори впливають на рішення про переміщення.

Інформацію щодо ВПО слід ефективним і безпечним способом доводити до відома тих установ ООН, державних та недержавних структур, які можуть реально використовувати її для вирішення запитів ВПО. При цьому вкрай важливо, щоб обмін даними та іншою інформацією відбувався суворо відповідно до етичних принципів і стандартів захисту даних з метою зниження ризику порушення права на недоторканність приватного життя.

Головними принципами моніторингу є принципи достовірності, добросовісності, відповідності та актуальності, обов'язкового врахування результатів.

Отже, для збирання та аналізу інформації щодо соціально-економічних характеристик ВПО та їх домогосподарств, а також ризиків, з котрими вони стикаються, проводяться по-перше, кабінетні дослідження, результати яких викладаються у звітах, включаючи огляд чинного законодавства, аналіз підзаконних актів, затверджених органами державної влади, а також вивчення доступних результатів досліджень та інших аналітичних матеріалів, присвячених даній темі. Оскільки протягом останніх років нормативно-правова база щодо статусу та соціального захисту ВПО розвивалася досить динамічно, в кабінетних дослідженнях розглядаються джерела, інформація та дані, які стосуються останніх 3 років.

Окрім кабінетних, проводяться польові дослідження, що мають за мету вивчення наявного стану або динаміки потреб ВПО. Кожний підготовлений звіт вміщує джерельну базу з використанням інфографіки, діаграм і таблиць, дає огляд отриманих даних і тенденцій щодо внутрішніх мігрантів.

Формою реалізації поставлених цілей виступає проектна (або субпроектна) діяльність. Низка послідовних взаємопов'язаних кроків, відомих під загальною назвою як етапи «проектного циклу» включає: ідентифікація, розроблення, схвалення та фінансування, впровадження, моніторинг і оцінювання та звітування [3].

Самим відомим проектом щодо моніторингу стану ВПО є проект «Національна система моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами», що фінансується Бюро з питань населення, біженців та міграції Держдепартаменту США та впроваджується Міжнародною організацією з міграції (МОМ) як регулярне комплексне дослідження ситуації з внутрішньо переміщеними особами в Україні. Головними завданнями дослідження є моніторинг різних аспектів життя ВПО: добробуту, зайнятості, соціальних проблем, потреб, мобільності, а також інтеграції внутрішньо переміщених осіб у нові громади. Причому рівень задоволеності доступністю базових соціальних послуг серед ВПО залишається незмінним у порівнянні з попередніми раундами: респондентам найменше бракує доступних медичних послуг (69 %), а також незадоволені доступністю можливостей працевлаштування (64 %) [4].

Українська аналітична компанія CEDOS у 2018 році провели оцінку інтеграції переселенок та переселенців у 20 містах України. За результатами був створений Індекс інтеграції ВПО, який показав інтеграційну спроможність 20 українських міст [5]. На жаль, одним із проблемних питань залишається періодичність складання звітів про кількість ВПО та забезпечення їх прав та потреб місцевими органами влади та ОМС, а також частота висвітлювання інформації у ЗМІ. Згідно висновків експертів, було виявлено, що не своєчасно встановлений порядок і періодичність надання звітності з цього питання; чиновники з різних регіонів надавали та поновлювали інформацію з різною періодичністю.

Технічну підтримку українським соціологам в опитуванні ВПО здійснюють такі організації як Фонд народонаселення ООН, Гаазький інститут інтернаціоналізації права. Фонд «Відродження» тощо. Є й регіональні грантодавці, які оголошують конкурсні відбори для українських громадських та наукових організацій, наприклад, проект аналітичного центру CEDOS «Індекс інтеграції ВПО: вимірювання прогресу співжиття та інтеграції» відбувся за підтримки Чорноморського Фонду регіонального співробітництва (Black Sea Trust for Regional Cooperation).

Слід акцентувати увагу на тому, що методологія моніторингових досліджень викладена на офіційних сайтах. Головні джерела інформації добуваються через вибіркові опитування ВПО (та осіб, які перетинають лінію розмежування) шляхом особистих і телефонних інтерв'ю, обговорень у фокус-групах, опрацювання офіційних даних.

Так, Національна моніторингова система (НМС) в Україні діє на основі підходів Матриці відстеження переміщень (МВП) МОМ. Матриця відстеження переміщених осіб (DTM) - це комплекс інструментів, що дозволяють регулярно збирати, обробляти і поширювати інформацію про місцезнаходження, факторах уразливості і потребах ВПО. DTM структурується відповідно до 4 основних видів збору даних, таких як відстеження

мобільності, моніторинг потоків, реєстрація та опитування. Методологія DTM включає основний вихідний список DTM, оцінки рівня спільнот, хвилі раптового переміщення і систему відстеження осіб, що повертаються. Ці дані збираються при опитуванні урядових структур і ключових інформантів (ВПО), безпосередньо під час виїздів на місця, за допомогою перехресної перевірки даних і дискусій у складі фокус-груп. У цього методу є свої вади, пов'язані головним чином з обмеженнями для переміщення і доступу до певних територій, раптово виникаючими хвилями переміщених осіб, комунікаційними труднощами через проблеми з безпекою і / або через перебої в роботі систем зв'язку [2]. Цікаво, що така методологія дозволяє проводити інтерв'ю з ВПО, які проживають на території, контрольованій урядом (ТКУ) та з ВПО, які повернулися на територію, неконтрольовану урядом (ТНКУ).

Наступний крок діяльності моніторингових організацій – публічні презентації звітів для широкого кола зацікавлених осіб. Звітування відбувається через круглі столи, прес-конференції, брифінги з запрошенням представників місцевої влади регіонів, представників самих ВПО, представників профільних держорганів та міністерств (Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, Міністерства соціальної політики). Письмові звіти складаються відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2015 р. № 932 «Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів» та наказу Мінрегіону від 31.03.2016 № 79 «Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації».

Такі звітування часто відбуваються відразу після підведення підсумків з дослідження нагальних та гострих викликів у житті ВПО. Наприклад, у жовтні 2019 р. відбулася презентація звіту БФ «Право на захист» «Затяжна тимчасовість: як живуть ВПО у місцях компактного проживання» як крок у реалізації проекту «Адвокація, захист та правова допомога внутрішньо переміщеним особам» (за підтримки УВКБ ООН та Агентства ООН у справах біженців (UNHCR). Проект спрямований на моніторинг порушення прав та надання прямої юридичної допомоги ВПО, а також іншим групам населення, які постраждали внаслідок конфлікту, посилення потенціалу державних органів та громадянського сектора та зміцнення законодавчої та нормативної бази [6].

Часто від способів оприлюднення результатів оцінки залежить подальша доля партнерських стосунків, а саме – реалізація рекомендацій або, навпаки, неприйняття результатів оцінки. Тому дуже важливо правильно підібрати спосіб повідомлення результатів оцінки.

Висновки. Таким чином, ефективна дослідницька робота, збір і аналіз інформації мають принципове значення для прийняття обґрунтованих заходів щодо соціальної підтримки ВПО.В цьому відношенні можуть бути корисні такі діючі механізми, як, наприклад, механізм моніторингу, аналізу та звітності з проблемних питань ВПО.

З початком появи внутрішніх мігрантів відбувається постійний збір відповідних даних, який критично важливий для оцінки масштабів переміщення і для розробки належних програм допомоги. Збір даних починається з моменту початку переміщення і систематично триває протягом декількох літ. Підходи до збору даних про ВПЛ значно відрізняються в залежності від цілей і включають профілювання ВПЛ, оцінку потреб і реєстрацію ВПЛ. Моніторингові місії забезпечують краще розуміння перебігу переміщень, а також місць перебування, кількості, вразливості та потреб переміщеного населення в Україні.

Список рекомендованих джерел

1. Панькова О., Касперович О. Напрями та механізми участі інститутів громадянського суспільства у створенні захищеного простору внутрішньо переміщених осіб в Україні. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2019/03/53-69_No4672018ukr.pdf

2. Отчет по специальной встрече по вопросам регистрации, интеграции ВПЛ. URL : http://eapmigrationpanel.org/sites/default/files/files/report_-_eapma_idps_-_kyiv_final_rus.pdf

3. Методичні рекомендації з планування, моніторингу та оцінювання процесів відновлення. URL : https://adm.dp.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/mtd/metodrecplanuvannya.pdf

4. Звіт Національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами. URL: http://ukraine.iom.int/sites/default/files/nms_round_13_ukrainian.pdf

5. CEDOS : Веб-сайт. URL : https://www.cedos.org.ua

6. Затяжна тимчасовість: як живуть ВПО у місцях компактного проживання. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2799927-zatazna-timcasovist-ak-zivut-vpo-u-miscah-kompaktnogo-prozivanna-prezentacia-zvitu.html

УДК 316

АКТИВНА СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА МОЛОДІ В СФЕРІ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ЯК НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРІВ ЗАЙНЯТОСТІ В УКРАЇНІ

Тимошенко Н. І., магістрантка ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

У статті представлено особливості працевлаштування молоді в умовах сучасності. Особлива увага приділяється виявленню стану і причин безробіття молоді в Україні. Аналізуються напрями діяльності центрів зайнятості щодо працевлаштування молодих людей. Розглядаються саме аспект активної підтримки молоді, спрямованої на підвищення рівня конкурентоспроможності представників цієї соціально-демографічної групи на ринку праці. Окремо розглядається діяльність центрів зайнятості у напрямку профорієнтації молодих людей.

Ключові слова: зайнятість, безробіття, молодь, активна підтримка, центри зайнятості,профорієнтація.

Tymoshenko N. Active support for the unemployed in the area of employment in Ukraine.

The article presents the features of youth employment in the present. Particular attention is paid to identifying the state and causes of youth unemployment in Ukraine. Directions of activity of employment centers for employment of young people are analyzed. The aspect of active support of youth aimed at increasing the level of competitiveness of representatives of this socio-demographic group in the labor market is considered. The activity of employment centers in the direction of vocational guidance of young people is examined separately.

Keywords: employment, unemployment, youth, career guidance.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Молодь в усі часи була і буде головною рушійною силою розвитку суспільства. Завдяки високому інтелектуальному потенціалу, мобільності та стійкості молоді, люди мають можливість впливати на суспільний прогрес та визначати майбутнє суспільства, держави. Тому одним з перспективних напрямків залучення молоді в суспільні процеси країни є забезпечення молоді робочими місцями.

Проблеми молоді на ринку праці обумовлені певними особливостями їхнього соціального стану й трудової поведінки: досить високим освітнім рівнем;низькою адаптованістю та вразливістю щодо навколишнього соціального середовища; підвищеними вимогами щодо працевлаштування; низькою конкурентоспроможністю на ринку праці тощо. Найбільшим ризиком для молоді є безробіття, що породжує соціальну апатію, руйнує настанови на подальшу професійно-трудову кар’єру, призводить до соціальної вразливості тощо. Незайнятість молодих осіб має негативні наслідки як для самої молодої особи, так і суспільства в цілому. У зв’язку з цим актуалізується потреба у наданні якісних та своєчасних послуг з працевлаштування для представників цієї соціально-демографічної групи. Водночас ці соціальні послуги повинні мати активний характер, тобто бути спрямованими на активізацію життєвого потенціалу самої молодої людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблем зайнятості та безробіття присвячені праці таких вчених, як П. Нікіфоров, А. Вольська [1] розглядають проблему ринку робочої сили молоді; В. Покрищук, В. Ковальський, О. Пазюк вивчають причини молодіжного безробіття [2]. Взаємозв'язок соціально-економічного становища молодих людей та їх трудової зайнятості розглядається в роботах О. Балакірєвої, Ф. Герасимчука, О. Морозової, В. Мягких, А. Серьогіна та ін. Специфіка системи соціальних

послуг, зокрема у сфері зайнятості та на ринку праці, в межах якої здійснюється соціальне обслуговування громадян, проаналізована в роботах С. Вакуленко, І. Євдокимової, І. Косулі, С. Медянцевої, В. Ніколаєвського, Т. Семигіної та ін.

Мета статті – розглянути особливості надання соціальних послуг з працевлаштування для молоді як напрям роботи центрів зайнятості в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проблеми зайнятості й безробіття населення стали одними з найгостріших економічних і соціальних проблем, з якими зіткнулося людство в XXI столітті. Наслідком безробіття стає не тільки бідність та малозабезпеченість, а й духовна, моральна деградація людей. Тому розв'язання проблеми зайнятості населення стоїть у числі найважливіших, першочергових завдань у будь-якій цивілізованій країні. Особливо гострою ця проблема є для молоді [1].

Ринок робочої сили молоді – одна зі складових національного ринку робочої сили в цілому. Проблеми, що виникають на цьому ринку, пов'язані з порушенням дії ринкових законів, у першу чергу, порушенням співвідношення попиту й пропозиції робочої сили. Серед причин молодіжного безробіття в Україні можна виділити наступні [2]:

– небажання роботодавців приймати на роботу недосвідчену і некваліфіковану молодь. Особливо це стосується молодих жінок, оскільки існує висока ймовірність, що вони будуть брати відпустки по догляду за дитиною та лікарняні;

– відсутність дієвих стимулів для роботодавців під час працевлаштування молоді. В процесі трудової діяльності молодого недосвідченого працівника ймовірні ризики псування засобів виробництва або інших фінансових збитків, а їх додаткове навчання при відсутності ефективної системи державних компенсацій тягне за собою зайві витрати;

– істотний розрив між навчальними планами закладів вищої освіти й потребами підприємців. Невідповідність напрямів підготовки молодих фахівців потребам економіки призводить до професійно-кваліфікаційного дисбалансу на ринку праці. Застарілі навчальні програми і матеріальна база освітніх установ не сприяють підготовці висококваліфікованих фахівців для роботи на сучасному обладнанні за інноваційними технологіями;

– низькі офіційні зарплати для молодих працівників, що пропонуються на робочі вакансії, і, відповідно, небажання молоді їх займати;

– високий рівень корупції під час влаштування на «престижні» вакансії, особливо в державних установах і на великих підприємствах;

– відсутність мотивації молоді до праці.

Для того щоб зробити усвідомлений вибір професії відповідно до особистих інтересів та здібностей з молоддю проводиться профорієнтаційна робота, яка є однією з важливих складових при працевлаштуванні. Також цей вибір потребує підтримки з боку психологів, педагогів та батьків [3].

Важливою у цьому напрямку є діяльність центрів зайнятості. Центри зайнятості – це організаційні структури, діяльність яких пов'язана з реалізацією державної політики у сфері зайнятості та безробіття, організацією заходів соціального захисту населення в умовах сучасного ринку праці, а також зі сприянням зайнятості безробітних громадян, зокрема в молодому віці. Саме до центрів зайнятості можуть звернутися незайняті громадяни, які бажають працювати за сприянням у працевлаштуванні, а також зайняті громадяни, які бажають змінити професію, або місце роботи, влаштуватися на роботу за сумісництвом чи у вільний від навчання час.

Центри зайнятості застосовують як активні, так і пасивні інструменти соціального захисту молоді. Так, активні інструменти спрямовані на попередження ситуацій, які загрожують добробуту людини, а також на стимулювання її активності, яке здійснюється у вигляді соціального страхування, профорієнтації, професійного навчання, стажування на підприємствах тощо. Пасивні інструменти покликані надати соціальну допомогу та

підтримку особі або соціальній групі, яка не має достатніх засобів існування та знаходиться у складній життєвій ситуації.

Серед основних напрямків у сфері активної підтримки молоді можна виділити такі, як:

– професійна орієнтація та професійне навчання;

– стимулювання діяльності роботодавців, спрямованої на створення нових робочих місць та працевлаштування безробітних;

– створення умов для самозайнятості населення та підтримка підприємницької ініціативи;

– сприяння забезпеченню молоді першим робочим місцем та запровадження стимулів для стажування на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання, фізичних осіб, які застосовують найману працю, молоді, яка навчається;

– сприяння зайнятості осіб з інвалідністю;

– забезпечення участі безробітних у громадських роботах та інших роботах тимчасового характеру тощо.

Також слід сказати, що, відповідно до діючого законодавства, студенти мають право проходити стажування за спеціальністю, за якою здобувається освіта, на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форми власності, виду діяльності на умовах, визначених договором про стажування у вільний від навчання час [4].

У сучасних умовах важливого значення набуває саме місцевий аспект розв’язання загальних проблем суспільства. Зупинимося більш докладно на особливостях активної підтримки молоді в Маріупольському міському центрі зайнятості, оскільки в ньому створюються сприятливі умови для об’єднання молоді на ринку праці, адаптації її до сучасних вимог професійної підготовки й кваліфікації, зниження соціальної напруженості в молодіжному середовищі регіону та у суспільстві в цілому.

Так, у Маріупольському міському Центру зайнятості впроваджуються інноваційні заходи, які допомагають оцінити власні здібності, інтереси, можливості та усвідомлено обрати майбутню професію; оцінити власний потенціал та розробити стратегію кар’єрного зростання. Серед них можна визначити наступні:

– молодіжну бізнес-школу «StartUp», школу лідерства, яка спрямована на виявлення бізнес потенціалу молоді. Заходи передбачають допомогу у розвитку власних бізнес-ідей та їх втіленню, за допомогою активних підприємців міста;

– клуб «Свідомого батьківства», який передбачає заходи для інформування та консультацій батьків з питань профорієнтації та вибору професії їх дитиною; проводиться професійне психодіагностичне тестування;

– проект «Інклюзивна профорієнтація», який створений для роботи з дітьми з інвалідністю для виявлення трудового потенціалу та інші.

Для полегшення пошуку роботи Центр зайнятості практикує створення відеорезюме й онлайн-співбесіди з роботодавцями, ваучери на навчання та співробітництво з різними фондами, курси підвищення кваліфікації та перенавчання тощо.

Необхідною є профорієнтаційна робота зі школярами та студентами, яка сприяє розвитку шанобливого ставлення до праці інших людей, виховує відповідальність, звичку до трудової діяльності, самостійності і серйозності. У межах профорієнтаційної роботи розроблені різні види тестування, для виявлення різних навичок і здібностей, які включають: «Загальні розумові здібності», «Аналітичні здібності», «Здатність до логічного мислення», «Стресостійкість та адаптивність», «Здатність до командної роботи», «Ваш емоційний інтелект EQ», «Яка сфера діяльності Вам підходить?», «Комунікативні та організаторські здібності», «Схильність до підприємницької діяльності», «Орієнтація на результат чи процес» та інші.

Також варто зазначити проведення профорієнтаційних заходів, таких як: ярмарок професій «Місто майстрів», ярмарок вакансій «Робота обирає тебе», «Профорієнтація для молоді», тренінги-семінари для учнівської молоді, які проводять фахівці центру та допомагають молоді отримати інформацію про професії, які користуються попитом на ринку праці [5].

Висновки й перспективи та пропозиції щодо подальших наукових розвідок у даному напряму. Таким чином, розглянувши особливості активної підтримки молоді у сфері працевлаштування, можна зробити висновок, що молоді люди потребують підтримки з боку суспільства та держави у напрямку первинного працевлаштування. Центри зайнятості є важливою організаційною структурою, діяльність якої пов’язана з активною соціальною підтримкою молоді. У сучасних умовах важливо розвивати інноваційні форми надання допомоги молоді у сфері працевлаштування, передусім пов’язані зі сприянням у відкритті власного бізнесу.

Список використаних джерел

1. Нікіфоров П.О., Вольська А.О. Фінансово-економічні аспекти розвитку ринку праці та боротьби з безробіття. *Фінанси України.* 2008. № 10. С. 22-30.

2. Покрищук В., Ковальський В., Пазюк О. Ринок праці України: сучасні тенденції зайнятості населення. *Україна: аспекти праці.* 2007. № 5. С. 3- 9.

3. Платформа з профорієнтації та розвитку кар'єри : Офіційний Інтернет-портал Державної служби зайнятості України. URL : http://profi.dcz.gov.ua/

4. Про зайнятість населення: Закон України від 03.12.2019 № 324-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17

5. Маріупольський міський центр зайнятості : Сайт Маріупольської міської ради. URL : https://mariupolrada.gov.ua/page/centr-zajnjatosti

Роботу виконано під науковим керівництвом канд. соціол. наук, доц. Ташкінової О.А.

Підписано до друку 26.12.2019 року Формат 60x90/8. Папір типографський. Офсетний друк. Умовн. друк. арк. 32,3 Тираж 100 прим. Замовлення № _

Видавництво ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Адреса редакції збірнику: ДВНЗ «ПДТУ», к. 175, вул. Університетська, 7, м. Маріуполь, Донецька обл., 87555, Україна Address: PSTU, Universitetskaya street, 7, Mariupol, DonetskaOblast, 87555, Ukraine